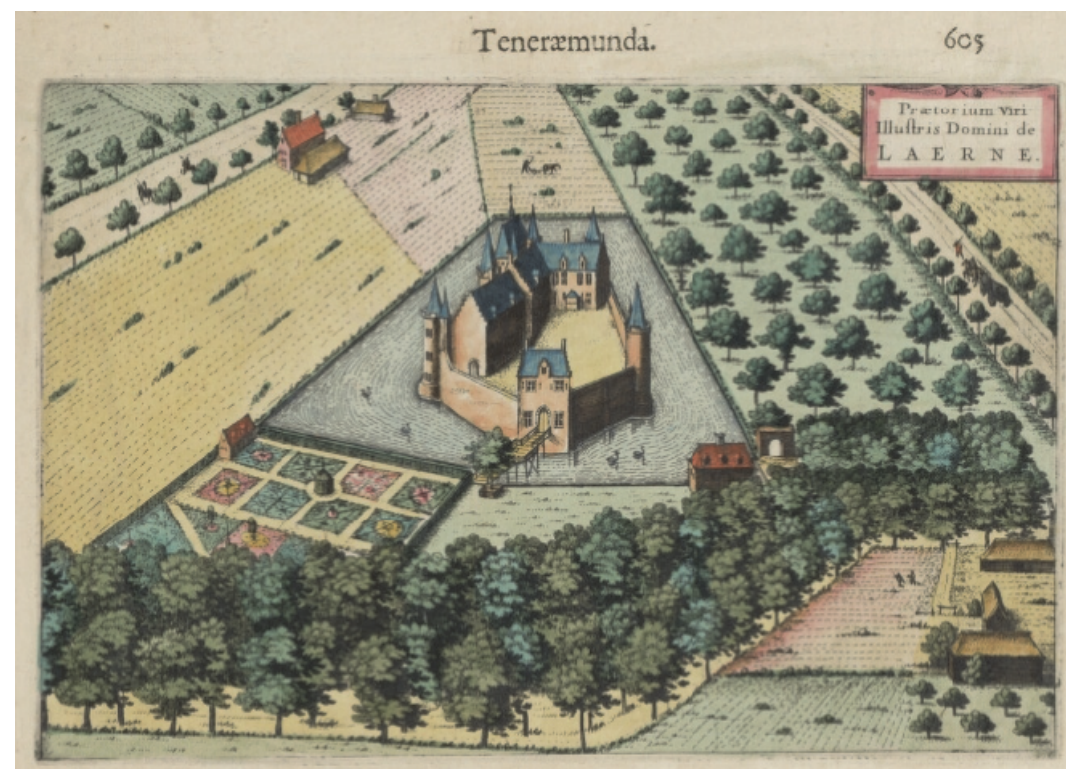

castellum

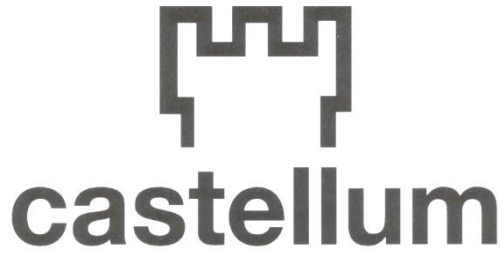
VERENIGING VOOR LOKALE GESCHIEDENIS
VAN KALKEN EN LAARNE

DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT

JAARGANG XXXVII

NRS. 3&4 – SEPTEMBER-DECEMBER 2020

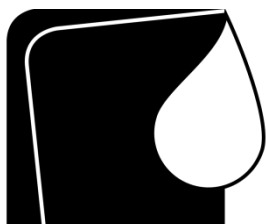

**DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT
VAN DE VERENIGING VOOR
LOKALE GESCHIEDENIS VAN
KALKEN EN LAARNE**

BESTUUR

- Erevoorzitters: **Jonkheer de Pessemier 's Gravendries**
Regenboog 5 bus 102, 9090 Melle
Marcel Meys
WZC Sint-Jozef, Wegvoeringstraat 65, 9230 Wetteren
- Voorzitter ad interim
en secretaris: **André Van De Sompel**
Kruisenstraat 70, 9270 Kalken
0477 39 58 06 - andre.van.de.sompel@telenet.be
- Penningmeester: **Lieven Hanselaer**
Koffiestraat 61, 9270 Kalken
- Bibliothecaris: **Félix Waldack**
J. Van De Veldestraat 7, 9270 Kalken
felix.waldack@telenet.be
- Leden: **Eric Balthau**
Termstraat 80, 9270 Laarne
Luc De Ruyver
Apostelhuizen 8a, 9270 Kalken
Rita Van Overmeire
Lange Meire 3, 9270 Laarne
Martin Valcke
Pretstraat 20, 9070 Heusden
- Verantwoordelijke uitgever:
André Van De Sompel, Kruisenstraat 70, 9270 Kalken

**JAARGANG XXXVII – NRS. 3 & 4
SEPTEMBER – DECEMBER 2020**

erfgoedcel
LAND VAN
DENDERMONDE

Vlaanderen
verbeelding werkt

CASTELLUM LAARNE

http://www.bloggen.be/castellum_kalken_laarne

De **ERFGOEDBIBLIOTHEEK** van de **Vereniging voor Lokale Geschiedenis van Kalken en Laarne** is gevestigd in de gemeentelijke bibliotheek Laarne, Keistraat 5, 9270 Laarne. De **boekenverzameling** en het **archief van Fotogroep Trefpunt** kunnen doorlopend vrij geconsulteerd worden.

De raadpleging van de **tijdschriftenverzameling**, het **Fonds Raymond Bogaert** (bidprentjes en doodsbrieven), het **Fonds Marcel Meys**, het **Fonds Fernand Hanus**, het **Fonds Victor De Meyer** en het **Fonds De Scheldegalm** kan, tot nadere berichtgeving, enkel op afspraak en in aanwezigheid van een bestuurslid.

AFGEVAARDIGDE Verbond Kringen voor Heemkunde in Oost-Vlaanderen:

Félix Waldack, J. Van De Veldestraat 7, 9270 Kalken

CONTACTADRES, ADRESWIJZIGINGEN en DIGITALE RUILDIENST:

André Van De Sompel, Kruisenstraat 70, 9270 Kalken, andre.van.de.sompel@telenet.be

NIEUWE ABONNEMENTEN en LIDMAATSCHAP:

Gewoon lid: € 12,00

Steunend lid: € 16,00

Erelid: € 25,00

Beschermend lid: € 50,00

Rekeningnummer: BE18 3930 4308 5065 – BBRUBEBB

Castellum, Koffiestraat 61, 9270 Kalken, 09 367 83 30

De lijst van de beschermheren of -vrouwen, van de ereleden en de steunende leden verschijnt voortaan jaarlijks in het eerste Castellumnummer. In het kader van de Algemene Verordening Gegevensbescherming (AVG) vragen we een schriftelijke toestemming voor de publicatie van de namen van de beschermheren of -vrouwen, de ereleden en de steunende leden.

AUTEURS

De auteurs zijn verantwoordelijk voor de inhoud van hun bijdrage. Teksten mogen worden overgenomen mits vermelding van de bron en de auteur, en het toezenden van een exemplaar.

PRIVACYVERKLARING

In uitvoering van de AVG kan de privacyverklaring van de Vereniging voor Lokale Geschiedenis van Kalken en Laarne geraadpleegd worden op haar website.

EDITORIAAL

We mogen hopen dat u tijdens de voorbije weken en maanden niet aan de verleiding kon weerstaan om aan de slag te gaan met de tips uit vorig nummer over het raadplegen van de historische kaarten.

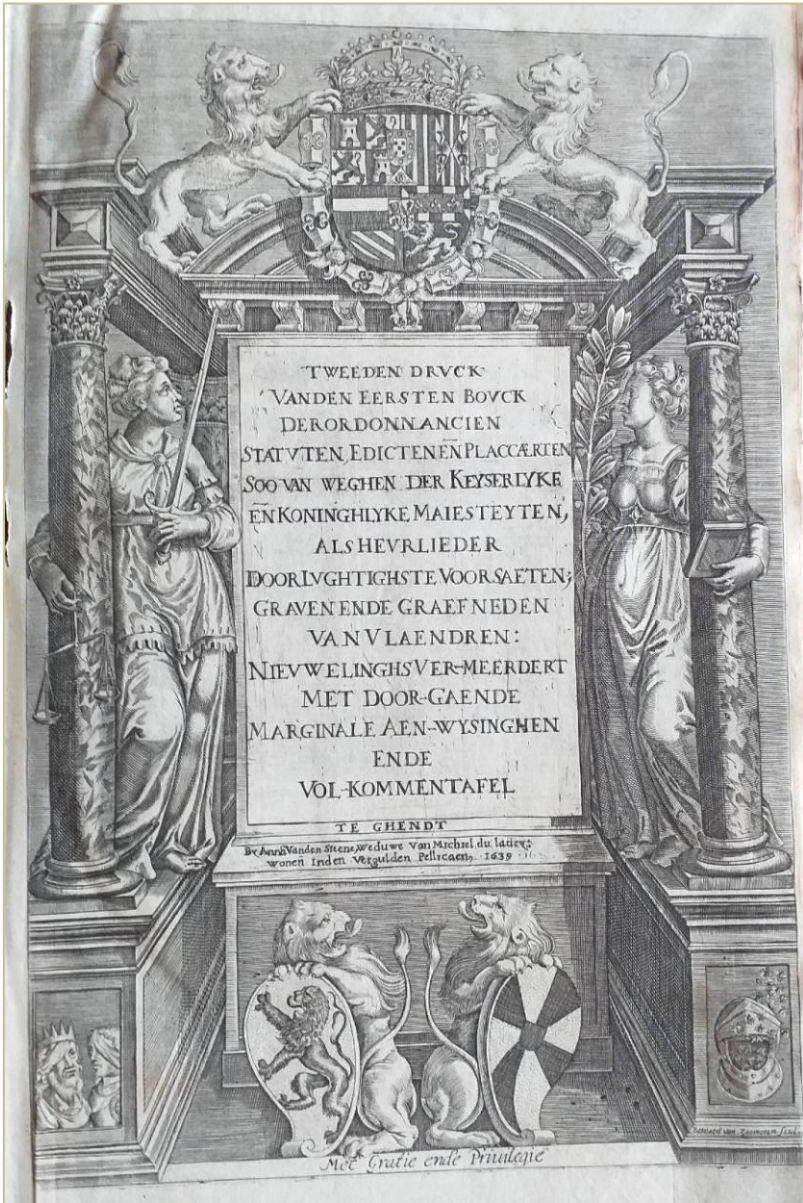
In hetzelfde nummer meldden we ook de oprichting in onze erfgoedbibliotheek van het archieffonds Marcel Meys. Daarin namen we archiefdocumenten, oude banden, zoals *Placcaetboucken van Vlaenderen*, en recentere boekveilingcatalogi op. Die stukken vormden de directe aanleiding voor de hiernavolgende bijdrage van Antoon Afschrift over de bibliotheken van twee heren van Laarne, Gerard (1613-1683) en Jacques Joseph (1683-1730) van Vilsteren.

Dat Antoon Afschrift een liefde voor (oude) boeken heeft, konden we reeds eerder vaststellen¹. Zijn impressionante studie van de bibliotheken van twee leden uit de familie van Vilsteren brengt ons in dit dubbelnummer naar de zeventiende- en de achttiende-eeuwse boekenwereld. Deze bijdrage vraagt van de lezers wellicht een extra inspanning, maar we blijven onze vorsers de mogelijkheid geven met het resultaat van hun onderzoekswerk naar buiten te komen. Antoons studie met afsluitdatum 2012 werd geüpdated. Daarvoor kregen we de zeer gewaardeerde en onmisbare hulp van Johan Hanselaer. Johan is geschiedenisleraar aan de Sint-Lucas Kunsthumaniora en boekhistoricus. Hij behoedde ons voor (te veel) misstappen in de zoektocht naar gegevens over auteurs en titels in een periode waarin de boekdrukkunst hoge toppen scheerde. Meteen werd het resultaat van het onderzoekswerk van Antoon aangevuld met de schier onuitputtelijke gegevens beschikbaar via het internet.

Het is niet de bedoeling een bibliografische studie te presenteren, maar wel om de informatie uit de boekenlijsten van de familie van Vilsteren kenbaar te maken. Boeken zijn kunstproducten en we hebben samen een zo breed en welomvattend mogelijke selectie van illustraties voorzien, vooral titelbladen en titelprenten. Het mag misschien vreemd lijken, maar een onnoemlijk aantal publicaties uit de door Antoon behandelde periode wordt vandaag de dag niet alleen gedigitaliseerd online ter beschikking

¹ Antoon Afschrift was jarenlang de verantwoordelijke van onze bibliotheek en hij stond ook in voor de publicatie 'De bibliothele leerboekenverzameling van Martha De Rijke, geboren op de Raveschoothoeve te Kalken-Beervelde', in *Castellum*, jg. XXX, nr. 1, maart 2013, p. 15-29.

gesteld, maar ook nog steeds in een modernere versie gedrukt. Die 'herdrukken' worden onder meer gebruikt bij universitaire opleidingen.

Illustratie 1. Titelblad Eerste *Placcaert-bouck van Vlaenderen*, Gent, 1639.
 © Erfgoedbibliotheek Vereniging voor Lokale Geschiedenis van Kalken en
 Laarne, Fonds Marcel Meys.

Tijdens de periode waarin het redactiewerk van de studie van Antoon Afschrift plaatsvond, werden rond het thema in dit dubbelnummer nog meer interessante stukken en gegevens aangetroffen. De verwerking ervan kan ongetwijfeld heel interessante bijdragen opleveren.

We houden eraan die stukken op te sommen: de gedrukte veilingcatalogus van de boekenverzameling van de Kalkense pastoor Jacobus Bagenrieux (pastoor van Kalken tijdens de periode 1732-1738), met vermelding van de verkoopprijzen tijdens de veiling van 16 oktober 1738²; de eveneens gedrukte veilingcatalogus van de boekenverzameling van de Laarnse pastoor Joannes Van Léaucourt (pastoor van Laarne tijdens de periode 1708-1737) voor de veiling van 5 maart 1739³ én een nauwkeurige inventaris van de boekenverzameling van de heerlijkheid Uitbergen en Overmere uit 1744, opgemaakt ter gelegenheid van de aanstelling van een nieuwe greffier⁴. Een nauwkeurige inventaris van de boekenverzameling van een lokaal openbaar bestuur uit het midden van de achttiende eeuw blijkt heel zeldzaam te zijn.

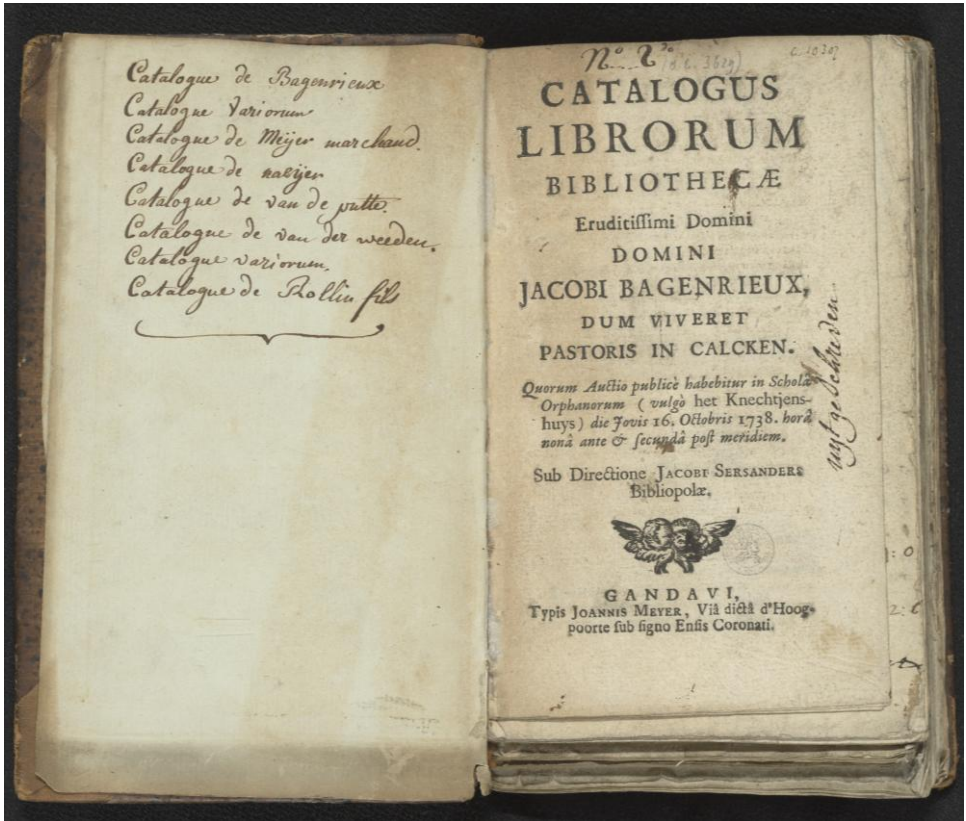
De bibliotheken van de familie van Vilsteren, de boekenverzamelingen van de Kalkense en Laarnse pastoor en die van de heerlijkheid Uitbergen en Overmere geven ons in elk geval een goed idee van de publicaties die direct ter beschikking stonden van de personen met een leidende rol in die periode om hun taak te kunnen uitoefenen. Tot vóór het ogenblik van de ontdekking van die boekenverzamelingen hadden we enkel een summier idee over bijvoorbeeld het boekenbezit van Kalkenaar Denijs Bauwens als zaakgelastigde op het einde van de zeventiende eeuw⁵.

² *Catalogus bibliothecae eruditissimi domini domini Jacobi Bagenrieux, dum viveret pastoris in Calcken. Quorum Auctio publicè habebitur in Scholâ Orphanorum (vulgò het Knechjenshuys) die Jovis 16. Octobris 1738. Hora nonâ & secundâ post meridiem. Sub Directione Jacobi Sersanders bibliopolae*, in VANDER HAEGHEN F., *Bibliographie gantoise. Recherches sur la vie et les travaux des imprimeurs de Gand, 1483-1850*, 7 volumes, Gent, 1858-1869, raadpleegbaar op <https://lib.ugent.be/en/catalog/rug01:000016597?i=1&q=bibliographie+gantoise>, nr. 3629. Verder wordt onder de afkorting BG verwezen naar deze bron.

³ *Bibliothèque de Jean Van Leaucourt curé de Laerne, sous la direction de Jac. Sersanders, rue Mageleyn*, in BG, 14531.

⁴ Erfgoedbibliotheek Vereniging voor Lokale Geschiedenis van Kalken en Laarne, Fonds Marcel Meys, voorlopig nummer 867.

⁵ In de staat van goed van Kalkenaar Denijs Bauwens gepresenteerd op 11 februari 1683 verwijzen twee vermeldingen naar het bezit van boeken om zijn openbare functie als zaakgelastigde te ondersteunen, namelijk *Item twee couffers met een rebbanckxken met een bybetycque* en *item voor eenighe boucken gheextimeert tsaemen de somme van 2-0-0*, een niet onaardig bedrag van twee ponden. Zie VAN DE SOMPEL A., 'Zoektocht naar de identiteit van de samensteller van een zeventiende-eeuws liedboek. Wie was Kalkenaar Denijs Bauwens', in *Castellum*, jg. XXXIV, nr. 2, juni 2017, p. 29-59.

Illustratie 2. Titelblad *Catalogus Librorum bibliothecae eruditissimi domini Domini Jacobi Bagenrieux, dum viveret pastoris in Calcken*, Gent, 1738.

© Universiteitsbibliotheek Gent, BIB.G.010307/-7.

Uit het werk van Cyriel Dauwe weten we dat de Kalkense pastoor Jan Vander Sijpe bij zijn overlijden in 1647 *eene bibliotheek voor zijne opvolgers had nagelaten*. Dauwe verwoordde het als volgt: *Den onderschreven heer testateur heeft in de presentie van ons verclaert zijne intentie ende begeerte te wesen "dat alle de boucken" staende in sijne bibliotheque ende hem toebehoorende, van dewelcke hij te vooren niet en heeft gedisponeert, "sullen blijven ten gebruycke van de heeren pastors, sijne naercommers, mitsgaders de twee cappelaenen", welcke boucken aen sijne successors bij de heeren executeurs van dit sijn testaement "bij inventaris overgelevert sullen worden, midts de conditien ende belofte dat sij nochte de cappelaenen deselve niet en sullen moghen vertransporteren ofte veralieneren (vervreemden), maer wel vermeerderen opdat de biblioteque mach blijven ten dienste van alle toecommende heeren pastors*

& cappellaenen", begeirende oock dat de camere, daer nu de boucken instaan, altoos voor de biblioteque dienen sal. In weerwil van de wilsbeschikking van pastoor Vander Sijpe ging de bibliotheek door onenigheid tussen erfgenamen en begiftigden verloren⁶.

In het Journaal van 21 januari 2021 bracht Eén het bericht dat Google met Google Books de grootste digitale bibliotheek ter wereld wil uitbouwen. Na de digitalisatie van de eerste boeken uit Antwerpse collecties wil de technologiegigant Google in totaal zo'n honderdduizend boeken uit de Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience en het Museum Plantin-Moretus digitaliseren en gratis beschikbaar maken. Daarom wordt in de bijdrage van Antoon Afschrift over de bibliotheken van Gerard en zijn zoon Jacques Joseph van Vilsteren reeds volop gerefereerd naar google.books en andere digitaal te raadplegen werken uit de zeventiende en achttiende eeuw.

Voor jaargang XXXVIII van ons tijdschrift zitten een voldoende aantal bijdragen al in pipeline. We voorzien in eerste instantie bijdragen over bolclub Boldershof uit Laarne en over kaartclub Kalken Troef uit Kalken. In tweede instantie voorzien we de afwerking van een studie over een weggevoerde én een verzetsstrijd(st)er uit de Tweede Wereldoorlog. Die planning heeft alles te maken met het niet of beperkt toegankelijk zijn van alle leeszaal van het Algemeen Rijksarchief de voorbije maanden.

Artikels worden trouwens altijd ingewacht. Iedereen kan een aanzet of een zo goed als afgewerkte bijdrage rond om het even welk plaatselijk historisch feit of situatie aanbieden. Belangrijke voorwaarde is dat het om een origineel werk gaat dat steunt op betrouwbaar bronnenmateriaal. Dat bronnenmateriaal kan bestaan uit notariële archiefstukken, familie-erfstukken, foto's, dagboekfragmenten, brieven, commerciële documenten, mondelinge overlevering, enz... Wij zorgen voor eventuele verdere verwerking of kadering van de gegevens in een groter geheel.

Tijdens de tweede Covid-19-lockdown werkten we enthousiast verder aan de inventarisatie van het fonds Marcel Meys en brachten we onze verzameling bidprentjes en doodsbrieven in het fonds Raymond Bogaert verder up-to-date. De verzameling telt tot op heden ongeveer 9.500 bidprentjes en doodsbrieven van personen die hun roots hadden in Laarne en Kalken.

⁶ DAUWE C., *Calcken door de eeuwen heen*, Kalken, 1908, kolommen 220, 221 en 224.

Op vraag van de gemeentelijke overheid brachten we advies uit over vier nieuwe straatbenamingen, we zorgden voor de foto's aan 'Kalken Strandt', we namen deel aan het participatiemoment Natuureducatief Centrum Kalkense Meersen en met het oog op een eventuele erkenning van een of meer grafmonumenten als funerair erfgoed gaven we duiding bij de uitgebreide lijst van personen voor wiens grafzerk de concessie niet werd verlengd.

Hoe broos onze welvaart of ons welvaartsgevoel is in coronatijd, hebben we allemaal aan den lijve ondervonden. Ook de komende maanden zullen ongetwijfeld moeilijk blijven. Dat we het werkjaar 2021 niet kunnen starten met een voorjaarssamenkomst is duidelijk. Het wordt alsmaar duidelijker, ons verenigingsleven wordt zwaar op de proef gesteld. We zullen alles in het werk stellen om op de een of andere manier onze leden in 2021 toch minstens één keer de kans te geven om samen te komen, om samen iets te beleven rond onze lokale geschiedenis.

In tussentijd danken we alle leden, sympathisanten, het gemeentebestuur en de overkoepelende instellingen voor hun logistieke en jaarlijkse financiële steun.

Tot slot wensen we iedereen een voorspoedig en gezond 'historisch' 2021 !

Eric Balthau en André Van De Sompel, 7 maart 2021

DE BIBLIOTHEKEN VAN
 GERARD (1613-1683)
 EN
 JACQUES JOSEPH (1683-1730)
 VAN VILSTEREN,
 HEREN VAN LAARNE

Antoon Afschrift

...de boeken van toen waren ook veel sexyer dan de boeken van onze tijd: er viel wat te ruiken en er viel wat te strelen en te betasten. Er waren boeken met gouden opdruk op welriekende, een beetje ruwe leren banden, waarvan de aanraking je kippenvel bezorgde, alsof je tastte naar iets verborgens en ontoegankelijk, iets wat een beetje huiverde en overeind ging staan bij de aanraking van je vingers. En er waren boeken met kartonnen banden, bekleed met stof, vastgeplakt met lijm waarvan de geur wonderbaarlijk sensueel was. Elk boek had zijn geheime, opwindende geur.

AMOS OZ, *Een verhaal van liefde en duisternis.*

Ten geleide

Het lange zoeken om het werk van Antoon Afschrift op een zo aantrekkelijk mogelijke manier te presenteren, leidde niet zozeer tot een andere presentatie van de boekwerken of de auteurs ervan, maar wel tot een andere weergave van het bronnenmateriaal. Antoons jarenlange zoektocht naar initiële gegevens over allerlei drukwerken in boekenveilingen en boekencatalogi uit de zeventiende, achttiende en negentiende eeuw ten spijt, werd geopteerd om in de grootst mogelijke mate te refereren naar informatie die via het internet op redelijk eenvoudige wijze te consulteren is.

Een massa eeuwenoude boeken werd gedigitaliseerd en vooral door google books ter beschikking gesteld. De vele verwijzingen naar websites hebben tot doel de lezer aan te zetten tot het digitaal bladeren in die oude boeken.

Voor wie dat onvoldoende is, die kan in de Universiteitsbibliotheek Gent, de Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience in Antwerpen of in de Koninklijke Bibliotheek te Brussel, tal van boeken voelen, bekijken en lezen. En dat hebben wij ook gedaan.

De verwijzingen naar de websites, voor de identificatie van de gedrukte boeken en de informatie over de auteurs, en de verzamelingen van de drie voornoemde bibliotheken zijn het resultaat van gezamenlijke inspanningen tijdens de opmaakperiode van de lay-out van deze uitgebreide bijdrage, namelijk de periode oktober 2020 - februari 2021.

Eric Balthau
Johan Hanselaer
André Van De Sompel

Inleiding

Lezen is een onmisbaar element van de menselijke cultuur¹. Door de eeuwen heen zijn bibliotheken heiligdommen van het menselijke geheugen geweest, opslagplaatsen van de universele kennis. Na het verdwijnen van de grote bibliotheken van de oudheid, rond de vierde eeuw van onze tijdrekening, ontstonden door het geduldige werk van de monniken, de kloosterbibliotheken. In de scriptoria werden prachtige handschriften vervaardigd, vaak fraai verlucht met kleurrijke miniaturen. Kopiisten zorgden ervoor dat antieke teksten en theologische geschriften voor het nageslacht bewaard bleven².

In de dertiende eeuw begonnen de universiteiten hun bibliotheken samen te stellen. Eén van de belangrijkste, de Sorbonne, bezat in 1290 al 1017 volumes. Vanaf het begin van de zestiende eeuw ondergingen de kloosterbibliotheken de gevolgen van de Reformatie. Veel kloosters werden geplunderd en hun bibliotheken vernietigd³. Sommige collecties kwamen de prinselijke bibliotheken of die van de universiteiten verrijken. De uitvinding van de boekdrukkunst door Gutenberg en anderen (midden vijftiende eeuw) bracht het boek binnen het bereik van een ruimer publiek. De bibliotheken werden, naast de middeleeuwse manuscripten, meer en meer gevuld met incunabelen. De verspreiding van de boekdrukkunst ging zeer snel: tegen het einde van de vijftiende eeuw waren in alle belangrijke steden van Europa boekdrukkers aan het werk⁴. Boekenbezit werd in

¹ BURKE P., *What is cultural history?*, Cambridge, 2018 (vert. *Wat is cultuurgeschiedenis?*, Utrecht, 2018).

MANGUEL A., *A History of Reading*, New York, 1996 (vert. *Een geschiedenis van het lezen*, Amsterdam, 1999).

² VICTOR B., DEROLEZ A., BRACKE W., OOSTERBOSCH M., KLEIN J.-W. (eds), *Corpus Catalogorum Belgii: The Medieval Booklists of the Southern Low Countries. 3: Counts of Flanders, Provinces of East Flanders, Antwerp and Limburg*, Brussel, 1999.

³ DECLERCQ G., ‘*Habent sua fata libelli et acta*. La destruction de textes, manuscrits et documents au Moyen Âge’, in ENGELS D., MARTENS D., WILKIN A. (dir.), *La destruction dans l’histoire. Pratiques et discours*, Brussel/Bern, 2013, p. 129-161; POLASTRON L.X., *Livres en feu. Histoire de la destruction sans fin des bibliothèques*, Parijs, 2004.

⁴ LANGEREIS S., *De woordenaar. Christoffel Plantijn, 's werelds grootste drukker en uitgever (1520-1589)*, Amsterdam, 2014; LOWRY M., *The world of Aldus Manutius. Business and scholarship in renaissance Venice*, Oxford, 1979; MARTIN H.-J., CHARTIER R. (EDS), *Histoire de l’édition française, vol. 1: Le livre conquérant. Du moyen âge au milieu du XVII siècle*, Paris, 1983; PETTIGREE A., WALSBY M. (RED.), *Netherlandish books. Books published in the Low Countries and Dutch books published abroad before 1601*, Leiden, 2011.

hogere kringen een gewoon verschijnsel en het beschikken over een privé-bibliotheek een must.

Er was ongetwijfeld een verband tussen boekenbezit en de sociale positie, het beroep en de confessie van de eigenaar. Natuurlijk zal degene die beroepshalve nood had aan boeken, zoals advocaten, geestelijken, adellijke heren, zich ook wel die boeken aangeschaft hebben. Voor de tweede en derde stand, werden met betrekking tot het boekenbezit in het Parijs van de achttiende eeuw twee vaststellingen gedaan. Hoe groter het gemiddelde fortuin van een sociale klasse, hoe groter het percentage van boekenbezitters onder de leden van die klasse. Daarbij nam het aantal eigenaars van boeken proportioneel toe binnen een sociale klasse, naarmate het vermogen van de leden hoger was⁵.

Het bezit van en de toegang tot een bibliotheek was dus het voorrecht van edelen, professoren, rechtsgeleerden, geestelijken, universiteitsstudenten, drukkers, uitgevers, boekenhandelaars en de bezittende klasse in het algemeen. Het is pas in de achttiende eeuw dat meerdere bibliotheken hun deuren openden voor een zeker publiek⁶. Het was *tot halverwege de achttiende eeuw zo, dat degenen die boeken lazen in principe degenen waren die ze schreven, of misschien niet degenen die ze schreven maar die ze hadden kunnen schrijven, of die familie waren van iemand die ze schreef. Het was een kleine afgebakende gemeenschap waarvan de grenzen werden bepaald door het al dan niet hebben genoten van onderwijs en het al dan niet vrij zijn van de noodzaak om betaald werk te verrichten*⁷.

Ondertussen ontwikkelden zich ook de privé-bibliotheken. Een rijke boekenverzameling, met prachtig versierde kalfslederen boekbanden en kunstig geïllustreerde teksten, was voor iedere adellijke heer, geestelijke, rechtsgeleerde, universiteitsprofessor, niet alleen een genot en een werkinstrument, maar tevens een belangrijk statussymbool.

⁵ CHARTIER R., *Lectures et lecteurs dans la France d'ancien régime*, Paris, 1987, p. 166-171.

⁶ 'L'histoire abrégée des bibliothèques modernes', *Journal littéraire*, nr. 10, juni 2001, <https://www.saintmont.com/jl/articles/jl10.htm>.

⁷ BARICCO A., *De barbaren*, Amsterdam, 2010, p. 69.

De familie van Vilsteren

Het is algemeen bekend dat er in de zestiende en zeventiende eeuw een belangrijke migratiebeweging van de Zuidelijke naar de Noordelijke Nederlanden ontstond. Ten gevolge van ingrijpende veranderingen van politieke, economische en vooral van religieuze aard besloten talloze vaklieden, kooplieden, kunstenaars, geleerden en intellectuelen in het algemeen zich in het meer tolerante Noorden te gaan vestigen. Voor de aanhangers van de ideeën van Luther, Calvijn en andere religieuze hervormers was er in de Nederlanden van Karel V en Filips II van Spanje met de sterke contrareformatorische beweging geen plaats⁸.

Maar er bestond ook een migratie van Noord-Nederlanders naar de Zuidelijke Nederlanden en dat is minder bekend. Een mooi voorbeeld van dergelijke uitwijking is het geval van de edelman Gerard van Vilsteren (1613-1683)⁹. In het publieke leven van de calvinistische Republiek was voor hem geen rol meer weggelegd. Hij verliet in het tweede kwart van de zeventiende eeuw de katholieke enclave Vilsteren (gemeente Olst-Wijhe, bij Zwolle, provincie Overijssel, Nederland) om zich in de heerlijkheid Laarne en de stad Gent te vestigen. *De calvinistische Kerk was (in de Republiek der Verenigde Nederlanden) wel de overheersende Kerk in het publieke domein, maar voor het overige een grote mate van vrijheid en tolerantie op godsdienstig gebied (...). En dat de calvinistische Kerk de overhand had in het publieke leven, was vooral een zaak van de elite (...). Ofschoon de bestuurlijke elite in meerderheid voor het calvinisme had gekozen, was rond 1650 nog bijna de helft van de bevolking katholiek gebleven. Naar schatting 65 tot 75% van de plattelandsbevolking van Noord-Holland, was midden de 17^e eeuw nog katholiek, terwijl dit in de steden nog voor 25% gold. Na de Vrede van Munster (1648) was het duidelijk dat de Republiek niet terug zou keren onder het gezag van een katholiek vorst (...). Een deel van de katholieke adel wilde trouw blijven*

⁸ BRIELS J., *Zuid-Nederlanders in de Republiek 1572-1630. Een demografische en cultuurhistorische studie*, Sint-Niklaas, 1985.

⁹ VERSTRAETEN K., *Migratie van de Noordelijke naar de Zuidelijke Nederlanden in de zeventiende eeuw. Gerard van Vilsteren: van telg uit een 'vuil en riddermatigh gheslact' in Zwolle tot baron van Laarne*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling UGent, 2003-2004, raadpleegbaar in de Erfgoedbibliotheek van de Vereniging voor Lokale Geschiedenis van Kalken en Laarne. Een samenvatting van het werk verscheen onder de gelijknamige titel in *Castellum*, jaargang XXIII, 2006, nrs. 2 & 3, p. 5-96.

aan het oude geloof, maar moest daarvoor uitwijken naar de Zuidelijke Nederlanden¹⁰.

Merkwaardig is dat van Vilsteren in relatief korte tijd erin slaagde eerst twee heerlijkheden in het Waasland – Ter Straten en Aertselaer in Belsele en Waasmunster – te verwerven. Later kwam daar nog de heerlijkheid Laarne bij, die hij in 1676 tot baronie wist te verheffen. VERSTRAETEN toont aan dat die snelle integratie enkel mogelijk was door de bijstand van in Antwerpen gevestigde familie en zijn stevige banden met de katholieke geestelijkheid, onder meer met priester Pieter de Mey, pastoor van Belsele en deken van het Land van Waas, die nauw betrokken was bij de aankoop van de drie heerlijkheden.

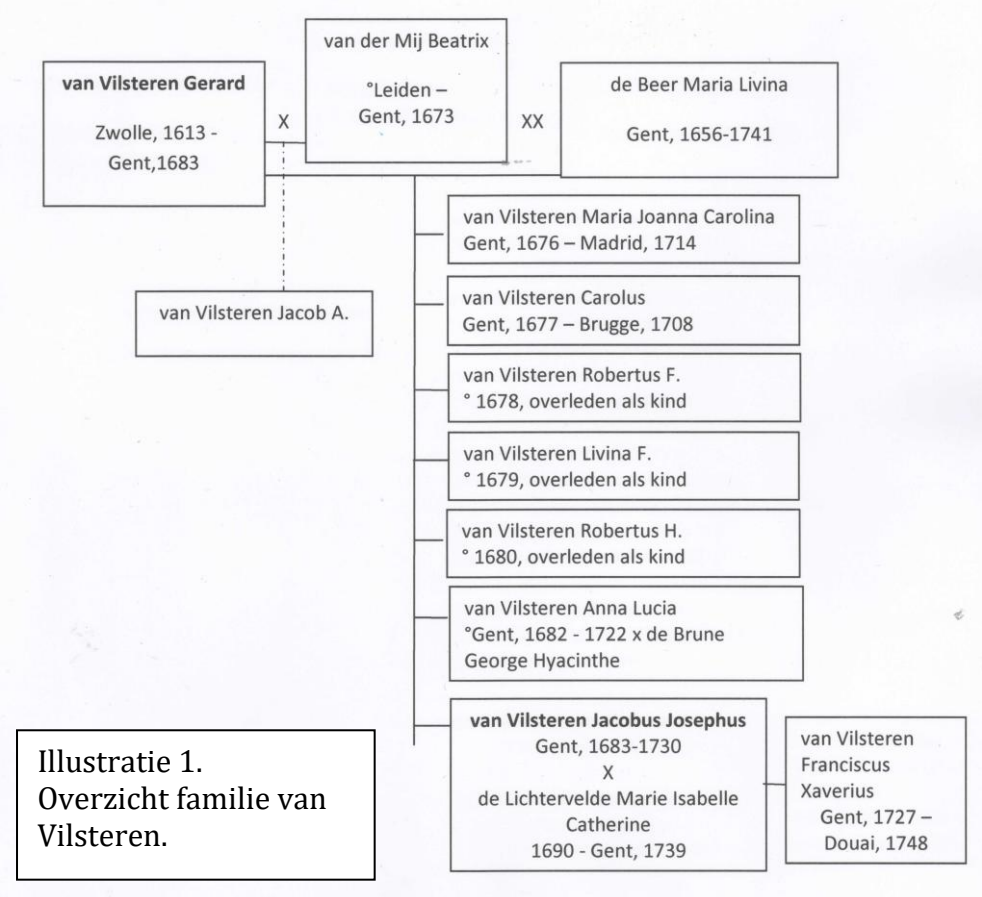
Niet onbelangrijk voor zijn vlotte integratie waren eveneens de contacten met de jezuïeten. De oom van Gerard van Vilsteren langs vaders zijde, Egbert van Vilsteren, was jezuïet te Antwerpen. Zo gebeurde het dat Gerard een deel van zijn jeugd en opleiding genoot te Antwerpen en bij de jezuïeten te Aalst. De van Vilsterens zouden die band met de jezuïeten goed onderhouden, onder meer door hun kinderen een opleiding in jezuïetenscholen te laten volgen. De jongste zoon van Jacques Joseph van Vilsteren (1683-1730) en Marie Isabelle Catherine de Lichtervelde (1691-1739) heette niet toevallig Franciscus Xaverius, naar de grote jezuïetenmissionaris, en studeerde aan de rechtenfaculteit van de universiteit van Douai¹¹. Filips II van Spanje stichtte in 1562 deze universiteit als tegenhanger van de universiteit Leuven. Vele Vlamingen en Hollanders, Duitsers, Fransen en vooral Engelsen kwamen hier doceren en studeren¹². Het is dan evenmin een toeval dat zich in de bibliotheken van Gerard en Jacques van Vilsteren veel boeken van de hand van jezuïeten-auteurs bevonden, onder meer van Cornelis Hazart, Nicolas Caussin, Petrus

¹⁰ NISSEN P., *Geloven in de Lage Landen, Scharniermomenten in de geschiedenis van het christendom*, Leuven, 2004, p. 141-142.

¹¹ De archiefzalen “Salles d’Anchin” (1611-1613) van het voornaamste college van de universiteit, werden door de jezuïeten gebouwd. VAN OVERSTRAETEN J., *De Nederlanden in Frankrijk*, Antwerpen, 1969, p. 199. Filips II van Spanje, die de strijd aanbod tegen de ketterij, verbood zijn onderdanen te studeren aan de 'zozegde' universiteit van Leiden en verplichtte hen hun vorming te laten verzorgen door de nationale universiteiten, de katholieke universiteiten van Leuven en Douai, of aan de universiteit van Rome. Zie NAUWELAERS J., *Histoire des Avocats au Conseil Souverain de Brabant*, Brussel, 1947, p. 334; NAUWELAERTS M.A., ‘De universiteit van Dowai en het Humanisme’, in *De Franse Nederlanden Jaarboek – Les Pays Bas français*, Annales 6, 1981, p. 11-28; RIDDER-SYMOENS H., ‘De universiteiten van Dowai en Rijsel, centra van cultuur in de Franse Nederlanden’, in *De Franse Nederlanden Jaarboek – Les Pays Bas français*, Annales 11, 1986, p. 11-30.

¹² VAN OVERSTRAETEN J., *o.c.*, p.199.

Biverus, Leonardus Lessius, Ludovic de Ponte, Famianus Strada, Louis Maimbourg en de belangrijke bisschoppen van de Contrareformatie in Antwerpen, Joannes Miraeus (1603-1611), en in Den Bosch, Nicolaus Zoesius (1615-1625).

De reconstructie van een bibliotheek

De reconstructie van een bibliotheek is voor bibliofielen een interessante, boeiende en leerzame bezigheid. Particuliere boekenverzamelingen brengen ons niet enkel gegevens over de literatuur en het ideeëngoed die verspreid werden via het boek, maar ze leren ons bovendien ook heel wat over de leefwereld en de leescultuur van de bezitter. Binnendringen in iemands bibliotheek is een beetje binnendringen in zijn privéleven. Men zou kunnen zeggen: “Toon mij je bibliotheek en ik weet wie je bent”. Iedere bibliotheek geeft immers een beeld van de eigenaar: smaak, eruditie,

opleiding, voorkeur voor specialisatie, werkterrein, filosofische, godsdienstige en politieke overtuiging, maatschappelijke positie.

In dit verband zouden meerdere bibliotheken met elkaar kunnen vergeleken worden. Ons onderzoek beperkt zich echter tot de individuele boekenbezitters, in casu vader en zoon Gerard en Jacques Joseph van Vilsteren, heren van Laarne. De enige bronnen waarover we beschikken voor de reconstructie van de bibliotheken zijn de staten van goed uit de nalatenschappen van Gerard en Jacques Joseph van Vilsteren¹³.

De reconstructie is een enigszins frustrerende opdracht. Historisch onderzoek naar boekenbezit beschikt meestal niet over dezelfde middelen die een auteur kan aanwenden bij het beschrijven van een bestaande bibliotheek. De grote moeilijkheid is dat privé-bibliotheken uit vorige eeuwen meestal fysiek niet meer bestaan, dat de boeken verspreid of helemaal verdwenen zijn. Het sensuele aspect van het werk is er ook niet bij: je kunt die boeken niet in de hand nemen, betasten, doorbladeren, de band en het drukwerk en gravures bekijken, de geur van oud papier opsnuiven. Alleen het zoeken en puzzelen blijft over. Allerlei bronnen moeten geraadpleegd worden om tot een geloofwaardige, maar vaak toch niet helemaal bevredigende reconstructie te komen.

Zowel voor de bibliotheek van Gerard als voor die van Jacques Joseph van Vilsteren, gaat het over niet meer bestaande boekenverzamelingen die zich meer dan waarschijnlijk in de familiewoning in het Gentse stadscentrum bevonden: *een seer schoon ende bequaem huijs (...) ghestaen ende geleghen ten voorhoofde opden peerden cautere binnen deser voorseijde stede ende van achter uitcommende metter stallijnghen poorte ende andere toebehoorten inde langhe meere*¹⁴. In de staat van goed van Gerard van Vilsteren wees een korte beschrijving van de inboedel in de vertrekken in het kasteel van Laarne niet op de aanwezigheid van boeken.

Boekenlijsten in staten van goed

Het is eerder uitzonderlijk dat staten van goed met *prijstje* of waardebepaling een uitgewerkte titelbeschrijving van boeken geven. Inez BOURGEOIS heeft voor de perioden 1720-1722 en 1780-1782 de staten van

¹³ BALTHAU E., *Voorlopige inventaris van het archief van de heren van Laarne, bewaard in het kasteel van Laarne (nrs. 1-1400)*, gepubliceerd op www.academia.edu, 2020, nummers 2, 169.1 en 441.

¹⁴ Archief Kasteel van Laarne, Voorlopige inventaris van het archief van de heren van Laarne (AKL), nr. 2, folio 105r^o-105v^o.

goed met *prijzje* in Gent bekeken¹⁵. Voor de periode 1720-1722 trof zij in 261 staten van goed slechts vijf boekenlijsten aan en 78 keer een vermelding van één of meerdere boeken. Voor de tweede periode bekeek zij 178 staten van goed. Daarin kwam geen enkele boekenlijst voor en slechts in 34 staten van goed werden één of meerdere boeken vermeld. Dit betekent dat voor de eerste periode 30% van de staten van goed boeken vermeldden en voor de tweede periode slechts 19%.

We moeten er op bedacht zijn dat de boekenlijsten mogelijk niet de volledige inhoud van de bibliotheek weergeven. Het is niet denkbeeldig dat, vóór het opmaken van de staat van goed, de bibliotheek al het bezoek van een van de nabestaanden had gekregen en dat de meest kostbare of voor de erfgenaam interessante werken vooraf verwijderd werden. Het beeld dat we van de bibliotheek en van de eigenaar zullen krijgen, is dus onvolledig. Het onderzoek naar de bibliotheken van Gerard en Jacques Joseph van Vilsteren zal uiteraard uit twee delen bestaan, gezien het over twee totaal verschillende verzamelingen gaat.

De boekenlijst van Gerard van Vilsteren (†Gent, 23 oktober 1683) werd opgesteld door Pieter Sersanders op 7 juli 1684. Op twee en een halve bladzijden staan zesenzeventig items vermeld, alles samen goed voor naar schatting een goede vierhonderd boeken of volumes¹⁶. Toen waren er reeds een aantal boeken verkocht, zoals blijkt uit de staat van goed van Gerard van Vilsteren, waarin we lezen dat de weduwe had *gheprouffiteert van de vercoopinghe van eenighe meublen, boucken ende silverwerck ende datte voor daete van het doen van de presie vande meublen ende cattheylen van huijsraede*¹⁷.

De *prijzie* van de boeken van Jacques Joseph van Vilsteren (†Gent, 25 juli 1730), is van de hand van Jacobus Sersanders en werd gedagtekend op 24 juli 1732. Deze lijst van vier bladzijden bevat honderd vijfendertig items, alles samen goed voor naar schatting bijna duizend boeken en *boecxkens*¹⁸. Wat opvalt, is dat de inventarisatie van de boeken van Jacques Joseph van Vilsteren pas twee jaar na diens overlijden plaatsvond. Eveneens merkwaardig lijkt een verkoop van de bibliotheek van *wylent den heere baron van Laerne, onder de directie van Jac Sersanders*, goed tien jaar

¹⁵ BOURGEOIS I., *Sfeer of pracht en praal. Een kwantitatieve benadering van decoratieve voorwerpen en binnenhuisversiering in achttiende-eeuwse Gentse interieurs*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling UGent, 1986.

¹⁶ AKL, nr. 441. Zie bijlage 1.

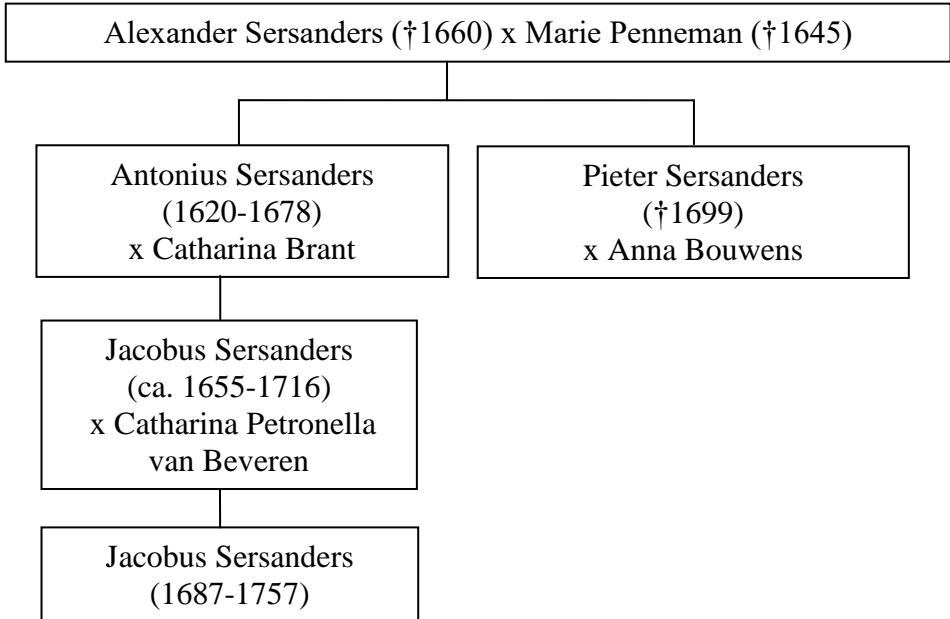
¹⁷ AKL, nr. 2, Staat van goed 24 februari 1685, f° 155v°.

¹⁸ AKL, nr. 169.1. Zie bijlage 2.

later, namelijk op 21 mei 1743, zoals aangekondigd werd in een editie van de Gazette van Ghendt¹⁹.

De Gentse boekhandelaars Sersanders

De staten van goed met prijsijde van de van Vilsterens boekenverzamelingen werden telkens opgemaakt door de gekende Gentse boekhandelaars Sersanders²⁰.

Illustratie 2. Vereenvoudigd schema van de familiebanden van de Gentse drukkers en boekhandelaars Sersanders.

In de zeventiende en de achttiende eeuw waren meerdere generaties van die drukkers- en boekhandelaarsfamilie actief te Gent (zie illustratie 2).

¹⁹ VANDER HAEGHEN F., *Bibliographie gantoise. Recherches sur la vie et les travaux des imprimeurs de Gand, 1483-1850*, Gent, 1858-1869, nummer 14552. Verdere verwijzing naar deze bron: BG, gevolgd door het nummer.

²⁰ BG, II, p. 90-99 (nummers 1038-1051) en p. 251-257 (nummers 1555-1561).

VAN DE WIELE J., 'Gentse drukkers en drukkerijen', in *Tijdschrift voor Geschiedenis van Techniek en Industriële Cultuur*, 7, nr. 1, 1989, p. 2-19.

VAN DE WIELE J., 'De Gentse drukkers tussen 1483-1899', in *Tijdschrift voor Geschiedenis van Techniek en Industriële Cultuur*, 7, nr. 1, 1989, p. 21-25.

Dat Alexander Sersanders een belangrijke plaats innam in de wereld van de Gentse boekhandel, toont ons volgend verhaal. Onder het voorwendsel dat er in Vlaanderen, vooral te Gent, talrijke verderfelijke en ketterse boeken verschenen, die veel nadeel berokkenden aan de zeden en de religie, maar in feite eerder om hun privileges te vrijwaren en gevreesde concurrentie te voorkomen, dienden de Gentse drukkers op 10 maart 1658, een voorstel tot reglement in bij de schepenen van de Keure. Dit reglement beperkte nog meer de weinige vrijheid waarover degenen beschikten, die het waagden de censuur te ontwijken. Het project werd door de Keure gesanctioneerd of goedgekeurd op 30 maart van hetzelfde jaar. Om de toepassing van dit reglement te controleren, werden twee *toesienders* aangesteld, gekozen uit de leden van de drukkersconfrerie en voor een periode van twee of vier jaar. Die toezichters of gezworenen werden belast met huiszoeking, niet alleen in de boekhandels en drukkerijen, maar ook in alle winkels om na te gaan of er geen verboden boeken of schandelijke prenten werden verkocht. De eerste twee toezichters waren Alexander Sersanders en Maximilien Graet.

Op 22 september 1616 ontving Alexander Sersanders van de stad het octrooi dat hem toeliet het beroep van boekhandelaar uit te oefenen.

Illustratie 3.
Drukkersmerk van Alexander
Sersanders.
BG, II, bijlage.

In september 1618 kreeg hij toestemming om een eerste boekdruk te verzorgen, namelijk *Het beschrijf vande ses Vleughelen Seraphin. Eerst in het latijn geschreven deur den H. ende Godlijcke Leeraer Bonenventura, ende vertaelt door B. Lieven Gillis Priester ende Religieus vande Abdije Baudeloo. Item een kort gulden verhael vande seven vallen ende wederopstaen des rechtveerdighen mensch.* Het werd gedrukt in 1619²¹.

²¹ BG, 1038.

De drukkerij van Alexander Sersanders was eerder bescheiden. Zij had als uithangbord en typografisch merk *In de Salamander* met het devies:

*Le temps se change en peu d'heures,
Tel rit le matin qui le soir pleure.*

Zijn laatste drukwerk dateert van 1651: PIERRE MARCHAND, *Lucerna fidei per Fratres Minores Sancti Francisci Regul. Observan. Accenta in Palatinatu & nonnullis provinciis Germaniae*²².

Rond die tijd ging zijn drukkerij over in de handen van zijn zoon Antonius. Als boekhandelaar bleef Alexander lid van het drukkersgenootschap tot aan zijn dood in 1660.

De toelating om het drukkersberoep uit te oefenen, werd op 24 november 1653 verleend aan drukker en boekhandelaar Antonius Sersanders, zoon van Alexander. Antonius Sersanders werd op 28 augustus 1663 verkozen tot toezichter (visiteur) en deken van het drukkerskorps. Hij oefende die functie uit tot 1666 en van 1672 tot 1678. Hij woonde eerst aan de Graanmarkt (Korenmarkt), met het uithangbord *Cep de Vigne, In de Druiventak* en nam na de dood van zijn vader zijn intrek in diens huis in de Cypresenstraat, met het uithangbord *In de Salamander*. Antonius bleef actief als drukker tot in 1674. In 1678 was hij voor een laatste maal aanwezig op een vergadering van het drukkersgenootschap, waar hij verslag uitbracht van de rekeningen. Antonius Sersanders, *bibliopola in die Salamander*, werd begraven op 1 oktober 1679²³. Zijn weduwe bleef de boekhandel verder uitbaten tot 1685.

Op 16 september 1658 werd het octrooi van drukker eveneens verleend aan Pieter Sersanders (†1699), broer van Antonius. Pieter werd deken van de drukkers en boekhandelaars benoemd op 7 september 1678, een functie die hij uitoefende tot september 1684.

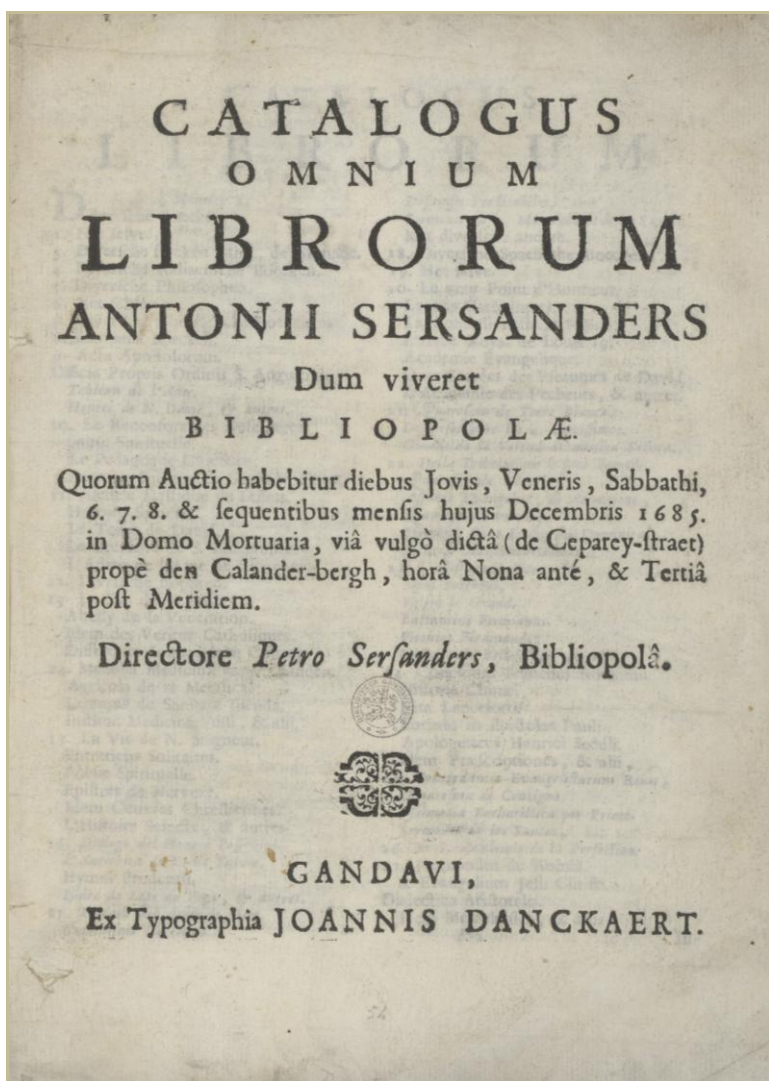
Pieter Sersanders stelde op 7 juli 1684 de boekenlijst van Gerard van Vilsteren op.

We vonden in de Universiteitsbibliotheek Gent ook de verkoopcatalogus van de boeken van boekhandelaar Antonius Sersanders. De verkoop van die boeken werd geleid door Pieter Sersanders begin december 1685 (zie illustratie 4).

Op 3 juni 1688 werd Jacobus Sersanders (senior), zoon van Antonius, verkozen tot *visiteur* of deken van de confrérie van de drukkers en boekhandelaars. Hij vervulde die functie ook nog tijdens de periodes 1703-1706 en 1709-1711.

²² BG, 1052.

²³ Parochieregister Sint-Bavo, Gent, begrafenissen.

Illustratie 4. Titelblad *Catalogus Omnium Librorum Antonii Sersanders*, verkoop december 1685 onder leiding van Pieter Sersanders.

© Universiteitsbibliotheek Gent, BIB.G.001460.

Zijn zoon Jacobus (junior – 1687-1757) ontving op 13 juni 1719 het patent van drukker en boekhandelaar²⁴ en kreeg de taak van visiteur van de confrérie van de drukkers en boekhandelaars toegewezen in 1722 en tijdens de periodes 1726-1728 en 1734-1736. Het is deze Jacobus Sersanders die in 1732 de boekenlijst van Jacques van Vilsteren opstelde.

²⁴ BG, 12621.

Hij was een van de belangrijkste Gentse boekhandelaars van zijn tijd. Hij gaf een groot aantal werken en veilingcatalogi uit en zat alle grote boekenveilingen voor die in die tijd in Vlaanderen werden gehouden. Dit wekte jaloezies op bij zijn collega's die beweerden dat hij geen octrooi had voor het houden van openbare verkopen. Jacques werd voor de Keure geroepen om zijn rechten als boekenverkoper te komen verrechtvaardigen. Hij antwoordde dat hij in het verleden altijd, zonder enige reclamatie, boeken had geveild. De zaak kreeg geen gevolg en hij bleef openbare veilingen voorzitten tot het einde van zijn dagen. Jacques Sersanders stierf op 24 februari 1757 en werd begraven in de Sint-Baafskathedraal.

Zijn grafschrift luidt als volgt:

D. O. M.

Jacobus Sersanders, Bibliopola hic jacet,
Piis Fidelium praecibus de commendat,
Misericordiam Christi expectans donec
Veniat immutatio cum vixisset anno 70,
Ex umbra rerum ad lucem, ut sperat,
Emigravit die 24 Februarii 1757.

R. I. P. Amen²⁵

Bronnen

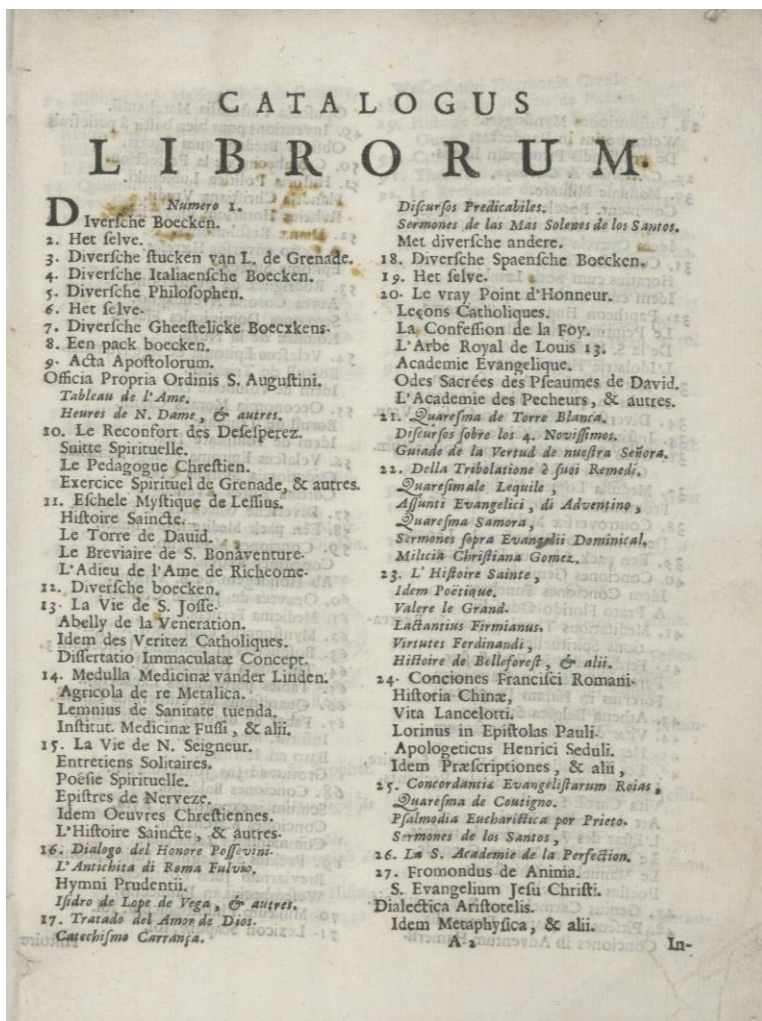
Gelukkig beschikken we voor de identificatie van de boeken over meerdere interessante bronnen.

Vooreerst zijn er de gedrukte veilingcatalogi. Ze werden, vanaf de zeventiende eeuw, in vrij grote oplagen gedrukt en verspreid onder het boekminnend publiek, maar na gebruik meestal niet langer bijgehouden. Daardoor zijn vandaag deze interessante documenten bijzonder zeldzaam geworden. In de handschriftenzaal van de universiteitsbibliotheek te Gent kan men een relatief grote verzameling van dergelijke catalogi uit die periode raadplegen, waaronder een dertiental van de familie Sersanders, vertegenwoordigd door drie boekverkopers²⁶. Sommige catalogi geven een volledige, gedetailleerde beschrijving van de bibliotheek van een advocaat,

²⁵ Vrij vertaald: *Hier ligt Jacobus Sersanders, boekenverkoper. Hij beveelt zich aan voor de vrome gebeden van de gelovigen, in afwachting van de wederkomst van Christus. Na 70 jaar geleefd te hebben is hij op 24 februari 1757 verhuisd uit de schaduw van de wereld naar het Licht, dat hij hoopt te bereiken.*

²⁶ VANDENHOLE F., *Inventaris van Veilingcatalogi 1615-1914*, 2 dln., Gent, 1987.

een professor, een priester, een adellijke familie, een klooster. Voor wat de volledigheid betreft, maken we de kanttekening dat de inhoud van sommige grote bibliotheken over verschillende veilingen werd gespreid.

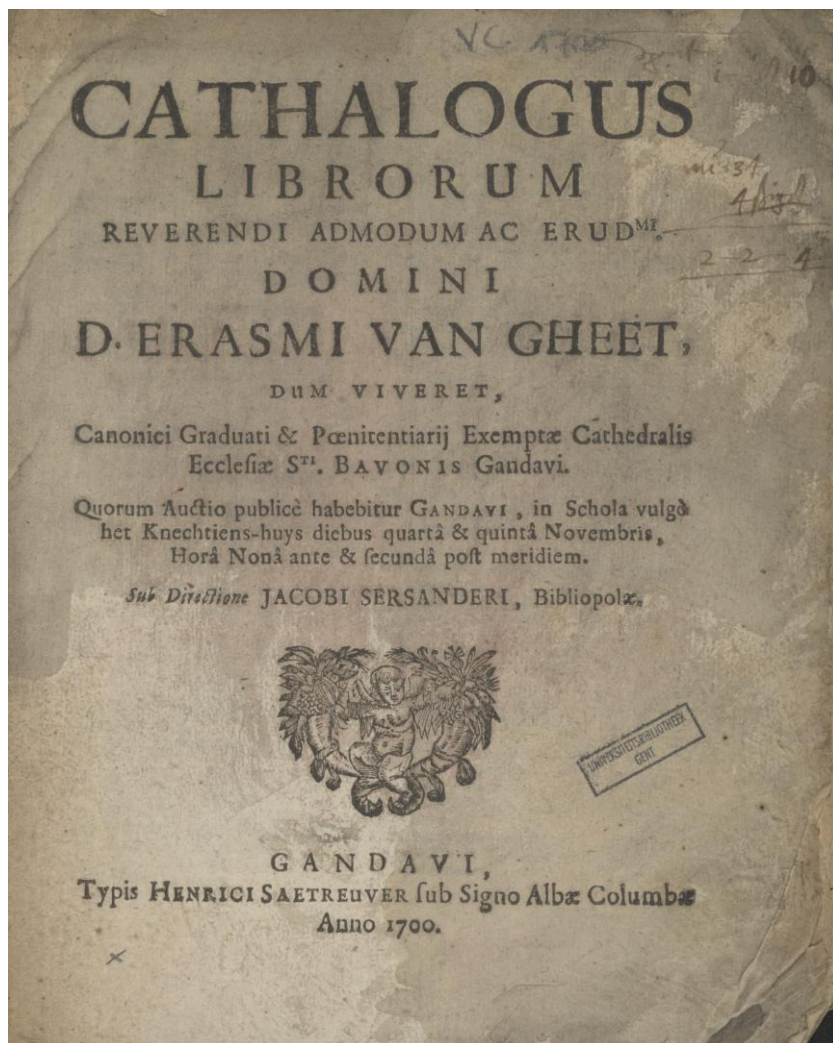

Illustratie 5. Bladzijde uit de catalogus waarvan het titelblad werd opgenomen in illustratie 4.

© Universiteitsbibliotheek Gent, BIB.G.001460.

De manier waarop de eerste acht loten in de veilingcatalogus van de boekenverzameling van Antonius Sersanders, opgemaakt door diens zoon Pieter, beschreven werd, vinden we ook in de opgelijste boekenverzameling van Gerard van Vilsteren uit diezelfde periode:

diversche boeken, diversche stucken van L. De Grenade, diversche Gheestelicke Boecxkens, enz. Op de eerste pagina van die catalogus werden geen Nederlandstalige werken opgenomen, wel in het Frans en in het Latijn opgestelde werken, afwisselend cursief gedrukt of in romein.

Illustratie 6. Titelblad van *Cathalogus Librorum domini D. Erasmi van Gheet*, onder leiding van Jacobus Sersanders senior, november 1700.

© Universiteitsbibliotheek Gent, BIB.VC.001700/11/04.

In de veilingcatalogus van 1700 (zie illustraties 6 en 7) werd consequent een cursieve letter gebruikt voor de Franse titels, een gotische voor de Nederlandse, terwijl de Latijnse titels in romein staan.

<i>CATHALOGUS</i>	
<p>41. Hæreticum quare per Catholicum quia. <i>Meditations sur les sept solemnitez principales de N. Dame.</i> <i>Le Pelerin de Lorette.</i> <i>Le Pedagogue Chrestien.</i> 42. <i>La via eachece avec Iesus en Dieu par bondon.</i> Decretario de Ratione status in imperio nostro Romano Germanico. <i>Le voyage du Chevalier Errant.</i> Vita S. Christofoli & alij. 43. <i>Amours diversës 2. libri par le sieur de Neruzze.</i> <i>Livre de quatre sus dernière de l'Homme.</i> <i>Traicté de la Regale.</i> <i>Grammatica Française.</i> 44. <i>Conste ende styl ban Notarischap.</i> <i>Arithmetica</i> dooz Bernardus Stockmans. <i>Den sooghbuldigghen Hobentier dooz Keitjens.</i> <i>Opnemente godtruchtygh Boeckkens</i> dooz den H. Albertus Magnus. Dominici Bandy amores. 45. Auctoritas D. Thomæ Aquinatis. <i>Sugement du Bal & de la Danse.</i> <i>Instruitions & prieres Chrestiennes.</i> Par Godeau Vocatio ad statum Ecclesiasticum par Godeau. Conciones funebres & nuptiales fabri. 46. <i>Les estats empires & principautez du monde.</i> Theologia moralis Escobar & alij. 47. Biblia sacra in Magno quarto. 48. Disquisitionum magicarum libri sex, per Delrio. 49. Homiliæ quadragesimales quatuor tom. per Lanua. 50. Malderus in Cantica canticorum. Conciones S. Thomæ à Villanova. 51. Conciones Patris Philippi Diaz, 4. Tom. 52. Guilielmi Philippi Logica item. Philosophia manuscripta. 53. Eliæ Prophetæ visio de immaculata Conceptione.</p>	<p>Homiliæ Catholice de sacris arcanis Deiparæ Mariæ & S. Josephi. 54. Baltazar Paes Doctor Lulitanus in Epistolam Sancti Jacobi. Sylva rerum moralium seu predicabilium nuptiæ agni sive discursus exhortatorij. 55. Hortus Pastorum. 2. vol. 56. <i>Morale Chrestienne.</i> 57. Prepositus in 1. & 12. & 3. p. D. Thomæ. 58. Sylvius in summam D. Thomæ, 4. vol. 59. Decretum B. Ivonis Carnutenfis Epi. 60. <i>Les fleurs des secretz moraux sur les Passions du cœur humain.</i> <i>Rationale Durandi.</i> Metrologicorum libri six per fromondum. 61. Annales rerum Flandricarum Meyeri. Historia de gentibus septentrionalibus. 62. Janfonius in Cantica canticorum. Pastorale Mechliniense. 63. Breviarium Romanum in fol. 64. <i>Les Saints devoirs de l'ame devote.</i> <i>Proces / zwischen Jan van Geluwe Vlaemschen Doer / ende Toog Maelgie.</i> <i>Hystorie vanden Coninck Ludowick van Brantschick den II.</i> <i>Den gheestelicken Jagher van Sampsong Vossen / & alij.</i> 65. <i>La Malice de Femmes.</i> <i>Amphorismi, sa.</i> Thomas a Kempis. Breviarium Poelman. <i>Considerations Politiques par maude. Et alius.</i> 66. <i>Avis Catho touchans de la veritable.</i> <i>Deuotion de la Vierge par Bondon.</i> Directorium Polanti Cozt helijfs dooz de Biecht-baders. Expolitio orationis Dominicæ Seripandi, & alij. 67. <i>Lettres de Monsieur Arnaud D'andilly.</i> <i>Tebeng des Gheest.</i> <i>P'Alcoran de Mahomet, Translate en François.</i> <i>Den Reghel der Polmaechtgepr. & alij.</i> 68. <i>Abius Slotus.</i> <i>Kopas om wel te bidden.</i> Titi Livij Historiæ Romanæ.</p>

Illustratie 7.

Bladzijde uit de catalogus waarvan het titelblad werd opgenomen in illustratie 6.

© Universiteitsbibliotheek Gent, BIB.VC.001700/11/04.

Meestal werden de werken in de catalogi gegroepeerd naar inhoud met vermelding van het formaat:

- *Libri morales & politici in in-folio, quarto, octavo, duodecimo ...*
- *Theologi & spirituales ...*
- *Iustitiæ civiles & canonici ...*
- *Iuridicorum, politicorum & historicorum ...*
- *Geestelycke boecken ...*
- enz.

In de veilingcatalogus van de boekenverzameling van de Kalkense pastoor Bagenrioux (zie editoriaal) uit 1738 bijvoorbeeld, werden de boeken

uitsluitend per formaat gegroepeerd én werd vooral bij de boeken in-folio (de grootste formaten dus) een jaar van uitgave vermeld²⁷.

In geen van de dertien Sersanders-catalogi vinden we de boekenlijsten van de familie van Vilsteren vermeld. Ofwel is de catalogus, waarin de boekenlijsten van de familie van Vilsteren werden opgenomen, niet bewaard gebleven, ofwel werden de boeken uit die boekenlijsten verspreid over diverse catalogi. Een *Verkoopning der bibliotheque van wylent den heere baron van Laere, onder de directie van Jac Sersanders* werd wel aangekondigd in de editie van de Gazette van Ghendt van 21 mei 1743²⁸.

Het verzamelen van bibliografische informatie over de diverse, voor de huidige onderzoekers meermaals onvolledig beschreven, titels is een moeilijke, soms een onmogelijke opgave. Naast de handschriften- en oude drukkenverzamelingen van de Koninklijke Bibliotheek van België (de huidige KBR), de universiteitsbibliotheken, de stadsbibliotheken, de Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience, bieden de elektronische databanken, met onder meer de catalogi van antiquariaten en zeer zeker overzichten van de nationale biografieën (België, Nederland, Frankrijk) vaak een oplossing.

Een bron die steeds belangrijker wordt, is het internet. Het laat toe, rustig thuis gezeten, om, met behulp van performante en verfijnde zoekmachines, een schat van informatie in te winnen over veiling- en antiquariaatscatalogi, bibliografieën en bibliotheekcatalogi.

²⁷ Formaat van de boeken naar hoogte: naar het aantal malen dat een vel gevouwen wordt, spreekt men van folio (1 x vouwen, dus 4 blz., in-fol.), kwarto (2 x vouwen, dus 8 blz., in-4°), octavo (3 x vouwen, dus 16 blz., in-8°), sedecimo (4 x vouwen, dus 32 blz., in-16°) en duodecimo (twaalfde deel van een vel, 24 blz., in-24°). Daar de plano(vel)formaten onderling verschillen, lopen ook de gevouwen formaten nogal uiteen.

²⁸ BG, 14552.

Typeringssystematiek van de bibliotheken van de familie van Vilsteren

Het ontcijferen van het handschrift van Pieter en Jacobus Sersanders de leverde geen onoverkomelijke problemen op. De identificatie van de boeken en het vinden van bibliografische gegevens bleken de moeilijkste opgave te zijn. In de eerste plaats kwam het erop aan de auteurs en de juiste titel van elk boek te herkennen, zodat de inhoud en de strekking ervan konden bepaald worden. De boekenlijsten in boedelbeschrijvingen geven vaak onnauwkeurige en onvolledige informatie. Ze beperken zich, in het beste geval, tot een opsomming van de boeken. Zo treft men soms enkel de vermelding van een aantal boeken aan, maar niet de titel of de auteur ervan. In sommige gevallen wordt alleen de auteur vermeld zonder de titel van het boek, soms omgekeerd. Die titel is dan vaak onvolledig, of foutief weergegeven, of nietszeggend. Wat moeten we aanvangen met een titel als *parquemijne boecken*? Het zijn perkamenten boeken, maar over de inhoud is gewoon niets zinnigs te vertellen. Welk boek gaat er schuil achter titels zoals *Les conférences politycques* of *Terimis in scripturam*? Erg moeilijk te achterhalen.

Wat het overgrote deel betreft, vooral de *boecxkens*, is niet te achterhalen over welke literatuur het gaat. Ze worden vermeld als *diversche boecken*, *cleijne boecken*, *vlaemsche boecxkens*, *fransche boecxkens*, *een deel boucxkens*, enz... . Hier gaat dus een belangrijk aspect van de inhoud van de bibliotheek verloren. Van de overige boeken kennen we de titel, of de auteur en af en toe beide. Het formaat, de naam van de uitgever, de plaats en het jaartal van de uitgave zijn niet vermeld, wel werd het aantal volumes vermeld.

De identificatie en de typering is dus geen eenvoudige en soms een onmogelijke opgave. Bijvoorbeeld: onder welke rubriek moet je *Lessius* onderbrengen als de titel van het boek niet vermeld is? Het kan een boek zijn over moraaltheologie, maar ook over hygiëne, volksgezondheid²⁹. Sersanders heeft bij het opstellen van de boekenlijsten de titels genoteerd in een willekeurige volgorde, waarschijnlijk in de orde zoals ze hem in de hand kwamen. Voor de inhoudelijke bespreking was het noodzakelijk een methode te gebruiken om de boeken te typeren naar inhoud. Met dit doel

²⁹ BEUTELS R., *Leonardus Lessius 1554-1623. Portret van een Zuidnederlandse laat-scholastieke econoom: een bio-bibliografisch essay*, Wommelgem, 1987.

Theoloog Leonardus Lessius schreef eveneens boeken over volksgezondheid en hygiëne: *Le vray moyen de vivre plus de cent ans dans une santé parfaite*, trad. des traités de Lessius et de Cornaro, Paris et Bruxelles, 1705, in-16, *La sobriété et de ses avantages*, trad. nouvelle de Lessius et Cornaro, Paris, 1701.

hebben we *grosso modo* de indeling overgenomen die Delsaerdt hanteert in *Suam Quisque Bibliothecam. Boekhandel en particulier boekenbezit aan de oude Leuvense universiteit (16de-18de eeuw)*³⁰. Volgens die methode worden alle boeken ondergebracht in volgende vijf rubrieken:

- THEOLOGIE: bijbel, liturgie, concilies en synoden, kerkvaders, godgeleerdheid, geestelijke boeken, devotie.
- RECHT: natuurrecht en volkenrecht, staatsrecht, burgerlijk recht en strafrecht, kerkelijk recht
- WETENSCHAPPEN EN KUNSTEN: woordenboeken, wijsbegeerte, natuur- en scheikunde, natuurwetenschappen, geneeskunde, wiskunde, aanhangsels bij wetenschappen, kunsten, beroepen, sport en spel.
- TAAL- EN LETTERKUNDE: linguïstiek, welsprekendheid, dichtkunst en drama, fictie en proza, filologie, dialogen, briefschrijfkunst, bloemlezingen en bundelingen.
- GESCHIEDENIS EN AARDRIJKSKUNDE: aardrijkskunde, wereldgeschiedenis, kerk- en godsdienstgeschiedenis, geschiedenis van de oudheid, moderne geschiedenis, verwante onderwerpen.

Niet alle boeken konden getypeerd en/of geïdentificeerd worden. Een lot zoals *Diversche vlaamsche boucken* is niet typeer- noch identificeerbaar. *Diversche vlaamsche geestelijke boexkens* is wel typeerbaar, maar niet identificeerbaar. Wie bijvoorbeeld *Biverus* was, is vrij makkelijk te achterhalen en meteen weet je dat het over een werk gaat dat onder de typering 'theologie' valt, maar naar de titel van het boek heb je het raden. De boeken in een verdere onderverdeling dan de hiervoor aangehaalde typering klasseren, zou wel interessant zijn, maar was in dit geval een te riskante onderneming, omdat een betere kennis van de inhoud van sommige boeken vereist is.

Het voordeel van een vaste systematiek is dat we de twee bibliotheken in deel 3 naar inhoud met elkaar kunnen vergelijken en daaruit bepaalde conclusies kunnen trekken.

³⁰ DELSAERDT P., *Suam Quisque Bibliothecam. Boekhandel en particulier boekenbezit aan de oude Leuvense universiteit (16de-18de eeuw)*, Leuven, 2001. Verdere verwijzing naar dit werk als DELSAERDT, gevolgd door het bladzijdennummer.

Weergave van de plausibele uitgaven

Er is niet naar gestreefd voor elke titel alle mogelijke uitgaven te achterhalen of weer te geven, maar wel bijvoorbeeld de vroegste of een plausibele editie of herdruk voor te stellen. Af en toe worden bijkomende gegevens verstrekt voor zover het gaat over het aantal delen, banden of volumes die een bepaalde publicatie omvat. Het formaat van de publicaties was niet altijd te achterhalen en de verwijzing daarnaar werd dan ook nergens behouden. Een korte noot bij de auteur hoort uiteraard wel bij de mogelijke uitgave. Als illustraties werden vooral afbeeldingen van typografische en gegraveerde titelbladen en titelprenten opgenomen. Een groot aantal afbeeldingen werd via google books gevonden, een misschien wel even groot aantal werd bekomen via de Universiteitsbibliotheek van Gent, andere via de Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience in Antwerpen. Heel wat boeken werden uit het Latijn of een andere taal eerst vertaald in het Frans en vanuit het Frans verder vertaald in het Nederlands. Vandaar dat af en toe ook naar de oorspronkelijke publicatie verwezen wordt.

Belangrijke of populaire werken kenden niet zelden bijgewerkte of aangepaste herdrukken. Toestemming tot herdruk van een bepaald werk diende, meestal door de drukker-uitgever, aangevraagd te worden bij de hogere overheden, zoals de Raad van Vlaanderen, de Raad van Brabant of zelfs de Geheime Raad. Af en toe wordt verwezen naar goedkeuringen tot herdruk als enige beschikbare bron voor een bepaalde publicatie³¹.

En dan hebben we het nog niet gehad over de boekbanden en de uitvoering ervan!

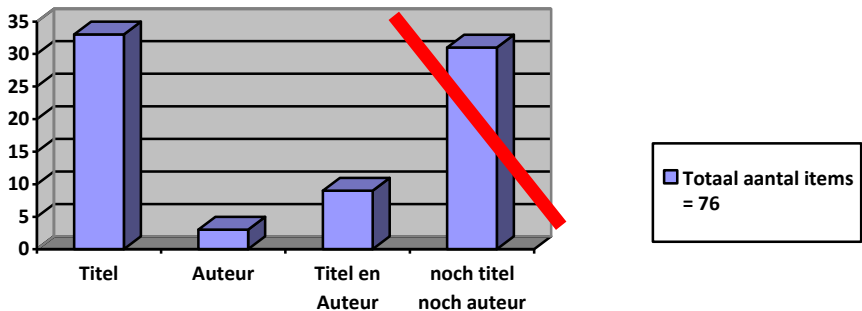
³¹ SOENEN M., *Inventaire analytique des documents relatifs à l'impression et au commerce des livres (1546-1702) contenus dans les cartons 1276 à 1280 du conseil privé espagnol*, Brussel, 1983. Deze bronvermelding wordt in deze studie aangeduid als SOENEN, gevolgd door het kartonnummer en de onderverdeling.

Deel 1. De bibliotheek van Gerard van Vilsteren (1684)

*Catalogus librorum. Aldus bij mij ghepresen dese bovenschrevenen somme ofte boecken 7 jully 1684, Pieter Sersanders*³².

Pieter Sersanders vermeldde op zeventig lijnen zesenzeventig te onderscheiden items, met al dan niet meerdere volumes (tomes) of boeken per item.

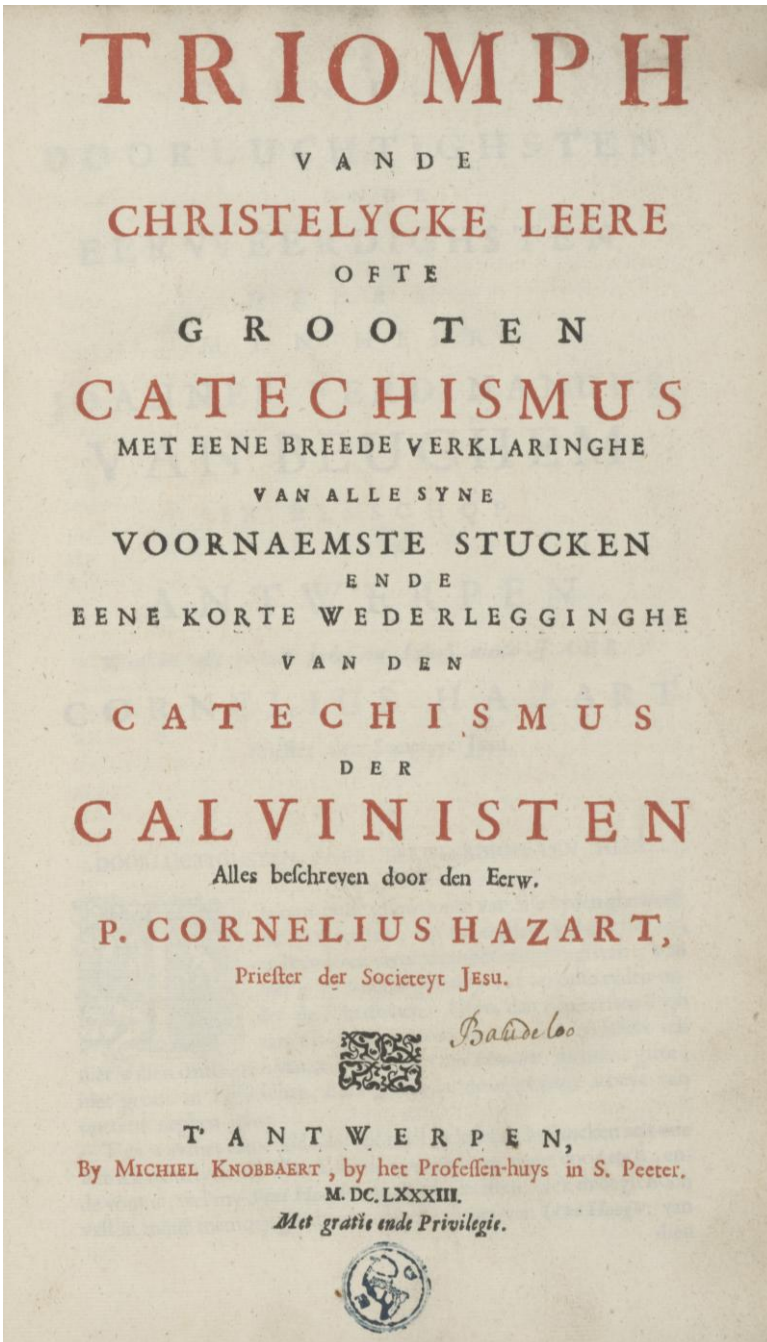
Van die zesenzeventig items werden drieëndertig items vermeld met enkel de titel, drie items met enkel de auteur, negen items met de titel en de auteur en nog eens eenendertig niet te identificeren items (noch titel, noch auteur, meestal meerdere tot vele boekwerkjes samen) (zie grafiek 1).

Grafiek 1. Opdeling van het totaal aantal items in items met titel, items met benaming auteur, items met vermelding titel én auteur en niet identificeerbare items.

In totaal konden we voor drieënveertig items, iets meer dan de helft van de vermelde titels of loten dus, een plausibele uitgave uit die tijd vinden. Een mogelijke uitgave vinden, was onmogelijk voor de als volgt omschreven items: *5 parquemijne boecken*, *4 diverse boecken*, *5 cleijne boecken*, *4 Vlaemsche boexkens*, *15 diverse fransche boexkens*, *28 diverse fransche boexkens*, *4 fransche boecken*, *10 fransche boecken*, *10 boexkens*, *noch 4 boecken*, *6 boecken*, *9 diverse fransche boecken*, *25 fransche boecken*, *7 boecken*, *diversche studente boecken*, *drij diverse boecken*, *14 diverse fransche boecken*, *item diverse vlaemsche boexkens*, *diversche fransche boexkens* en *diversche studente boecken* (tweemaal vermeld).

³² Voor de volledig eigentijdse inventaris van de boekenverzameling, zie bijlage 1.

Illustratie 9. Titelblad CORNELIUS HAZART, *Triumph vande christelycke leere*, Antwerpen, M.DC.LXXXIII [1683].
 ©Universiteitsbibliotheek Gent, BIB.TH.000943.

De drieënveertig items worden hierna weergegeven, opgedeeld in de verschillende types.

1. THEOLOGIE

Catechismus hasaert 2 tom

CORNELIS HAZART, *Triomph vande christelijcke leere ofte grooten catechismus met eene breede verklaringhe van alle syne voornaemste stucken ende eene korte wederleginghe van den catechismus der calvinisten*, bij Michiel Cnobbaert, Antwerpen, M.DC.LXXXIII [1683] (zie illustratie 9)³³.

Jezuïet pater Cornelis Hazart (Oudenaarde, 1617 - Antwerpen, 1690) was een heel productief contrareformatorisch auteur. Hij was vooral bekend voor zijn strijdschriften tegen het protestantisme, maar ook zijn historische werken dienen hetzelfde doel³⁴.

L' année chrestienne 4 tom.

AMABLE BONNEFONS, *L' Année chrestienne, ou l'Abbrégé de la vie des saints en faveur des personnes dévotes qui veulent vivre saintement*, chez P. de Bresche, Paris, 1659.

Jezuïet Amable Bonnefons (1600-1653) was auteur van veel spirituele werken³⁵.

LOUIS ABELLY, *La Couronne de l'année chrestienne*, chez veuve George Josse, Paris, 1681.

Louis Abelly (1603-1691) was een tijdlang pastoor te Parijs, vervolgens bisschop van Rodez. Hij was een vurig bestrijder van het jansenisme.

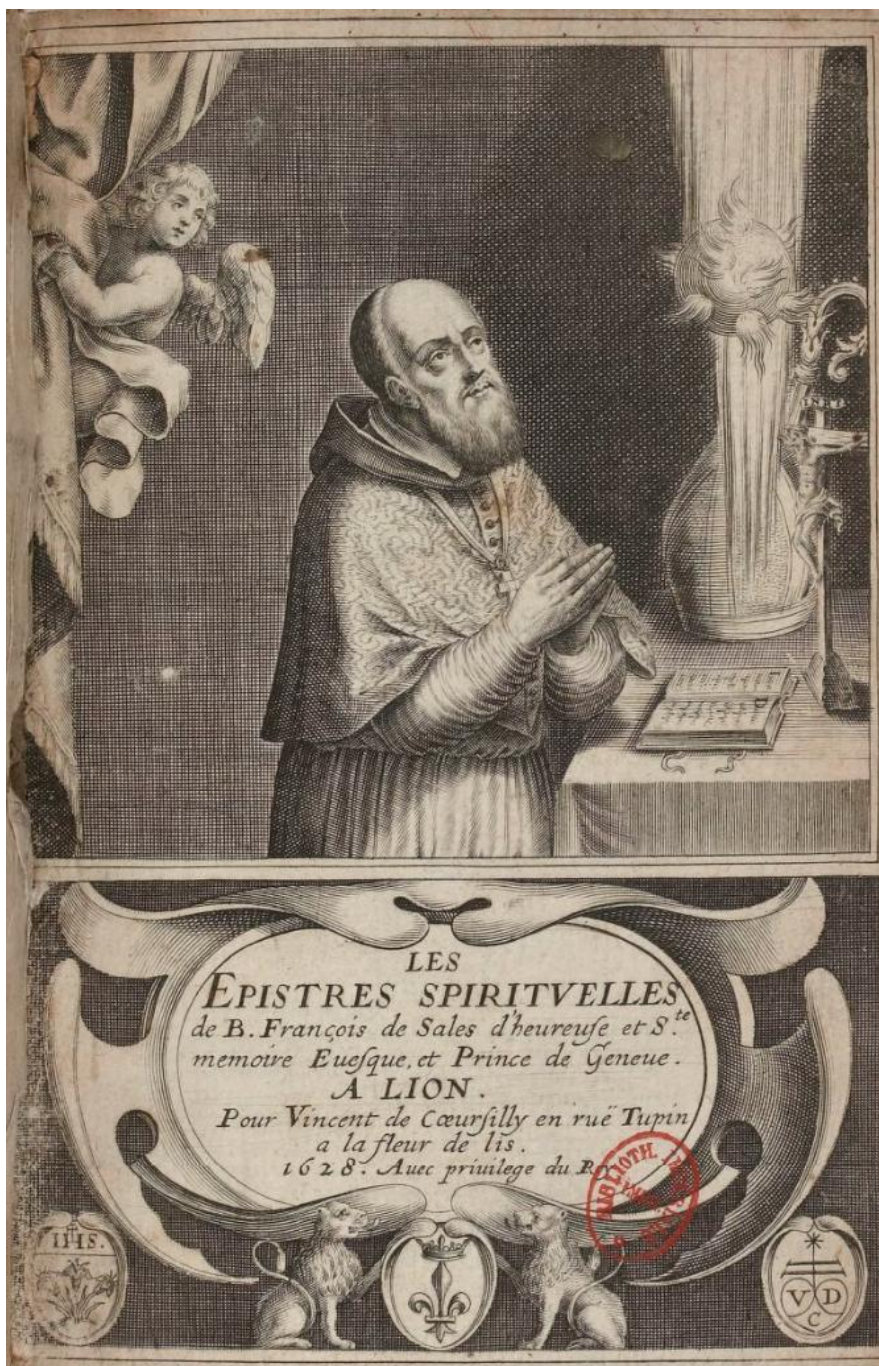
S. Augustin de la cité de Dieu

AUGUSTINUS, *La Cité de Dieu: traduite en françois. Et revue sur plusieurs anciens manuscrits; avec des remarques & des notes quit contiennent quantité de corrections importantes du texte latin*, chez André Pralard, Paris, 1675.

³³ <https://anet.be/record/stcvopac/c:stcv:3119651/N> en Universiteitsbibliotheek Gent, BIB.TH.000943.

³⁴ VAN DEN BRANDEN F.J., FREDERIKS J.G., 'Hasart (Cornelis)', in *Biographisch woordenboek der Noord- en Zuidnederlandsche letterkunde*, Amsterdam, 1888-1891 (https://www.dbnl.org/tekst/bran038biog01_01/bran038biog01_01_1743.php).

³⁵ https://data.bnf.fr/fr/12071749/amable_bonnefons/.

Illustratie 10. Titelblad

Les epistres spirituelles du bien-heureux Francois de Sales, Lyon, 1628.

© <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b8623310f.image>.

Het belangrijke en invloedrijke geschrift van theoloog en kerkvader Augustinus (354-430) is *De civitate Dei* (413-426). Aanleiding voor dit werk was de beschuldiging dat het christendom de oorzaak werd van de val van Rome. In feite werd het een werk dat zich niet alleen rekenschap geeft van het Romeinse verleden en de daaraan inherente geschiedbeschouwing, maar ook streeft naar een totale visie op het ontstaan, verloop en einde van het Godsrijk.

Les epistres spirituels de S. François de Sales

Les epistres spirituelles du bien-heureux Francois de Sales, evesque et prince de Geneve, fondateur de l'ordre de la visitation de sainte Marie, divisées en sept livres, chez Vincent de Coeursilly, Lyon, 1628 (zie illustratie 10)³⁶.

De Piemontese bisschop Franciscus van Sales (1567-1622) werd uitgeroepen tot heilige en doctor in de Katholieke Kerk. Hij liet een enorme hoeveelheid literatuur na, getuigenis van zijn visie op het leven. De katholieke kerk beschouwt hem als de patroonheilige van journalisten en schrijvers.

La cour sainte 6 tom.

NICOLAS CAUSSIN S.J., *La Cour Sainte, ou Instruction chrestienne des grands, avec les exemples de ceux qui dans les cours ont fleury en sainteté*, chez Jean Balam, Philippe et Pierre Borde et Laurent Arnaud, Lyon, 1668-1669³⁷.

Jezuïet Nicolas Caussin (Troyes, 1583 - Paris, 1651) was een vermaard prediker en moralist. Zijn redenaarstalent bezorgde hem al vroeg succes, vooral na zijn intrede in de jezuïetenorde. Zijn faam bereikte het Franse hof en hij werd door eerste minister kardinaal de Richelieu uitgenodigd om de taak van opvoeder van de jonge Franse koning Lodwijk XIII op zich te nemen. Na een meningsverschil met de Richelieu werd hij verbannen naar Quimper-Corentin in Bretagne, waar hij bleef tot de Richelieus dood in 1643³⁸.

³⁶ <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b8623310f/f7.item>.

³⁷ https://data.bnf.fr/en/13006112/nicolas_caussin.

³⁸ CASSIDY J. J., 'Nicolas Caussin', in *Catholic Encyclopedia*, deel 3, New York, 1913, p. 467.

Illustratie 11. Titelprent ANTONIUS ANSELMUS,
Placcaeten ende ordonnantien vande hertoghen van Brabant, 1648.
© Universiteitsbibliotheek Gent, BIB.JUR.004483.

Voor de hiernavolgende items kon geen verdere identificatie gebeuren:

Trouwrynck van Cath.³⁹

Catharina van Siena (Siena, 1347 - Rome, 1380) besloot ongehuwd te blijven en werd lid van de derde orde van St. Dominicus. Vanaf haar jeugd had ze vaak een visioen of extase waarin ze van Christus een trouwring kreeg als teken dat hij haar bruidegom was.

Diversche vlaemsche geestelijcke boecken

Diversche fransche geestel(ijcke) boecken 17

Diversche kerck boecken 15

5 vlaemsche geestel(ijcke) boecken

14 fransche devotie boecken

2. RECHT

De boeken die in deze categorie thuishoren, zijn uitsluitend onontbeerlijke wetteksten voor het bestuur van de heerlijkheid: plakkaatboeken, ‘costumen’ (gewoonterecht) en leenrecht. Plakkaatboeken zijn oorspronkelijk geschreven en later gedrukte verzamelingen van plakkatens, namelijk van de overheid uitgaande open brieven en ordonnantiën, bijvoorbeeld plakkatens tegen de ketterij.

Placcaetboecken van Brabant 2 tom.

ANTONIUS ANSELMUS, *Placcaeten ende ordonnantien landt-chartres blyde-incomsten privilegien, ende instrvctien by de princen van dese Nederlanden, aen de inghesetenen van Brabandt, Vlaenderen, ende andere provincien, t'sedert t'iaer M.CC.XX. tot den jaere 1640 uutghegeven, gheacoordeert ende verleent, vande welcke in de voorgaende twee Placcaet-boecken gheen mentie ghemaect en wordt*, bij Hendrick Aertssens, Antwerpen, 1648 (zie illustratie 11).

Antonius Anselmus (Hamburg, 1589 - Antwerpen, 1668) is de zoon van een kort vóór 1589 naar Hamburg gevluchte Antwerpse koopman. De familie kwam naar Antwerpen terug en Antonius legde in 1616 de eed af als advocaat bij de Raad van Brabant. In 1646 werd hij benoemd tot schepen van Antwerpen en vervulde meerdere openbare functies in in dienst van de stad Antwerpen. Nog later trad hij definitief in dienst van de stad⁴⁰.

³⁹ Navraag bij KBR en de Universiteitsbibliotheek Gent over een publicatie die beantwoordt aan die omschrijving leverde geen verdere informatie op.

⁴⁰ Nationaal Biografisch Woordenboek (NBW), deel 1, Brussel, 1964, kolommen 27-35.

COSTVMEN DER STEDE

ENDE SCHEPENDOMME VAN GHENDT,

By der Conincklike M^t. gheconfermeert den 22. dagh van Decembris 1563. Ten tyde van Edele ende weerde Heere Mher Adolf van Bourgoignen, Riddere, Heere van Wacken, Capelle &c. Hooch-bailliu der seluer Stede. Mer Nicolas Triest Riddere, Heere van Hauweghem, d'Heer Ian van Hembyze, ende heurlieder medeghesellen Schepenen vander Keure. Ionck-Heer Iaques Beths, Heere van Hangherelles, Gheeraert Triest, ende heurlieder medeghesellen, Schepenen van Ghedeele der voornomder Stede.

Ende ghedaen herdrucken ten tyde van Edele ende

weerde Heeren, Mher Charles van Bourgoigne Graue van Wackene, Heere van Catthem, Tombe &c. Ruddere ende Commandeur van d'Ordre van S. Iacob, vanden Raedt van Oorloghe van zyne Majesteit, Colonel van een Regiment Waeren ten dienste der zeluer, Hooch-Bailliu deser Stede, Mher Guillaume de Blafere Ruddere Heere van Hellibus, Ionck-Heer Niclays Serfanders, Mher Jacques de Norman Ruddere Heere van Oxelaere, S. Aldegonde &c. ende heurlieder medeghesellen Schepenen vander Keure. Ionck-Heer Philips de Seelyn Heere van Herpelghem, Mher Ian Wouters Ruddere Heere van Vinderhaute, Meerendre, Eecke, Belsele &c. ende heurlieder medeghesellen Schepenen van Ghedeele der voornomder Stede van Ghendt, Int Jaer ons Heeren 1631.

Hier achter zyn noch by ghevoeght sommighe diuersche Voorgeboden met d'Interpretatie van Ootroy.

TOT GHENDT,

Ghedruckt by Anna vanden Steene Fa. Ians, woonende op Sinte Pharahil den plaetse, inden vergulden Pellicaen, Anno 1631.

Illustratie 12. Titelblad

Costumen der stede ende schependom van Ghendt, Gent 1631.

© Universiteitsbibliotheek Gent, BIB.G.000946.

Item vande wildernissen

PAULUS MERULA, *Placcaeten ende ordonnancien op 't stuck van de wildernissen*, bij Beuckel Corneliszoon Nieulandt, 's Gravenhage, 1605.

Paulus Merula (Dordrecht, 1558 - Rostock, 1607) studeerde te Leiden, Orléans en Genève. Hij was advocaat in zijn geboortestad en hoogleraar en bibliothecaris te Leiden⁴¹.

Item placatboecken van Vlaendren 2 tom.

Ordonnanciën, Statuten, Edicten ende Placcaten, ghepubliceert in de landen van hervvaerts-ouer, Van vveghen der Keyserlicker ende Conijnglicker Majesteijten, bij H. Vanden Keere voor Jan van den Steene, Gent, 1559.

Het eerste gedrukte *Placcaetboeck* dateert van 1559. Maar na verloop van tijd *Ende alsoo t'zedert vele ende vescheyde andere Placcaeten, ende Ordonnantien... uytghegheuen, ende vercondicht gheweest*, was het nodig, *den meesten deel ende de principaelse van diere*, weer samen uit te geven (zie bijvoorbeeld illustratie 1 van het editoriaal, p. 4)⁴².

Costume van Ghent, met de concessie caroline (2 exemplaren)

Costumen der stede ende schependomme van Gendt, bij Anna van den Steene, Gent, 1631, met de *Concession Caroline pour ceux de la ville de Gand*, pp. 129-148 (zie illustratie 12)⁴³.

In 1540 kwam Karel V persoonlijk naar Gent om de inwoners van zijn geboortestad te straffen. Hij ontnam hen hun privilegiën, de bewijzen van hun zelfstandigheid, en schafte met één pennentrek hun machtsuitoefening buiten de muren af. Bijna cynisch noemde hij zijn strafwet de *Carolinse concessie*, letterlijk 'de toegeving van Karel'. Vijftig Gentenaars, enkel gekleed in een wit hemd, moesten zijn genade afsmeaken. Ze liepen blootsvoets en droegen een strop om de hals, ten teken dat ze de galg hadden verdiend, vandaar Stroppendragers als spotnaam van de Gentenaars.

Costume van Antwerpen

CAREL GABRI, *Rechten ende costumen van Antvverpen. Met verscheyde aenteyckeninge, verrijckt door Mr. Carel Gabri, advocaet. Als mede Ordonnantie ende verhael van den stijl ende manière van procederen voor amptman, burghemeester. Noch is hier by gevoeght De blyde*

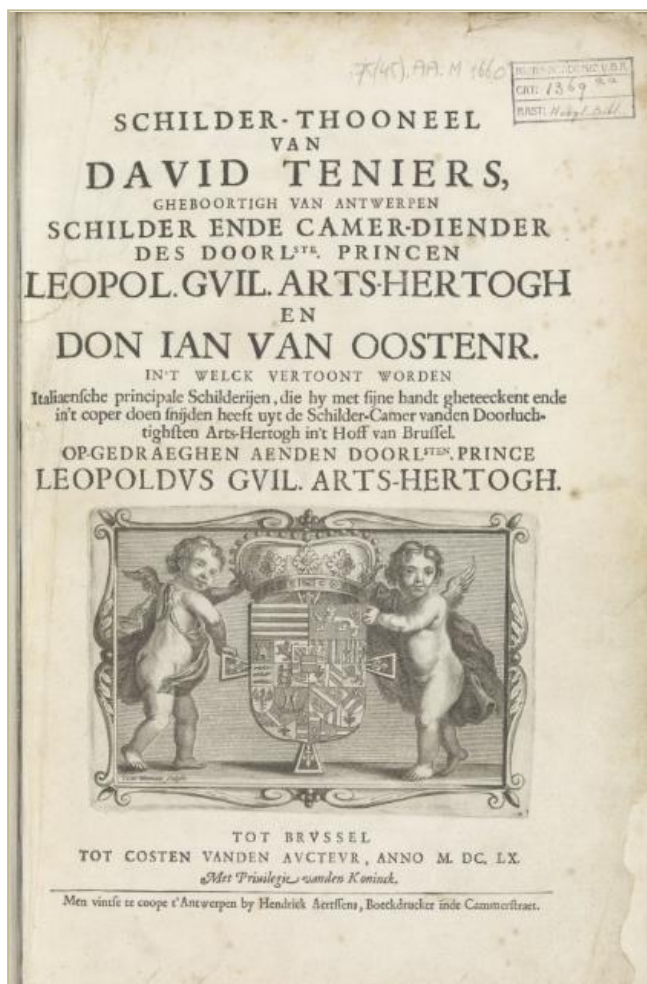
⁴¹ <http://www.biografischportaal.nl/persoon/29026812>.

⁴² BG, 1075.

⁴³ Universiteitsbibliotheek Gent, BIB.G.000946.

inkomste den hertogdomme van Brabant verleent anno 1549, bij Jacob Pietersz Wachter, Amsterdam, 1639⁴⁴.

Carel Gabri was een zestiende-eeuwse Antwerpse advocaat die omstreeks 1580, samen met zijn collega Philips van Mallery, door de Antwerpse schepenbank opgedragen werd de Costumen of Gewoonten van Antwerpen te bundelen⁴⁵.

Illustratie 13. Titelblad DAVID TENIERS,
Schilder-thooneel, Brussel, 1660.

© Rijksmuseum Amsterdam (<https://cdn.rijksmuseum.nl>).

⁴⁴ <https://lib.ugent.be/catalog/ggc01:394447662>.

⁴⁵ DE KEYSER J., 'De officiële redactie der Antwerpsche gewoonten', in *Rechtskundig Weekblad*, 7de jg, nr. 18, 16 januari 1938, p. 705-716, <https://www.rw.be/archief/718/pdf>.

Costume van Dendermonde, met tLeenhof

Costumen vanden princelyken leenhove ende huysse van Dendermonde, bij Joos van Langenhove, Dendermonde, 1629.

Costumen der stede ende lande van Dendermonde, bij François d'Erkel en Michiel Maes, Gent, 1675⁴⁶.

Costumen vanden princelicken leen-hove van Dendermonde, bij Francois d'Erkel en Michiel Maes, Gent, 1675⁴⁷.

De opdracht tot het drukken van de *Costumen* werd verleend door de Raad van Vlaanderen aan een van de advocaten van die Raad. Een van die advocaten was Laurens van den Hane, die tijdens het tweede kwart van de zeventiende eeuw de Dendermondse drukker Joos van Langenhoven de opdracht gaf de *Costumen* te drukken⁴⁸.

3. KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN

Monumentorum Italiae

LORENZ SCHRADER, *Monumentorum Italiae, quae hoc nostro saeculo & à Christianis posita sunt, libri quatuor*, bij Jacobus Lucius Transylvanus, Helmstadt, M.D. XCII. [1592].

Lorenz Schrader (Halberstadt, 1530 - Osnabrück, 1606) was een Duits diplomaat en geschiedkundige⁴⁹.

Schilder tonneel van Teniers

DAVID TENIERS, *Schilder-thooneel van David Teniers, gheboortighe van Antwerpen, schilder ende Camer-Diender der doorl^{ste} princen Leopold. Gvil. Arts-Hertogh en Den Jan van Oostenr.: in't welck vertoont worden Italiaensche principale schilderijen, die hy met sijne handt gheteekent ende in't coper doen snijden heeft uyt de Schilder-Camer vanden doorluchtighsten Arts-Hertogh in't Hoff van Brussel*, Brussel, 1660 (zie illustratie 13).

De Vlaming David Teniers de jongere (Antwerpen, 1610/1612 – Brussel, 1690) was prentkunstenaar, schilder, tekenaar, miniatuurschilder, kopiïst, stoffageschilder en kunsthandelaar⁵⁰. Hij was schilder aan het Brussels hof en conservator van de kunstverzameling van aartshertog Leopold Willem van Oostenrijk.

⁴⁶ <https://anet.be/record/stcvopac/c:stcv:3105938/N>.

⁴⁷ <https://anet.be/record/stcvopac/c:stcv/3105945/N>.

⁴⁸ SOENEN, 1277/117.

⁴⁹ <https://www.deutsche-biographie.de/pnd128916737.html#indexcontent>.

⁵⁰ Nederlands Instituut voor Kunstgeschiedenis, <https://rkd.nl/nl/explore/artists/76786>.

Illustratie 14. Titelprent MARIN LE ROY DE GOMBERVILLE, *Première partie de Polixandre*, Paris, 1637-1638.

© Bayerische Staatsbibliothek, München.

Emblemata Alciati

ANDREA ALCIATI, *Emblematum liber*, Augsburg, 1531.

ANDREA ALCIATI, *Emblemata*, bij Franciscus Raphelengius, Leiden, M.D.XCI [1591]⁵¹.

Andreas Alciatus (eigenlijk Giovanni Andrea Alciato) (Alzate Brianza, 1492 – Pavia 1550), Italiaans rechtsgeleerde, studeerde te Pavia en te Bologna. Alciatus was hoogleraar te Avignon, Bourges, Pavia, Bologna en Ferrara. Zijn belangstelling buiten de rechtswetenschap ging uit naar de geschiedenis en de dichtkunst. Zijn werk *Emblematum liber* had grote invloed op de kunst van volgende eeuwen en kreeg veelvuldig navolging⁵².

Emblemataboeken zijn boeken met zinnebeeldige prenten (*emblemata*), voorzien van korte verklarende teksten en berijmde uitleggingen.

4. TAAL- EN LETTERKUNDE

Polexander met 5 cleijne boecken

MARIN LE ROY DE GOMBERVILLE, *Polexandre. Revue, changée, et augmentée en cette dernière éd.*, 5 delen in 6 volumes, chez Augustin Courbé, Paris, 1637-1638.

Marin Le Roy (Parijs, 1600 – Gomberville, 1674), sieur du Parc et de Gomberville, romancier en auteur van diverse literaire werken. Hij was veertien toen hij zijn eerste dichtbundel, twintig toen hij het *Discours sur l'histoire* en tweeëntwintig toen hij de pastorale roman *La Carithé* schreef. Dit laatste werk was een sleutelroman waarin de personages optraden vermomd als herders en herderinnen. Een meer ambitieuze avonturenroman in vijf volumes verscheen vanaf 1632, *Polexandre*⁵³. De held dwaalt door de wereld op zoek naar het eiland van de prinses Alcidiane. Zijn reizen brengen hem in Benin, de Canarische Eilanden, Mexico, de Antillen, enz.

⁵¹ <https://www.emblems.arts.gla.ac.uk/alciato/books.php?id=A91a>.

⁵² PHILLIPSON C., 'Andrea Alciati and his predecessors', in MACDONELL J. & MANSON E. (eds.), *Great Jurists of the World, Londen*, 1913, p. 58-62; RKD - Nederlands Instituut voor Kunstgeschiedenis, <https://rkd.nl/nl/explore/artists/438730>.

⁵³ WADSWORTH P.A., *The novels of Gomberville: A Critical Study of Polexandre and Cythérée*, Yale Romanic Studies 21, New Haven, 1942.

Illustratie 15. Titelprent DE SCUDERY,
Artamène ou le Grand Cyrus, première partie, Paris, 1654.
 © Universiteitsbibliotheek Gent, BIB.BL.002480.

Cleopatre 11 tom

GAUTIER DE COSTES, *Cléopâtre*, 12 delen, bij Jean Sambix, Leiden, 1657-1658.

GAUTHIER DE COSTES, *Cleopatre, dediée a monseigneur le Prince*, waarschijnlijk 12 delen in 11 volumes, chez Louis Billaine, Paris, 1663.

Cléopâtre, in 't Frans beschreeven door G. de La Calprenède en nu in 't Nederduyts overgeset, en met koperen figuren verçiert, 6 delen, Amsterdam, 1667-1689.

Na zijn rechtenstudies te Toulouse trok Gautier de Costes, seigneur de la Calprenède (1609-1663), in 1632 naar Parijs. Hij werd er officier in het Koninklijke Wachtregiment. Kort na zijn aankomst in de Franse hoofdstad publiceerde hij een reeks romans en toneelstukken, waarvan het grootste deel echter verloren ging. Herderromans van het genre *L'Astrée* van Honoré d'Urfé (zie verder) waren toen heel populair.

Het werk *Cléopâtre* verscheen in de periode 1647-1658⁵⁴.

Le grand Cijrus tom 10

MADELEINE DE SCUDERY en/of GEORGES DE SCUDERY, *Artamene ou Le grand Cyrus*, chez Augustin Courbé, Paris, 1649-1653 (zie illustratie 15).

Artamene ou Le grand Cyrus is de langste roman in de Franse literatuur, met ontelbare ondergeschikte en bijkomstige verwickelingen: 13095 bladzijden in de originele uitgave.

Madeleine de Scudéry (Le Havre, 1607 - Paris, 1701), frequenteerde met haar broer Georges (Le Havre, 1601 - Paris, 1667) literaire kringen in Parijs. Ze werd bekend als schrijfster van een aantal wijdlopijge, pseudo-historische, galant-heroïeke romans⁵⁵.

Histoire romaine Clelie 5 tom.

en

Clelie 3 tom.

MADELEINE DE SCUDERY en/of GEORGES DE SCUDERY, *Clélie, histoire romaine*, 10 volumes, chez Augustin Courbe, Paris, 1654-1660.

⁵⁴ HOEFER J. C. F., 'Gautier de Costes de La Calprenède', in *Nouvelle biographie générale*, tome XXVIII, Paris, 1859, p. 447-449.

⁵⁵ BOROWITZ H.O., *The impact of art on French literature: from de Scudéry to Proust*, Plainsboro, New Jersey, 1985.

Illustratie 16. Titelblad HONORÉ D'URFÉ,
L'Astree, Paris, 1612.

© <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k1191689/f2.item>.

Roman van Madeleine de Scudéry die oorspronkelijk gepubliceerd werd onder de naam van haar broer Georges. Tegen een historische achtergrond, de conflicten tussen Etrusken en Romeinen, speelt zich de geschiedenis af in het tijdperk van de koningen Tarquinius en Porsenna (zesde eeuw vóór J.C.). *Clélie* is vóór alles een sleutelroman waarin de zeventiende-eeuwse mondaine maatschappij weerspiegeld wordt. De auteur beschrijft nauwkeurig de gewoonten, manieren en conversaties binnen de galante hofkringen, de hoofse liefde.

We mogen aannemen dat acht van de tien delen in de bibliotheek aanwezig waren. De eerste vijf werden eerst genoteerd en later pas de drie laatste.

L'Astrée 7 tom.

HONORÉ D'URFÉ, *L'Astrée*, première partie, chez Toussaint et du Bray, Paris, 1612 (zie illustratie 16).

Honoré d'Urfé (Marseille, 1567 – Villefrance-sur-Mer, 1625) bracht zijn jeugd door in La Bastie d'Urfé in Saint-Étienne-le-Molard (département Loire, Frankrijk). Na een ongelukkig huwelijk schreef hij wat als de eerste Franse roman wordt beschouwd, *l'Astrée*.

De roman *pastoral L'Astrée* beschrijft het mondaine leven van de Franse aristocratie die zich herkende in de liefde van de denkbeeldige herder Astrée en zijn herderinnetje Céladon, die eindeloos uitweiden over de verfijnde, moreel hoogstaande, hoofse liefde. De diverse personages illustreren de verschillende graden van de liefde en haar heerlijke verwickelingen binnen een utopische wereld, ver van de valsheid van het mondaine leven aan het hof, in een idyllische tuin van Eden. Na talloze wederwaardigheden en evenveel uitweidingen, die gelegenheid geven tot subtiele gevoelsanalyses, kunnen de twee geliefden, Céladon en Astrée, vrij hun oprechte en trouwe liefde beleven.

L'Astrée is een roman van meer dan 5000 bladzijden, gepubliceerd van 1607 tot 1625, in 4 delen. Een vijfde deel, geschreven in 1627 door de secretaris van Honoré d'Urfé, vervolledigde een verhaal vol avonturen⁵⁶.

Almahide ou l'esclave reine tom. 6.

MADELEINE DE SCUDERY, *Almahide ou l'esclave reine: dédiée à Mademoiselle*, chez Augustin Courbé/Louis Billaine, Paris, 1660-1663.

⁵⁶ KEBLUSCH M., *Boeken in de Hofstad, Haagse boekcultuur in de Gouden Eeuw*, Hilversum, 1997, p. 178.

Illustratie 17. Titelprent uit *Atlas Maior*, bij Joan Blaeu, Amsterdam, 1632.
© <https://historiek.net/atlas-maior-joan-blaeu-1665/77811>.

Diversche stucken van Erasmus

Het oeuvre van Erasmus is zo omvangrijk, en de drukgeschiedenis van de werken nog veel meer, dat elke identificatie zinloos is.

Desiderius Erasmus (Rotterdam, 1466/69 - Bazel, 1536) genoot reeds tijdens zijn leven een internationale reputatie als geleerde en schrijver. Zijn in het latijn geschreven werken omvatten een breed gamma, zowel letterkunde als zedenleer en religie. De eerste editie van *Erasmus' Opera omnia* werd te Bazel, in 1540, dus kort na zijn overlijden, in opdracht van zijn vriend Beatus Rhenanus gepubliceerd⁵⁷.

Cassandre tom. 9

FRANÇOIS CASSANDRE, *La Rhétorique d'Aristote en françois*, chez D. Thierry, Paris, 1675.

FRANÇOIS CASSANDRE, *Parallèles historiques*, chez D. Thierry, Paris, 1680.

François Cassandre (†1695) was een Frans schrijver - vertaler.

5. GESCHIEDENIS EN AARDRIJKSKUNDE (en aanverwante onderwerpen)

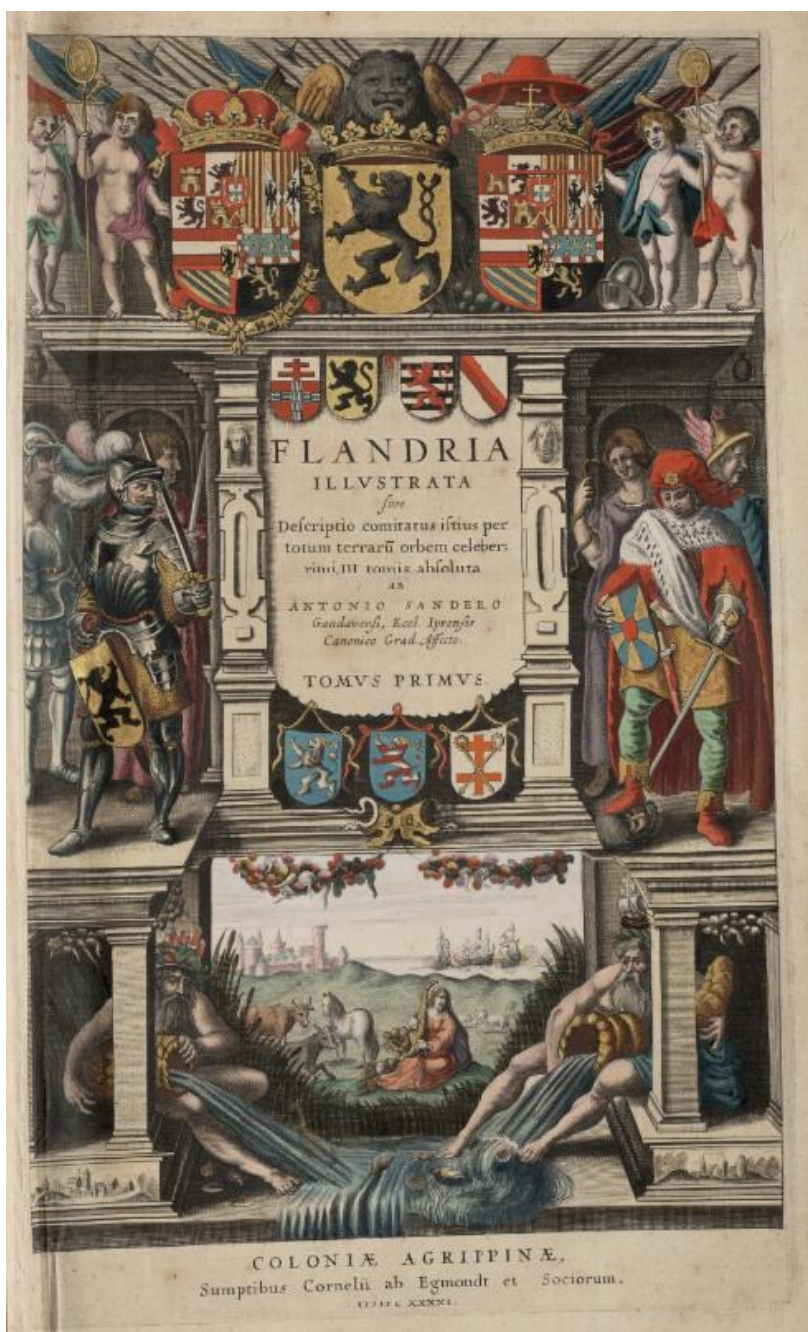
Atlas bestaende alles in 9 stucken

Atlas Maior, sive Cosmographia Blaviana, qua solum, salum, coelum, accuratissime describuntur; Le grand atlas ou Cosmographie blaviane, en laquelle est exactement descrite la terre, la mer et le ciel; Grooten atlas, oft wereltbeschryving, in welcke 't aertryck, de zee en hemel, wordt vertoont en beschreven, 11 volumes, bij Joan Blaeu, Amsterdam, 1662 (zie illustratie 17).

Misschien 9 (van de 11) delen, of alle 11 delen in 9 volumes, van de *Atlas maior*, gedrukt door Joan Blaeu uit 1662. De atlas werd uitgegeven in het Latijn, Frans en Nederlands. Ingekleurde exemplaren golden als de duurste boeken van de zeventiende eeuw.

⁵⁷ HALKIN L.E., *De biografie van Erasmus*, Baarn, 1989.

REUCK J., *Bibliotheca Erasmiana Bruxellensis: catalogus der werken van Erasmus uitgegeven in de 16de eeuw aanwezig in de Koninklijke Bibliotheek Albert I*, Monografieën van de Koninklijke Bibliotheek Albert I, Brussel, 1993.

Illustratie 18. Titelpagina ANTONIUS SANDERUS,
Flandria Illustrata, tomus primus, 1641.
© Universiteitsbibliotheek Gent, BIB.ACC.022967.

De atlas bevat 10 gegraveerde titelpagina's, 21 typografische titelpagina's en 594 gegraveerde kaarten⁵⁸.

Dit boek was in de collectie van Vilsteren het duurste: het vertegenwoordigde bijna 1/5 van de totale waarde.

Flandria Illustrata Sanderi 2 tom

ANTONIUS SANDERUS, *Flandria illustrata, sive Descriptio comitatus istius per totum terrarum orbem celeberrimi, III tomis absoluta*, Coloniae Agrippinae: sumptibus Cornellii ab Egmond et sociorum, 1641-1644 (zie illustratie 18).

Antonius Sanderus - gelatiniseerde naam van Antoon Sanders - (Antwerpen, 1586 - Affligem, 1664), was historiograaf en priester. Na zijn priesterwijding werkte hij als kanunnik in de kathedraal van Ieper. Hij schreef talrijke historische, literaire en bibliografische werken. In *Flandria illustrata* ligt zijn belang als één van de belangrijkste Vlaamse historiografen⁵⁹.

Het rijk geïllustreerde *Flandria illustrata* werd onder het Keulse schijnadres van Cornelius van Egmond gepubliceerd, terwijl het door de firma's Hondius en Blaeu in Amsterdam werd gedrukt. In de zeventiende eeuw kon een kanunnik zich niet permitteren om een boek in het protestantse Noorden te publiceren. Het tweedelig werk beschrijft het graafschap Vlaanderen, zowel de steden en de dorpen, als de mensen.

Het ingekleurde exemplaar van de universiteitsbibliotheek Gent behoort tot de poststukkencollectie van Vlaanderen.

Imago primi seculi

Imago primi seculi societatis Jesu a provincia Flandro-Belgica eiusdem societatis repraesentata, ex officina Plantiniana Balthasaris Moreti, Antwerpen, 1640⁶⁰.

en de vertaling

Afbeeldinghe vande eerste eeuwen der societeijt Jesu met figuren

Afbeeldinghe van d'eerste eeuwe der Societejt Jesu: voor ooghen ghestelt door de Duyts-Nederlantsche Provincie der selven societejt, bij Plantijnsche Druckerij, Antwerpen, 1640 (zie illustratie 19).

⁵⁸ VAN DER KROGT P., *Koeman's Atlantes Neerlandici, vol II: the folio atlases published by Willem Janz. Blaeu and Joan Blaeu*, 't Goy-Houtem, 2000.

⁵⁹ DE VLEESCHAUWER C., *De Flandria Illustrata van Antonius Sanderus*, Brussel, 1978.

⁶⁰ <https://worldcat.org/title/imago-primi-saeculi-societatis-iesu-a-prouincia-flandro-belgica-eiusdem-societatis-repraesentata/oclc/500920073>.

Illustratie 19. *Afbeeldinghe van d'eerste eeuwen der societeyt Jesu.*

© Universiteitsbibliotheek Gent, BIB.HIST.004508.

Huldeboek ter gelegenheid van het honderdjarig bestaan van de Jezuïetenorde, gedrukt in de Plantijse drukkerij, toen onder leiding van Balthazar Moretus.

De titelprent stelt de Heilige Maagd tussen Sint-Ellooï en Sinte-Christina voor, naar een schilderij van Philips Fruytiers (1610-1666)⁶¹.

Met dit boek, geïllustreerd met een gegraveerde titelpagina en 126 kopergravures door Cornelis Galle, bevestigde de drukker zijn kunnen in het drukken van luxueuse boeken en verstevigde hij zijn banden met de jezuïeten en via hen, met paus Urbanus VIII.

Initiatiefnemer en voornaamste auteur was Johannes Bollandus.

Historie de France par pierre Mathieu 2 tom

Histoire de France et de choses mémorables advenues aux provinces étrangères durant sept années de paix du règne d' Henri IV, chez Jamet Métayer, Paris, 1605, 2 tomes; Parijs 1606; Leiden (= Genève), 1608.

MATTHIEU PIERRE, *Histoire de France soubz les règnes de François I, Henry II, François II, Charles IX, Henry III, Henry IV, Louys XIII et des choses plus memorables advenuës aux autres estats de la Chrestienté depuis cent ans*, 2 volumes, chez la veuve Nicolas Büon et S. Claude, Paris, 1651⁶².

De vroegere edities van dit werk werden steeds in één volume gedrukt.

De Franse schrijver, dichter, toneelschrijver en historiograaf Pierre Mat(t)hieu (Pesmes, 1563 - Toulouse, 1621) volgde bij de jezuïeten opleidingen in het Latijn, het Oudgrieks en het Hebreeuws. Hij studeerde rechten in Valencia en werd advocaat in Lyon. Later trok hij naar Parijs. Hij had een bijna familiale band met koning Henri IV⁶³.

Introitus Fernandi Antwerpii

CASPERIUS GEVARTIUS, *Pompa introitus honori serenissimi Principis Fernandi Austriaci, Hispaniarum infantis s.r.e. card. Belgarum et Burgundionum gubernatoris, etc. a S.P.Q. Antverp. decreta et adornata; cùm mox à nobilissimâ ad Norlingam partâ Victoriâ, Antverpian auspiciatissimo Aduento suo bearet, XV. Kal. Maii, ann. M.DC.XXXV.*, bij Joannes Meursius, Antwerpen, 1641 (zie illustraties 20 en 21).

⁶¹ WRIGHT J., *De Jezuïeten*, Amsterdam, 2004.

⁶² <https://books.google.be/books?vid=GENT900000196516>.

⁶³ https://data.bnf.fr/fr/11997283/pierre_matthieu/.

Illustratie 20. Titelprent CASPERIVS GEVARTIVS,
Pompa Introitus honori serenissimi principis Ferdinandi Austriaci, 1641.
© Universiteitsbibliotheek Gent, BIB.163A012.

Huldeboek ter gelegenheid van de blijde intrede van de kardinaal-infant Ferdinand van Oostenrijk, de nieuwe landvoogd voor de Zuidelijke Nederlanden, na het overlijden van landvoogdes Isabella. De teksten zijn van de Antwerpse stadssecretaris Gaspar Gevaertius, de 43 platen, afbeeldingen van de triomfbogen die langs de weg waren opgesteld, waren ontworpen door Rubens en uitgevoerd door Theodoor van Tulden en Jacob Neeffs. Caspar Gevaerts (1593-1666) was stadssecretaris van Antwerpen, vermaard filoloog en een persoonlijke vriend van Pieter Paul Rubens (1577-1640)⁶⁴.

Kerckelijcke historie door p. hasaert 4 tom

CORNELIS HAZART, *Kerckelijcke Historie vande Gheheele Werelt, naemelyck vande voorgaende ende teghenwoordige eeuwe*, 4 banden/delen, bij Michiel Cobbaert, Antwerpen, 1667-1671⁶⁵.

Voor informatie over Cornelis Hazart, zie p. 33.

Scrckig, et description du pays bas

ADRIAEN VAN SCRIECK, *Van t'beghin der eerster volcken van Europen, insonderheyt vanden oorspronck ende saecken der Nederlanden, XXIII boecken. Met betoon vande dwalinghen der Griecken ende Latinen [...]. Ende dat de Neder-landen metten Ga-Halen ende Tuyschen t'samen ind'eerste tijden ghenamt Kelten, ghecomen uutten Hebréen op t'Noorden ofte den kelteghen cant des weerelts, ghelijck de Calde'en op t'Oosten, ende ander na t'Heet-up der sonnen, verre te boven gaen de Griecken ende Romainen in ouderdom ende spraecke*, bij François Bellet, Ieper, 1614.

De gegraveerde titel luidt: *Originum rerumque Celticarum et Belgarum libri XXIII*⁶⁶.

Bruggeling Adriaen van Schrieck of Schrieckius (Brugge, 1560 - Ieper, 1621) wordt ook wel eens als historicus vermeld, maar hij had fantaisistische denkbelden. Van Schrieck beweerde dat er over de hele wereld Hebreeuws werd gesproken tot en met de toren van Babel, daarna het Vlaams, dat de bron was voor alle andere talen. Om zijn beweringen te staven, steunde hij op de meest fantaisistische etymologieën⁶⁷.

⁶⁴ HOC M., *Le déclin de l'humanisme belge: étude sur Jean-Gaspard Gevaerts, philologue et poète (1593-1666)*, Brussel/ Parijs/ London, 1922.

⁶⁵ <https://books.google.be/books?vid=GENT900000036015>.

⁶⁶ KONINKLIJKE BIBLOTHEEK VAN BELGIË, *De Nederlandsche taal en letterkunde in België, Documenten XIIIde eeuw - 1830, Tentoonstelling*, Brussel, 1936, p. 60.

⁶⁷ VAN DER AA J. A. , 'SCRIECK (Adriaan van)', in *Biographisch Woordenboek der Nederlanden*, deel 17, eerste stuk, Haarlem, 1874, p. 582-583.

PETER VERBI[E]ST, *Description de tous les Pays Bas, autrement appellez, la Germanie inferieure, ou Basse Allemagne, avec toutes lec cartes geographiques desdits pays*, Antwerpen, 1650.

Na de val van Antwerpen in 1585 vluchtte de familie Verbiest, waarover weinig is geweten, naar het Noorden, maar keerde terug tijdens het Twaalfjarig Bestand.

Illustratie 21. Gravure in CASPERIUS GEVARTIUS, *Pompa Introitus honori serenissimi principis Ferdinandi Austriaci*, 1641, pagina 9.

© Universiteitsbibliotheek Gent, BIB.163A012.

De familie Verbiest heeft een groot aantal kaarten gemaakt van de Nederlanden. Veelal gaat het om grote kaarten, die echter nooit in een eigenlijke atlas zijn samengebracht. De enige atlas die van hem bekend is, is dit kleine, uiterst zeldzame en in de tijd fraai ingekleurde atlasje. Het bevat kaarten van de hele Nederlanden, en van de afzonderlijke provincies. Elke kaart wordt voorafgegaan door een beschrijvende tekst, die werd ontleend aan onder anderen Guicciardini.

LOYS GUICCIARDIN, *Description de tous les Pays Bas, autrement appellez, la Germanie inferieure, ou Basse Allemagne*, bij Henry Laurents, Amsterdam, 1641.

Lodovico Guicciardini (Florence, 1521 - Antwerpen, 1589) was een Italiaans-Nederduitse koopman, humanist en geschiedschrijver. In 1542 vestigde hij zich te Antwerpen⁶⁸.

Gheldersche gheschiedenisse

AREND VAN SLICHTENHORST, *XIV. Boeken Van de Geldersse Geschiedenissen, Van 't begin af vervolghd tot aen de afzweeringh des Konincx van Spanien; waer van 't eerste deel verhandeld de Landbeschrijving. Getrocken meerendeels uyt de Latynsse werken van ... Ioh. Isacus Pontanus; doch doorgaens veranderd, verbeterd, ende met meer dan drie honderd nieuwe hoofd-stucken, en andere noodelyke byvoeghsels, allesins vergroot*, bij Jacob van Biesen, Arnhem, 1654⁶⁹.

Arend van Slichtenhorst (Nijkerk, 1616-1657) schreef zich in te Franeker (provincie Friesland, Nederland) als student in de letteren en de rechten. Al snel werd duidelijk dat de geschiedenis zijn belangstelling had. Mogelijk hielp hij zijn leermeester Johan Isaaksz Pontanus (1571-1639) bij het werk aan diens *Historia Gelrica* (1639). Na zijn reis naar Frankrijk werkte hij vanaf 1642 verder aan zijn eigen Nederlandstalige versie⁷⁰.

Cronijcke van Brabant

(tweemaal vermeld: *andermael cronijcke van Brabant*)

HADRIANUS BARLANDUS, *Die Cronijcke van Brabant int corte*, bij Jan van Ghelen, Antwerpen, 1554.

Adriaan van Baerlandt (Baarland, 1486 - Leuven, 1538) studeerde te Leuven, waar hij in 1505 magister artium werd en vanaf 1525 hoogleraar was in de rhetorica. In 1517 leerde hij er Erasmus kennen, met wie hij tot aan diens dood bevriend was⁷¹.

⁶⁸ DEYS H., FRANSSEN M., VAN HEZIK V., *Guicciardini Illustratus. De kaarten en prenten in Lodovico Guicciardini's "Beschrijving van de Nederlanden"*, Utrecht, 2001.

⁶⁹ Zie ook PIRENNE H., *Bibliographie de l'histoire de Belgique. Catalogue méthodique et chronologique des sources et des ouvrages principaux relatives à l'histoire de tous les Pays-Bas jusqu'en 1598 et à l'histoire de Belgique jusqu'en 1914*, Bruxelles, 1931, p. 126, nr. 1257.

⁷⁰ MEIJ P.J., *Arend van Slichtenhorst en de Gelderse geschiedschrijving*, Arnhem, 1967.

⁷¹ BIJSTERVELD A.-J. (red.), *Adrianus Barlandus. De kroniek van de hertogen van Brabant. Vertaling, inleiding en voortzetting onder redactie van Arnoud-Jan Bijsterveld, 's-Hertogenbosch*, 2004.

CHRONIICKE
VANDE
HERTOGHEN
VAN BRABANT:

Verciert met hunne figuren nae t'leuen.

Waer in hun leuen ende oozloghen beschreuen zijn: met oock de ghelegent-
hepdt des Landes/ de manieren ende handel des volcks / besondere de-
schrijvinghe van elke Stadt / ende veel andere selsarne Hystorien soo in
Brabant als in andere Landen gheschiet.

Vergadert uyt diuersche Historie-schrijuers, ende ouergheset
door Laurens van Haecht Goidtsenhoven.

T'ANTWERPEN,
Iste koope inden PLANTIINSCHEN WINCKEL
By de Weduwe ende de Sonen van Ian Moerentorf.

M. DC. XII.

Illustratie 22. Titelbladzijde LAURENS VAN HAECHT GOIDTSENHOVEN,
Chroniicke vande Herthoghen van Brabant, M.DC. XII [1612],
© Universiteitsbibliotheek Gent, BIB.ACC.000394.

Van Brabant die excellente Cronike van Vlaenderen, Hollant, Zeelant int generael. Vanden oorspronck des lants van Ghelre ende ooc die afcomste der hertogen van Gelre. Vandat sticht van Wtrecht [sic!], hoe si comen sijn onder den keyser Karolo. Ende van die nieuwe gesten gheschiet gheschiedt bi onsen prince ende keyser Karolo, totten iare M.CCCCC. ende XXX. In junio. Ende noch veel ander vreemde gesten [...] onder cronijcken niet en sijn, bij Jan van Doesborch, Michiel Hillen van Hoochstraten en Hendrik Peeters, Antwerpen, 1530.

LAURENS VAN HAECHT GOIDTSENHOVEN, *Chronijcke vande herthoghen van Brabant: verciert met hunne figueren nae 't leven. Waer in hun leven ende oorlogen beschreven zijn: met oock de ghelegentheyde des lands, de manieren ende handel des volcks, besondere beschrijvinghe van elcke stadt, ende veel andere selsaeme historien soo in Brabant als andere landen geschiet, bij Devrient, Antwerpen, 1612 (zie illustratie 22).*

Het vermelde werk van Laurens van Goidtsenhoven, alias Haechtanus (Mechelen, 1527 - Antwerpen, 1603), wordt niet als een hoogstaande vertaling en compilatie van andere werken aanzien⁷².

Historie van keijser Carel

ALFONSO DE ULLOA, *Historie, ende het leven van den aldermachtigsten ende victorieusten keyser Caerle de Vijfde van dien name : inden welckken niet alleen beschreven en zijn de hooge ende seer vrome daden vanden selven prince, maer ook de merckelijckste saken die over alle de wereldt, insonderheyt inde Oost ende West-Indyen geschiet zijn, bij Jacob Pietersz. Paets, Amsterdam, 1610.*

Waerachtighe Historie van het leven ende daden vander alder onverwinlijcksten ende aldermogensten Keyser van Roomen Carel den Vijfden van dien name, Coninck van Spagnien, Hertoch van Bourgognien, Brabant, etc. Grave van Vlaenderen, Hollant, Zeelant, etc. by een vergadert wt diversche gheapproveerde Autheuren, bij François Fickaert, Antwerpen, 1618⁷³.

Alfonso [de] Ulloa (Cáceres-Spanje, 1529 - Venetië, 1570) was de zoon van een Spaanse kapitein die met Karel V naar Afrika trok⁷⁴.

⁷²BIOGRAPHIE NATIONALE (BN), volume 8, 21-22. Raadpleegbaar op <http://onlinebooks.library.upenn.edu/webbin/metabook?id=biographienationalbe>.

⁷³ ALAERTS K., *Karel V en Filips II in de vorstenspiegels in de Nederlanden (1600-1750): het rijke kleurenpalet van verscholen deugdenmozaïeken*, op www.ethesis.net/vorstenspiegels/vorstenspiegels_bibliografie.htm.

⁷⁴ <https://dutchrevolt.leiden.edu/dutch/geschiedschrijvers/Pages/Ulloa.aspx>.

Illustratie 23. Titelpagina van de *Atlas* van Mercator, oorspronkelijk verschenen in 1585-1589, in een heruitgave van Hondius, 1613, wiens embleem *de wackere hondt* zich onderaan de bladzijde bevindt.

© Universiteitsbibliotheek Gent, BIB.ACC.013348.

2 caerte boecken et *triumphus Leopoldi*

*Triumphus Ecclesiae. Auspiciis Augustissimi & Potentissimi imperatoris, Leopoldi I. Hungariae et Bohemiae regis, Archiducis Austriae, &c. Musico Concertu a juventute electoralis gymnasia s. Jesu repraesentatus in Scena, Munchen, M.DC.LVIII [1658]*⁷⁵.

Atlas Mundi sive Mercator

GERARD MERCATOR, *Atlas sive cosmographicae meditationes de fabrica mundi et fabricati figura*, bij Judocus Hondius, Amsterdam, 1613. De titel is in het latijn, de overige tekst in het Frans (zie illustraties 23 en 25).

Wiskundige en cartograaf Gerardus Mercator (Rupelmonde, 1512 - Duisburg, 1594) werd *magister artium* te Leuven in 1532. In het najaar van 1552 vestigde Mercator zich te Duisburg aan de Rijn. Zijn Europakaart (1554) was de vrucht van zestien jaar arbeid. Een tweede uitgave van de Europakaart werd in 1572 verzorgd door Christoffel Plantin (ca. 1520-1589). De wereldkaart *ad usum navigantium* verscheen in 1569: een kaart ten gebruike van de zeevaarders, waarvan de projectie Mercators naam draagt⁷⁶.

L'inventaire des histoires de Turcq

MICHEL BAUDIER, *Inventaire de l'histoire generale des Turcs: contenant leurs guerres, conquestes, seditions, et autres affaires remarquables, tant contre les chrétiens, Grecs, Hongres, Polonois, Bulgares, Moldaves, Transsylvains, Valaques, Sclavons, Espagnols, Venitiens, chevaliers de Rhodes et de Malte, que contre les infidelles Tartare, Perses, Egyptiens, Arabes et autres: depuis 1300 jusques 1640. Avec la mort et belles actions de plusieurs cheualiers de Malte, & autres gentilhommes & seigneurs françois ... Tiré de Chalcoudile, Athenien, Paul Jove, Leonclavius, Lonicerus et aultres. Quatriesme edition reveuë et augmentée*, chez Sebastien Chappelet, Paris, 1617.

Michel Baudier (Languedoc, ca. 1589 - 1645) was een Frans historicus en geschiedschrijver aan het Frans hof. Zijn interesse voor de Turken en het Chinese hof leidde tot enkele publicaties⁷⁷.

⁷⁵ <https://opacplus.bsb-muenchen.de/title/BV001711038>.

⁷⁶ CRANE N., *Mercator. The Man who mapped the World*, London, 2002 (vert. *Mercator. De man die de wereld in kaart bracht*, Amsterdam, 2003).

DE SMET A., 'Gerard Mercator en zijn Westvlaamse voortzetter Jodocus Hondius of Joost De Hondt uit Wakken', in WESTVLAAMS VERBOND VAN KRINGEN VOOR HEEMKUNDE BRUGGE, *Album Archivaris Jos. De Smet*, Brugge, 1964, p. 313-330.

⁷⁷ https://data.bnf.fr/fr/12034045/michel_baudier/.

Illustratie 24. Titelprent LIEUWE VAN AITZEMA, *Herstelde leeuw of Discours over 't gepasseerde in de Vereenigde Nederlanden*, Amsterdam, 1652.

© Collectie Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience,
 Stad Antwerpen, EHC K 62195.

L'histoire generael de l'archenael des Turcq

MICHEL BAUDIER, *Histoire générale du serrail et de la cour du grand seigneur empereur des Turcs: ensemble l'histoire de la cour du roy de la Chine*, chez C. Cramoisy, Paris, 1626.

Discours van de vereenighde Nederlanden met diversche vlaemsche boexkens

LIEUWE VAN AITZEMA, *Herstelde leeuw of Discours over 't gepasseerde in de Vereenigde Nederlanden in 't jaar 1650 ende 1651*, bij Jacob Benjamin, Amsterdam, 1652 (zie illustratie 24)⁷⁸.

Lieuwe van Aitzema (Dokkum, 1600 - Den Haag, 1669) was een Nederlands diplomaat, geschiedschrijver, spion voor Engeland tijdens de Eerste en de Tweede Engelse Oorlog, bon vivant en libertijn. Doordat hij een groot aantal officiële documenten opnam in zijn werken en ze van commentaar voorzag, zijn deze nog steeds van groot belang voor hedendaagse historici⁷⁹.

Cronijcke van Zeelant

JAN REYGERSBERGH, *Dye cronijcke van Zeelandt*, bij wwe Henrick Peetersen, Antwerpen, 1551.

De Oude Chronijcke ende Historien van Zeelandt, Beschreven door wijlen Heer Jan Reygersbergh, van Cortgene; Van nieuw met eenighe Byvoechsels, mitsgaders met de Figueren der Graeven van Zeelandt vermeerdert, bij Zacharias Roman, Middelburg, 1634.

Jan Reygersbergh van Cortgene (Kortgene, 1510 - Vere (?), 1591) woonde te Vere en was er apotheker en kroniekschrijver⁸⁰.

Voor onderstaande items in de typering GESCHIEDENIS EN AARDRIJKSKUNDE kon geen verdere determinering gebeuren:

Les conferences politycques tom. 4

Noch 26 fransche boecken historien

2 caerte boecken et triumphus Leopoldi

⁷⁸ Collectie Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience, Stad Antwerpen, EHC K 62195.

⁷⁹ VAN DER PLAAT G., *Eendracht als opdracht. Lieuwe van Aitzema's bijdrage aan het publieke debat in de zeventiende-eeuwse Republiek*, Hilversum, 2003.

⁸⁰ <https://www.ensie.nl/katholieke-encyclopaedie/jan-reygersbergh-van-cortgene> en www.arnehistorie.com/Artikelen-Algemeen-ak/arnemuiden-in-de-grijze-oudheid-1200-1500.html.

6. NIET IDENTIFICEERBARE OMSCHREVEN ITEMS

Hierna volgen 21 vermelde loten zonder identificeerbare aanwijzingen:

Vier diversche boecken

Polexander met 5 cleijne boecken

Diversche student boecken

15 diversche fransche boexkens

28 diversche fransche boexkens

4 fransche boecken

10 fransche boecken

Discours van de vereenighde Nederlanden met diversche vlaemsche boexkens

Diversche boecken

Noch 4 boecken

5 parquemijne boecken

6 boecken

Neghen diversche fransche boecken

25 fransche boexkens

7 boecken

Diversche studente boecken

Drij diversche boecken

4 vlaemsche boexkens

14 diversche fransche boexkens

17 diversche fransche boexkens

Item diversche vlaemsche boexkens

Diversche fransche boexkens

10 boeckxkens

168

24 July 1732 door 8^e J. J. J. J.
 van der ...
 van der ...

Dictionnaire Historique 2 Volumes	2	13	4
Dictionnaire Historique	2	0	0
Des Lettres, van ... 2 Bde's	3	10	0
tu ... opera 4 Volumes	2	0	0
tu ... opera 2 Bde's	2	10	0
opera ... 2 Vol.	2	0	0
tu ... 3 Vol.	3	10	0
tu ...	2	0	0
tu ...	1	1	0
tu ... 2 Vol.	1	10	0
tu ...	1	1	0
tu ... 3 Vol.	2	0	0
tu ...	0	2	0
tu ...	0	2	0
tu ...	0	2	0
tu ...	1	0	12
tu ...	0	6	0
tu ...	0	1	0
tu ...	0	1	6
tu ...	0	3	0
tu ...	0	3	0
tu ...	0	1	6
tu ...	0	1	0
tu ...	0	14	0
tu ...	0	1	0
tu ...	0	3	0
tu ...	0	2	0
tu ...	0	6	0
	30		14

Illustratie 26. Eerste bladzijde van de inventaris van de boekenverzameling van Jacques Joseph van Vilsteren, AKL, nr. 169.1.

Foto Dirk Wollaert.

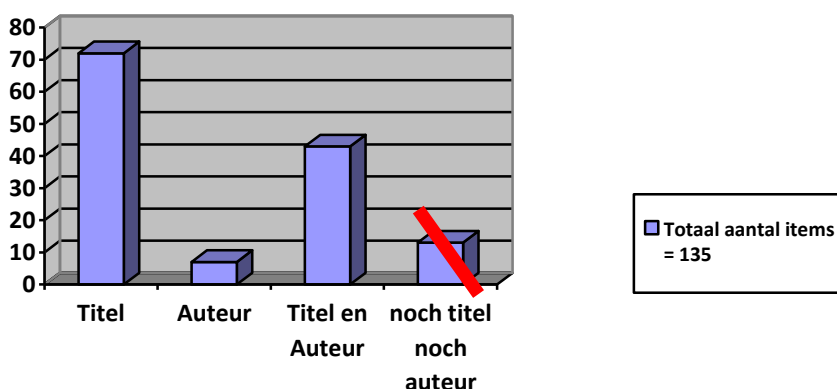
Deel 2.

De bibliotheek van Jacques Joseph van Vilsteren (1732)

*Prijzie vanden boucken bevonden ten sterfhuyse van mheer Jacques Joseph van Vilsteren, baron van de prochie van Laerne, ter Staeten, Hertselaere etc. ghedaen op den 24 juli 1732 door sr. Jacobus Sersanders boeckvercooper binnen deze stadt Ghendt als volght [...]*⁸¹.

Jacobus Sersanders vermeldde op honderdneuentwintig lijnen honderdvijfendertig te onderscheiden items, met al dan niet meerdere volumes (tomes) of boeken per item.

Van die honderdvijfendertig items werden tweeënzeventig items vermeld met enkel de titel, zeven items met enkel de auteur, drieënveertig items met de titel en de auteur en nog eens dertien niet te identificeren items (noch titel, noch auteur, meestal meerdere tot vele boekwerkjes samen).

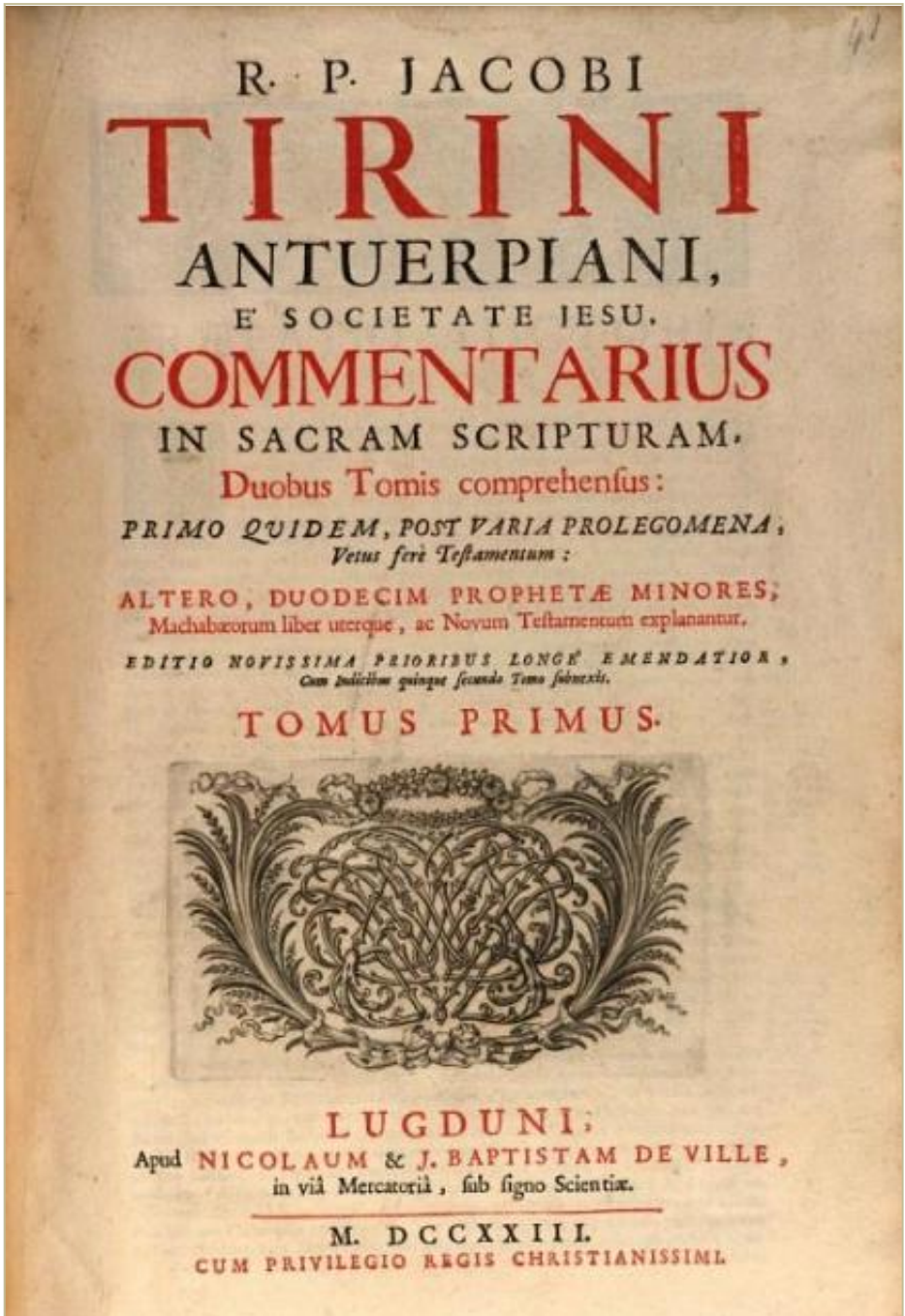

Grafiek 4. Opdeling van het totaal aantal items in items met titel, items met benaming auteur, items met vermelding titel én auteur en niet identificeerbare items.

In totaal konden we honderd en vijftien boeken identificeren en één of meer plausibele uitgaven uit die tijd ervan voorstellen.

De items waarvoor we een plausibele uitgave uit die tijd vonden, worden hierna weergegeven, opgedeeld in de verschillende types.

⁸¹ Voor de volledig eigentijdse inventaris van de boekenverzameling, zie bijlage 2.

Illustratie 27. Titelblad JACOBUS TIRINUS,
Commentarius in sacram scripturam, Lyon, M.DCCXXIII [1723].
 © <https://books.google.fr/books?vid=BML37001100964225>.

1. THEOLOGIE

Catechismus Hasaert 2 volumes

CORNELIS HAZART, *Triumph vande christelijcke leere ofte grooten catechismus met eene breede verklaringhe van alle syne voornaemste stucken ende eene korte wederleginghe van den catechismus der calvinisten*, bij Michiel Cnobbaert, Antwerpen, 1683.

Zie voor deze publicatie en de gegevens over de auteur bladzijde 33.

Terimis in scripturam

JACOBUS TIRINUS, *Commentarius in sacram scripturam Duobus Tomis comprehensus: Primo Quidem, Post Varia Prolegomena, Vetus ferè Testamentum: Altero, Duodecim Prophetæ Minores, Machabæorum liber uterque, ac Novum Testamentum explanantur Tomus Secundus*, chez Nicolaus et J. Baptista De Ville, Lyon, M.DCCXXIII, 1723 (zie illustratie 27)⁸².

Jacobus Tirinus (Antwerpen, 1580-1636) was een Antwerpse jezuïet. Zijn belangrijkste werk is *Commentarius in Sacram Scripturam*, een uitzetting rond de Bijbel.

Biverus

PETRUS BIVERUS, *Sacrum Oratorium Piarum Imaginum Immaculatae Mariae et Animae Creatae, ac Baptismo, Poenitentia, et Eucharistia Innovatae: Ars nova Bene Vivendi et Moriendi*, bij Plantin en Balthasar Moretus, Antwerpen, 1634⁸³.

Jezuïet Petrus Biverus (1572-1656) was hofprediker te Brussel⁸⁴.

Lessius

De Vlaamse theoloog Leonardus Lessius, eigenlijk Lenaert Leys (Brecht, 1554 - Antwerpen, 1623), was een van de meest invloedrijke en oorspronkelijke jezuïeten op het keerpunt van de zeventiende eeuw. Lessius studeerde in Douai, waar hij faam verwierf als excellent hellenist, gaf les te Douai en daarna in Leuven (1585-1600). Lessius is auteur van talrijke werken in het Latijn⁸⁵.

⁸² <https://books.google.fr/books?vid=BML37001100964225>.

⁸³ <https://archive.org/details/sacrumoratoriump00bive/page/n1/mode/2up>.

⁸⁴ PRAZ M., *Studies in seventeenth-century imagery*, Roma, 1975, p. 275; LANDWEHR J., *Emblem and fable books printed in the Low Countries, 1542-1813*, Utrecht, 1988, p. 57, nr. 63; WATERSCHOOT W., 'Emblemataliteratuur uit de Officina Plantiniana in de zeventiende eeuw', *De Gulden Passer*, 74, 1996, p. 451-481.

⁸⁵ Zie ook BEUTELS R., o.c., 1987.

HISTOIRE
 D U
 CONCILE
 D E
 TRENTE,
 De FRÀ PAOLO SARPI,

Téologien du Sénat de Venise.

TRADUITE

Par MR. AMELOT DE LA HOUSSAIE, ci-devant
 Secrétaire de l'Ambassade de France à Venise.

Avec des Remarques Historiques, Politiques, & Morales.

Seconde Edition revue & augmentée.

A AMSTERDAM,

Dans l'imprimerie de G. P. & J. BLAEU, M DC LXXXVI.

Aux dépens de la Compagnie.

Illustratie 28. Titelblad PAOLO SARPI,
Histoire du Consile de Trente, Amsterdam, M DC LXXXVI [1686].
 © Collectie Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience, Stad Antwerpen,
 EHC K 50364.

Histoire de Consile de Trente

PAOLO SARPI, *Histoire du Concile de Trente*, bij G.P. & J. Blaeu, Amsterdam, 1686 (zie illustratie 28)⁸⁶.

LOUIS ELLIES DUPIN, *Histoire du Concile de Trente, et des choses qui se sont passées en Europe touchant la religion, depuis la convocation de ce concile jusqu'à sa fin*, 2 volumes, bij Simon 't Serstevens, Brussel, 1721⁸⁷.

Paolo Sarpi (pseudoniem: Pietro Soave Polano - Venetië, 1552-1623) was een Italiaans geestelijke, geleerde, natuurfilosoof, politiek denker, patriot, geschiedschrijver en de officiële theoloog van de republiek Venetië⁸⁸.

Louis Ellies Dupin (Paris, 1657-1719) was een Franse theoloog en historicus. Hij doceerde aan de Sorbonne en werd titularis van de leerstoel Griekse en Latijnse filosofie aan het Collège Royal vanaf 1693. Hij besteedde een groot deel van zijn leven aan zijn *Bibliothèque universelle des auteurs ecclésiastiques*, een immens werk, niet alleen met biografieën van de auteurs en overzichten van hun werk, maar ook met een kwalitatieve beoordeling van inhoud en doctrine⁸⁹.

Le Blanc in psalmes

THOMAS LE BLANC, *Psalmorum Davidicorum analysis, in qua aperte cernitur singvlis in Psalmis ordinem esse admirabilem: adivngitvr Commentarius amplissimus*, bij Antonius Cellier, Leiden, M.DC.LXV [1665].

Thomas Le Blanc (1599-1669) was een Franse jezuïet, moralist en theoloog⁹⁰.

⁸⁶ Collectie Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience, Stad Antwerpen, EHC K 50364.

⁸⁷ <https://data.bnf.fr/en/11990769/louis-ellies-du-pin/> en https://books.google.be/books?vid=KBNL:KBNL03000100595&redir_esc=y.

⁸⁸ <http://galileo.rice.edu/gal/sarpi.html>.

⁸⁹ Di MAURO D.R., *Gallican Vision, Anglican Perspectives: The Reception of the Works of Louis Ellies Du Pin into England*, Catholic University of America, 2012, https://web.archive.org/web/20160304033033/http://aladinrc.wrlc.org/bitstream/handle/1961/10248/DiMauro_cua_0043A_10317display.pdf?sequence=1.

⁹⁰ <https://data.bnf.fr/en/en/15713883/thomas-le-blanc/#pages>.

Illustratie 29.
Standbeeld van Leonardus Lessius aan de kerk te Brecht.

Histoire du St. Sacrement des miracles

P. DE CAFMEYER, *Vénérable Histoire du Très-Saint Sacrement de miracle: notablement améliorée & augmentée en cette nouvelle édition de plusieurs preuves témoignages & circonstances curieuses qui n'ont jamais été mises au jour auparavant le tout tiré de plusieurs auteurs assidez & approuvez enrichi des tres-belles figures en taille douce*, chez George de Backer, Bruxelles, 1720.

Aartshertogen Albrecht en Isabella van Oostenrijk hebben diep hun stempel gedrukt op het Brusselse Sacrament van Mirakel. De verering had een politiek-strategische betekenis tijdens de Contrareformatie. De auteur wilde met zijn werk de ongelovigen bekeren, Turken, joden en ketters⁹¹.

Petrus de Cafmeyer (ca. 1685-1741) was kanunnik van de Brusselse kathedraal Sint-Michiel en Sint-Gudula.

Tomí Aquinatus

Werken van Thomas Aquinas bleven eeuwenlang hoog aanzien genieten in de katholieke kerk. Het is echter onmogelijk om een ervan als mogelijk boekwerk in de bibliotheek van Gerard van Vilsteren naar voor te schuiven.

Thomas Aquinas (Roccasecca, ± 1225 - Fossanova, 1274) was een Italiaanse filosoof en theoloog, die tot de scholastici gerekend wordt. Hij is de meest invloedrijke systematische denker op theologisch en wijsgerig gebied uit de middeleeuwen.

Histoire sainte 1 volume

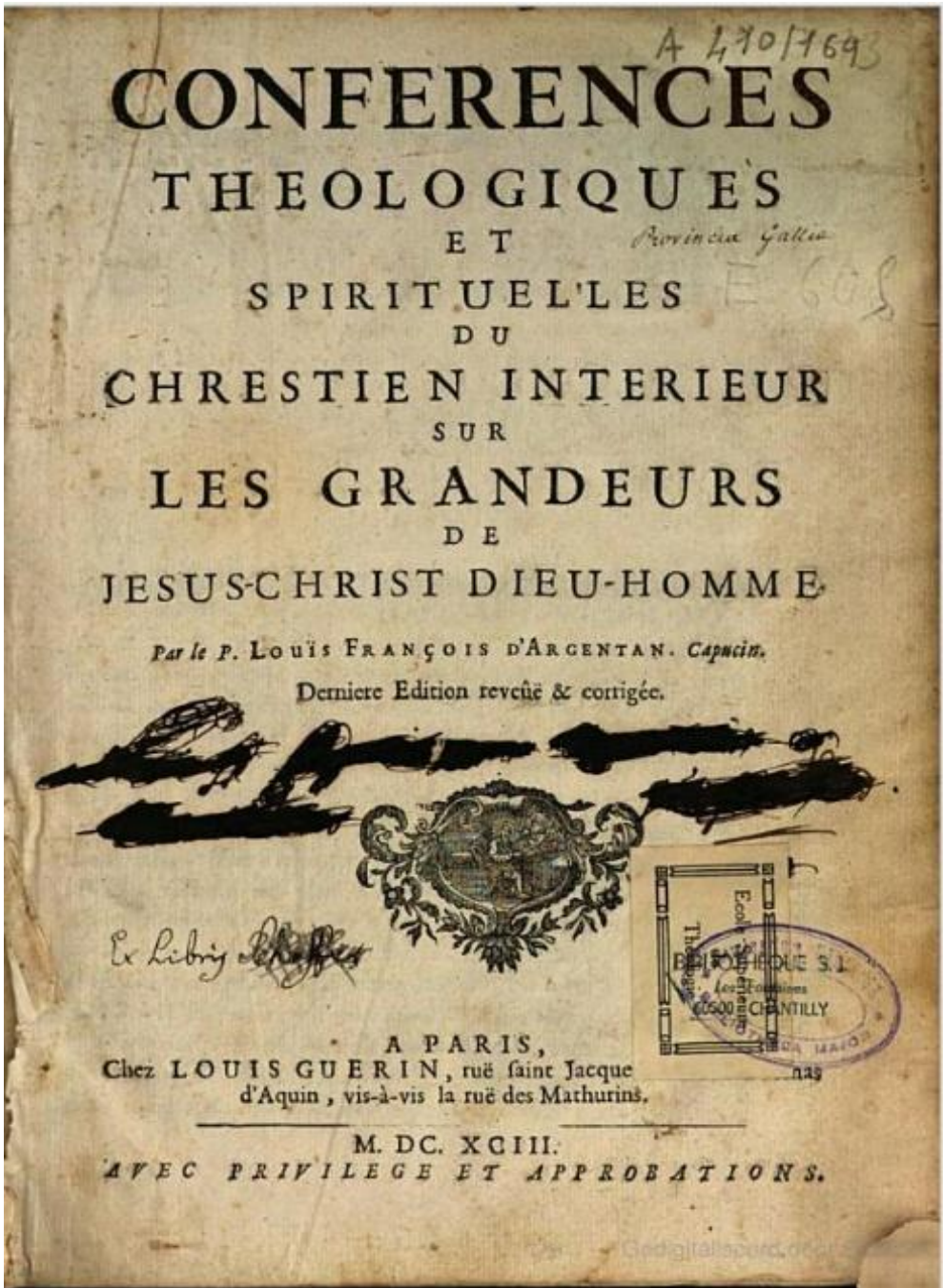
Onduidelijk, misschien 1 volume van 3 van:

PIERRE GAUTRUCHE, *L'histoire sainte, contenant l'histoire des Papes des onze premiers Siecles, & l'état de l'Eglise sous leur Pontificat*, chez Nicolas le Gras, Paris, 1702.

Pierre Gautruche (Orléans, 1602 - Caen, 1681) was een Franse jezuïet en filosoof⁹².

⁹¹ DEQUEKER L., *Het sacrament van mirakel. Jodenhaat in de middeleeuwen*, Leuven, 2000.

⁹² https://data.bnf.fr/fr/12199032/pierre_gautruche/ en <https://www.idref.fr/088944654>.

Illustratie 30. Titelblad LOUIS FRANÇOIS D'ARGENTAN, *Conférences Théologiques*, Paris, M.DC.XCIII [1693].

© Bibliothèque Municipale de Lyon.

Argentan Conferences ecclesiastiques 4 volumes

en

D'argentan conferences

LOUIS FRANÇOIS D'ARGENTAN, *Conferences theologiques et spirituelles du chrestien interieur sur les grandeurs de Jesus-Christ dieu-homme*, chez Louis Guerin, Paris, M.DC.XCIII [1693] (zie illustratie 30)⁹³.

De auteur is de Franse pater kapucijn Louis François d'Argentan, geboren Jean Yver (Argentan, 1615 - Rouen, 1680). Hij doceerde theologie in Rouen⁹⁴.

Religions du monde 3 volumes

ALEXANDER ROSS (vert. Thomas La Grue), *Les religions du monde: ou, Demonstration de toutes les religions & heresies de l'Asie, Afrique, Amerique & de l'Europe, depuis le commencement du monde jusqu'à present*, bij Abraham Wolfgang, Amsterdam, 1686.

Alexander Ross (ca. 1590-1654) was een Schotse auteur die de polemieek niet schuwde. Hij was een van de kapelaans aan het hof van de Engelse koning Karel I⁹⁵.

Thomas La Grue (1620-1680) was een Franse arts en taalkundige⁹⁶.

Œuvres de Grenade 10 tomes

LOUIS DE GRENADE, *Les Oeuvres spirituelles du R.P. Louis de Grenade de l'ordre de Saint Dominique. Divisées en quatre parties.*, chez Antoine & Horace Molin, Lyon, 1686.

De Spanjaard Louis de Granada (Granada, 1504 - Lissabon, 1588) trad in bij de dominicanen op twintigjarige leeftijd. Na zijn studies te Valladolid werd hij vicaris van het dominicanenklooster in Cordoba. Als provinciaal van de Portugese dominicanen vestigde de Granada zich in 1556 in Lissabon.⁹⁷

⁹³ https://numelyo.bm-lyon.fr/f_view/BML:BML_00GOO0100137001101270556.

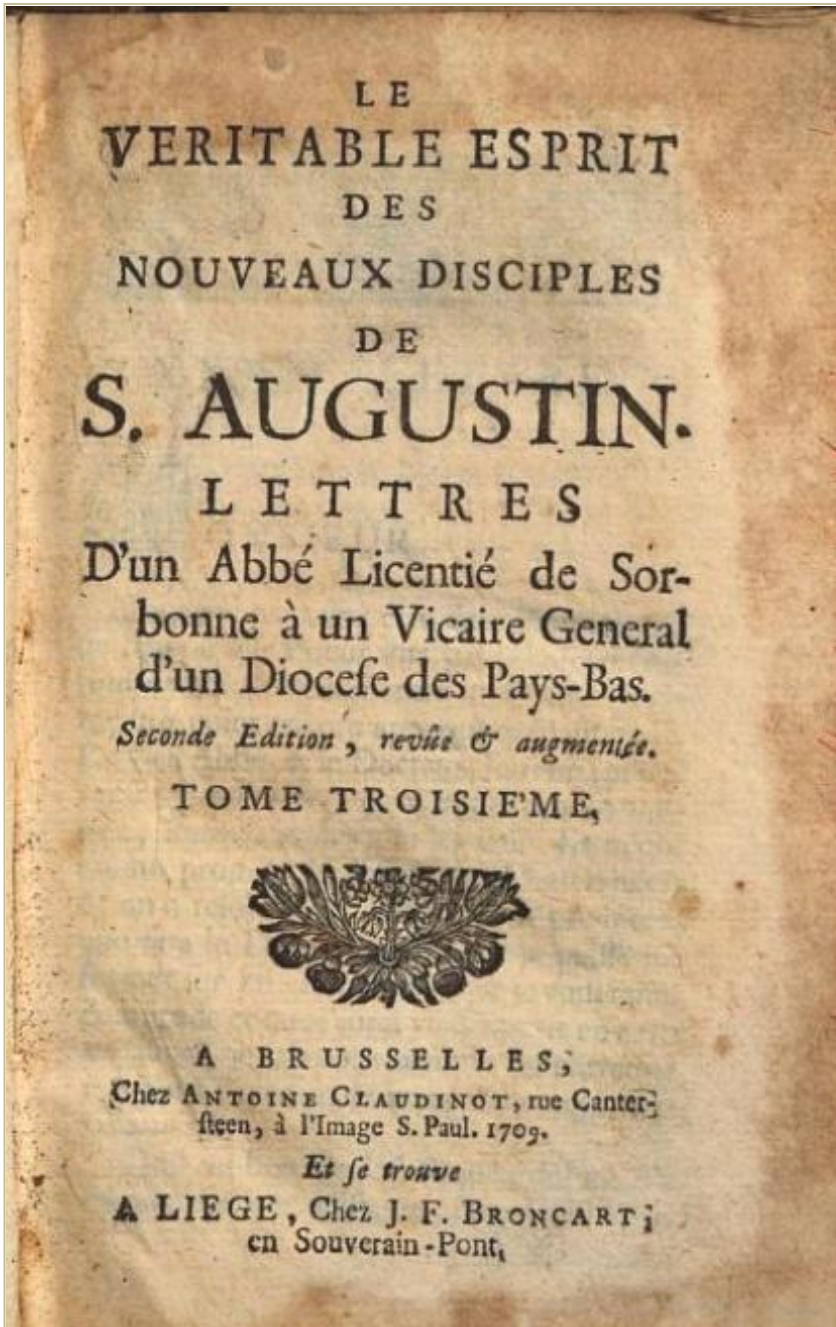
⁹⁴ <https://catalogue.bnf.fr/ark:/12148/cb14331889w>.

⁹⁵ ALLAN D., 'An Ancient Sage Philosopher': Alexander Ross and the Defence of Philosophy', *The Seventeenth Century*, 17, 2001, p. 68-93, <https://web.archive.org/web/20110728095243/>.

⁹⁶ https://data.bnf.fr/fr/12525263/thomas_de_la_grue/.

⁹⁷ MACHIELS J., 'De Boekdrukkunst te Gent', in *Gent, duizend jaar kunst en cultuur*, deel II, Gent, 1975, p. 48.

https://data.bnf.fr/fr/12084603/louis_de_grenade/ en <https://catalogue.bnf.fr/ark:/12148/cb12084603r>.

Illustratie 31. Titelblad JACQUES PHILIPPE LALLEMANT,
Le véritable esprit des nouveaux disciples de S. Augustin,
 Bruxelles/Liège, 1709.

Méditations de du pont 7 volumes

LUDOVICUS DE PONTE, *Meditationen, in 't cort begrepen door een Priester der selver Societeyt in Oostenryck ende verduyscht door Turano Vekiti*, bij Joannes Cnobbaert, Antwerpen, 1632⁹⁸.

LOUYS DU PONT, *Méditations sur les mysteres de la foy, divisees en sept parties, qui correspondent aux trois voyes, Purgatiue, Illuminatiue & Vnitiue*, chez Jean Baptiste & Guillaume de la Riviere, Arras, M. DC.XXXIV [1634]⁹⁹.

Luis de la Puente (Valladolid, 1554-1624) was een Spaanse jezuïet.

Esprits de st. augustin 4 volumes

JACQUES PHILIPPE LALLEMANT, *Le véritable esprit des nouveaux disciples de S. Augustin*, 4 delen, chez Antoine Claudinot, Bruxelles et J.F. Broncart, Liège, 1709 (zie illustratie 31)¹⁰⁰.

Jacques Philippe Lallemant (Saint-Valery-sur-Somme, ca. 1660 - 1748) was een Frans jezuïet wiens werken vooral gericht waren tegen de Jansenisten.

Souffrances de Jesu Christ 2 tomes

THOMAS DE JESUS, *Les Souffrances de Nostre-Seigneur Jesu-Christ pendant sa passion*, 2 tomes, chez Estienne Michallet, Paris, M.DC.XCVII [1697]¹⁰¹.

Thomas de Jesus, kloosternaam van Thomé Alvares de Andrade, (Lissabon, 1529 - Marokko, 1582) was een Portugese religieus en een mytische en reformistische auteur.

Vie de Elisabeth 2 volumes, bis

PÈRE ARCHANGE DE SAINT-GABRIEL, *La vie de Sainte Elisabeth, fille du roy de Hongrie, duchesse de Turinge, et premiere religieuse du troisième ordre de Saint François*, chez veuve Jean Baptiste Coignard & Jean Baptiste Coignard, Paris, 1692.

Vermoedelijk betreft het een biografie van de heilige Elisabeth van Hongarije, ook Elisabeth van Thüringen (1207-1251) genaamd. Père Archange de Saint-Gabriel was een Franse Franciscan of minderbroeder die leefde eind zeventiende- begin achttiende- eeuw¹⁰².

⁹⁸ <https://lib.ugent.be/nl/catalog/bkt01:000399880>.

⁹⁹ <https://lib.ugent.be/nl/catalog/rug01:001717497?i=0&q=Méditations+de+du+pont>.

¹⁰⁰ <https://bnto.comperio.it/opac/detail/view/bnto:catalog:256984>.

¹⁰¹ <https://books.google.be/books?id=AT6E8K0d4dEC&hl=nl&sitesec=reviews>.

¹⁰² https://data.bnf.fr/10679733/archange_de_saint_gabriel/.

LES REGLÉS
DE LA
VIE CIVILE,
AVEC
DES TRAITTS D'HISTOIRE
POUR FORMER L'ESPRIT
D'UN JEUNE PRINCE.
Par Mr l'Abbé DE BELLEGARDE.

A PARIS,
Chez ANDRÉ PRICLARD, rue Saint
Jacques, à l'Occasion.

M. DC. XCIII.
Avec Privilege du Roy.

Illustratie 32.

Titelblad JEAN-BAPTISTE MORVAN DE BELLEGARDE,
Les regles de la vie civile, Paris, M.DC.XCIII. [1693].

© Bayerische Staatsbibliothek München, <https://books.google.be>.

Thien stucken van Belgarde

JEAN-BAPTISTE MORVAN DE BELLEGARDE, *Réflexion sur le Ridicule et sur le moyen de les éviter*, chez Guignard, Paris, 1697.

JEAN-BAPTISTE MORVAN DE BELLEGARDE, *Lettres curieuses de littérature et de morale*, chez Jean et Michel Guinard, Paris, M.DCCII [1702]¹⁰³.

JEAN-BAPTISTE MORVAN DE BELLEGARDE, *Les regles de la vie civile, avec des traits d'histoire, pour former l'esprit d'un jeune prince*, bij chez André Pralard, Paris, M.DC.XCIII [1693] (zie illustratie 32).

De Franse jezuiet en pedagoog Jean-Baptiste Morvan de Bellegarde (Nantes, 1648 - Paris, 1734) legde in zijn werken uit hoe de opvoeding van de jeugdige adel moest gebeuren. Andere werken: *Sentiments sur les lettres, et sur l'histoire, avec scrupules sur le stile; Réflexions sur ce qui peut plaire ou déplaire dans le commerce du monde; Réflexions sur la politesse des mœurs; Modèles de conversations pour les personnes polies* en *Réflexions sur l'histoire*.

Voor onderstaande loten kon geen verdere determinering gebeuren:

Vitado de sacramentis (tweemaal vermeld)

Sermoenen vanden h. benedictus wesenbecius¹⁰⁴

2. RECHT

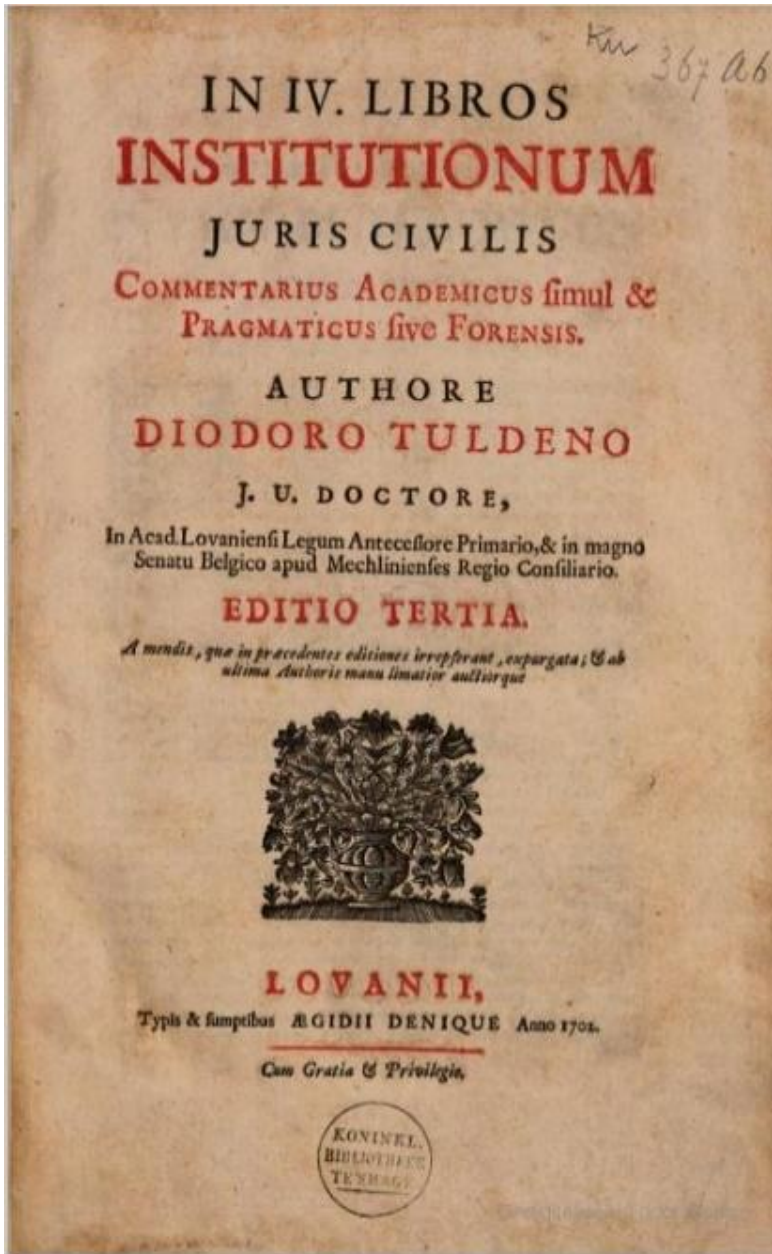
Tuldeni opera 4 volumes

DIODORUS VAN TULDEN, *Opera omnia*, 4 volumes, bij Aegidius Denique, Leuven, 1701-1702.

Nicolas van Tulden (†1609), uit s'Hertogenbos, studeerde rechten te Leuven en bekleedde een *regterlijke* post in zijn geboortestad. Zijn zoon, Theodorus van Tulden (*Diotori Tuldeni*) (†1645), studeerde letteren, logica, physica en rechten te Leuven. Hij vestigde zich als advocaat in zijn geboortestad. Later werd hij hoogleraar in het burgerlijk recht te Leuven en raadsheer in de Hoge Raad te Mechelen.

¹⁰³ <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k108010q.pdf>.

¹⁰⁴ Gaat het hier om een van de broers Jacques Van Wesenbeke (Antwerpen, 1523-1575) of Mattheus Van Wesenbeke (Wesenbecius) (Antwerpen, 1531 - Wittenberg, 1586)? BN, volume 27, kolommen 206-211 en 211-214.

Illustratie 33. Titelblad DIODORUS VAN TULDEN,
In IV libros institutionum juris civilis, Leuven, 1701.
 © KB, Nationale Bibliotheek van Nederland.

In de zeventiende eeuw publiceerde jurist Diodorus Tuldenus spraakmakende traktaten waarvan de eerste uitgaven verschenen bij Leuvense drukkers¹⁰⁵. Zijn *Opera Omnia* verscheen te Leuven in 1701. Hij huwde Catharina Clara van Greverbroeck. Zijn zoon Johannes Florentius volgde hem op als raadsheer in de Hoge Raad te Mechelen en werd later pensionaris aan het hof te Medina¹⁰⁶.

Van Leeuwen Simon censura forensis

SIMON VAN LEEUWEN, *Censura forensis, theoretico-practica id est totius juris civilis, Romani, Usuque recepti & Practici methodica collatio, qua non tantum ipsa Juris Romani fundamenta, ad rationis, & veritatis censuram, methodice reducuntur; sed & ad usum practicum transferuntur, interjectis Constitutionibus, Decisionibus, Moribus, & Statutis, non tantum generalioribus, verum etiam particularibus cujusque fere christianorum gentis, Regionis, & Provincies, Lugduni Batavorum, ex officina Francisci Moyardi & Petri Leffen, Leiden, 1662*¹⁰⁷.

Simon van Leeuwen (1626 - 1682) studeerde rechten aan de Universiteit van Leiden. Na zijn afstuderen in 1646 werd hij advocaat in Den Haag en later in Leiden. In 1681 werd hij benoemd bij de Hoge Raad der Nederlanden.

Dux ad universum jus

*Dux ad universum jus, auctore J.-M. Hertogh de Bertout, bij weduwe Philippe Vleugaert, Brussel, 1689 en bij Franciscus Foppens, Brussel, 1690*¹⁰⁸.

Joannes Martinus Hertogh de Bertout was een Brusselse advocaat die berooid overleed in 1708¹⁰⁹.

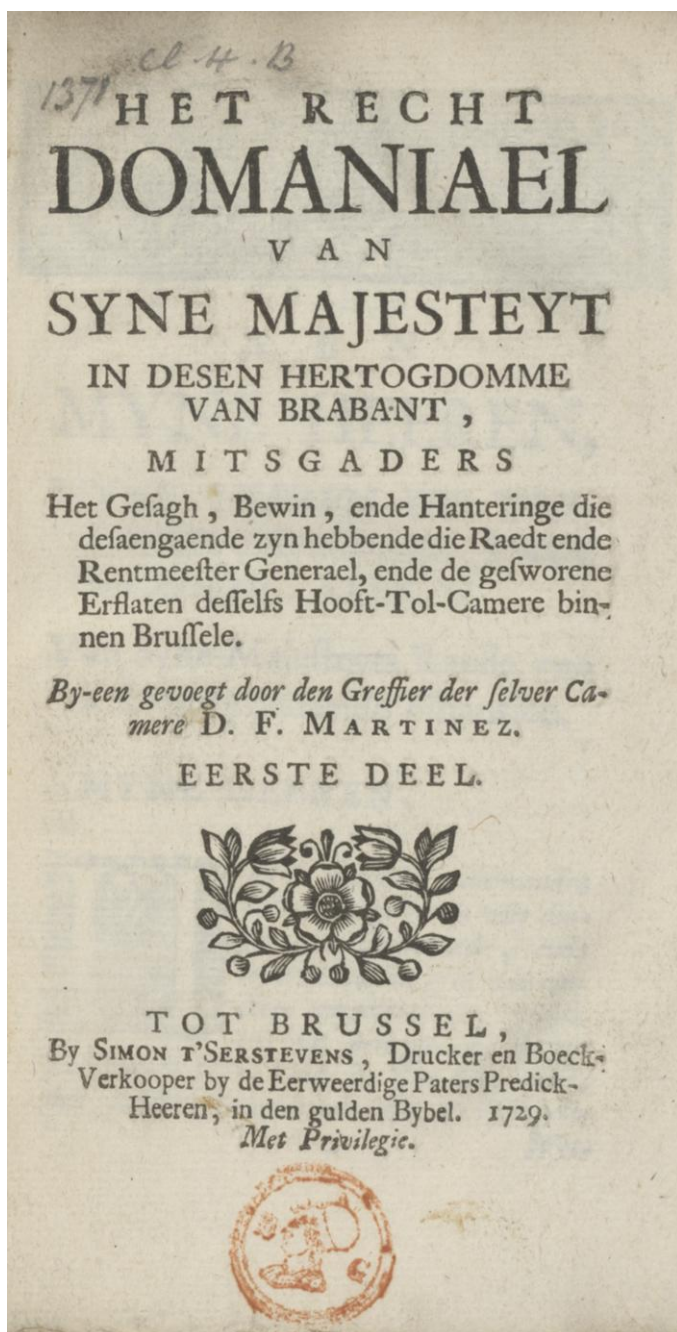
¹⁰⁵ Zie DELSAERDT P., o.c., 2001, p. 50.

¹⁰⁶ Zie ook VAN DIEVOET G., *Lovanium docet: geschiedenis van de Leuvense Rechtsfaculteit (1425-1914)*, Leuven, 1988, p. 95-99.

¹⁰⁷ <https://books.google.be/books?vid=GENT9000000182033>.

¹⁰⁸ <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=ucm.5317967164&view=1up&seq=5>; zie ook SOENEN, 1280/86.

¹⁰⁹ BN, volume 9, kolommen 297-298.

Illustratie 34. Titelblad FRANÇOIS MARTINEZ,
Het recht domaniael van syne Majesteyt in desen hertogdomme van Brabant,
Brussel, 1729.

Zoësius, ad degesta

HENDRIK ZOESIUS, *Commentarius ad digestorum seu pandectarum*, bij Hieronymi Nempaei, Leuven, M.DC.LXVII [1667].

Hendrik Jacobus Zoësius (Amersfoort, 1571 - Leuven, 1627), Hendrik Zoes, Nederlands humanist, studeerde in Leuven waar hij professor in recht en rector aan de universiteit was. Hij werd rector verkozen in 1626. Hij is een van de eerste juristen van zijn generatie die zich losmaakte van de invloed van de Italiaanse professor in de rechten Bartolo da Saxoferrato (1313-1347). Zijn juridische werk kende een groot succes¹¹⁰.

Recht dominial van Brabant

FRANÇOIS MARTINEZ, *Het recht domaniael van Syne Majesteyt in desen hertogdomme van Brabant, misgaders het Gesagh, Bewin, ende Hanteringe die desaengaende zyn hebbende die raedt ende rentmeester generael ende gesworene erflaeten desselfs Hooft Thol-Camere binnen Brusselse*, bij Lambert Marchant, Brussel, M.DC.XCII [1692].

François Martinez was rechtsgeleerde en griffier van de *Hooft Thol-Camere binnen Brusselse*. Hij had in opdracht van de Raad van Financiën bovenvermeld werk in het Nederlands opgesteld¹¹¹. Voor een latere uitgave uit 1729, zie illustratie 34.

Leenrechten door Clercq

JAN BAPTISTE DE CLERCK, *Commentarien ghemaect by d'heer en de meester Jan Baptiste de Clerck op de leen-rechten, geschreven by m. Philips Wielant ten jaere 1491 ende ghedruckt tot Middelburgh in 't jaer 1664: inhoudende d'oude ende moderne usantie vande leenen, d'hovelijcke devoiren, hof ende ferie-rechten met andere Oncosten daer-van dependerende*, bij Jan Danckaert, Gent, 1699.

Jan Baptiste de Clerck (Kortrijk, 1640 - Gent, 1700) was als advocaat bij de Raad van Vlaanderen werkzaam. Hij was waarschijnlijk ook schepen van Gedele in Gent¹¹².

¹¹⁰ Zie ook VAN DIEVOET G., *o.c.*, p. 91-95.

¹¹¹ BN, volume 13, kolommen 898 en 899.

¹¹² PIRENNE H., *Bibliographie de l'histoire de Belgique*, Bruxelles, 1931, p. 85.

OPSOMMER R., 'Commentarien [...] op de leen-rechten [...] – 1699, Jan-Baptist de Clerck', in MARTYN F., BERKVEN L., BROOD P. (red.), *Juristen die schreven en bleven. Nederlandstalige rechtsgeleerde klassiekers*, Hilversum, 2020, p. 64-67.

Illustratie 35. Titelblad ANTONIO ANSELMUS, *Codex Belgicus*,
 Antwerpen, M.DC.XLIX [1649].

Observationes Crespij

CHRISTOPHORI CRESPI, *Observationes illustratae decisionibus sacri supremi regii aragonum consilii*, bij Hygonis Denovally, Leiden, M.DC.LXXVII [1677].

Christophe (Christóbal) Crespi de Valaura (1599-1671) was vice-kanselier van de koninkrijken van de kroon van Aragon en een van de zes leden benoemd door Philips IV in zijn testament voor de minderjarigheid van Charles II.

De costumen van Vlaenderen

De Costumen van Vlaenderen kenden regelmatig herdrukken waarvoor, zo blijkt uit de bronnen, voor de periode 1644-1674 vooral octrooien werden toegekend aan de Gentse drukkersfamilies van den Steene, vande Kerckhove en Graet en de Antwerpse drukkersfamilie Cnobbaert¹¹³.

Anselmus codex belgicus

ANTONIUS ANSELMUS, *Codex Belgicus seu Ius edictale a principibus Belgarum sancitum ofte De Nederlandtsche, nieuwe soo gheestelycke, als wereltlycke rechten, ghetrocken uyt de vier placcaet-boecken*, bij Petrus Bellerus, Antwerpen, 1649 (zie illustratie 35)¹¹⁴.

Voor info over Antonius Anselmus, verwijzen we naar pagina 37.

Observationes gail

ANDREAS VON GAILL, *Practiae Observationes: libri duo*, bei Wilhelmus Metternich, Colonia Agrippina, 1721.

Andreas Gaill (Köln, 1526-1587), zoon van een bekende Keulse patriciërsfamilie, studeerde rechten aan de universiteiten van Keulen, Orléans, Leuven en Bologna. Na het behalen van zijn doctorstitel in 1555 keerde hij terug naar Keulen waar hij huwde en zich vestigde als advocaat. Hij werd rijkshofraad van keizer Maximiliaan II¹¹⁵.

Vinnius ad instituta

ARONOLDUS VINNIUS, *In quatuor libros Institutionum imperialium commentarius academicus et forensis*, bij Daniel Elzevir, Amsterdam, 1665¹¹⁶.

¹¹³ SOENEN, 1278/123, 1279/101, 1279/102, 1279/125, 1279/139 en 1279/162.

¹¹⁴ Universiteitsbibliotheek Gent, BIB.125R003.

¹¹⁵ Zie ook VAN DIEVOET G., *o.c.*, p. 80-81.

¹¹⁶ <https://books.google.be/books?vid=KBNL:UBL000044799>.

Illustratie 36. Titelblad SIMON GROENEWEGEN,
Tractatus de legibus abrogatis et institutatis in Hollandia,
Leiden, 1649.

De Nederlandse rechtsgeleerde Arnold Vinnius (Monster, 1588 - Leiden, 1657) wordt gezien als de eerste jurist van de zogenaamde Humanistenschool. Samen met Hugo de Groot geldt hij als grondlegger van het zogenaamde Rooms-Hollandse recht.

Valensius, Stockman ende Groenweghe

Deze drie juristen publiceerden meerdere werken, we geven voor elke auteur één publicatie weer.

ANDREAS VALLENSIS, *Paratitla juris canonici, sive Decretalium D. Gregorii pape IX, summaria ac methodical explication*, chez Anisson & Joannis Posuel, Lyon, 1704.

Andreas Delvaux (Andenne, 1569 - Leuven, 1636), beter bekend als Andreas Vallensis, was professor kerkelijk recht aan de universiteit van Leuven. Na zijn studies filosofie te Luik en te Douai werd hij in 1598 leraar filosofie aan het Hofgymnasium te Leuven. Hij verwierf in 1610 de titel van doctor in de beide rechten. In 1621 werd hij professor kanoniek recht¹¹⁷.

Decretalen zijn pauselijke vonnissen in briefvorm, zogeheten *litterae decretales*. Ze vormen een belangrijke bron voor de kennis van het canonieke recht in de middeleeuwen. Er zijn vele honderden middeleeuwse handschriften met decretalen bewaard gebleven. Dit kerkelijk wetboek (*Decretales Gregorii IX*) met bijna tweeduizend decretalen, verdeeld over vijf boeken, zette tevens alle niet erin opgenomen eerdere decretalen buiten werking.

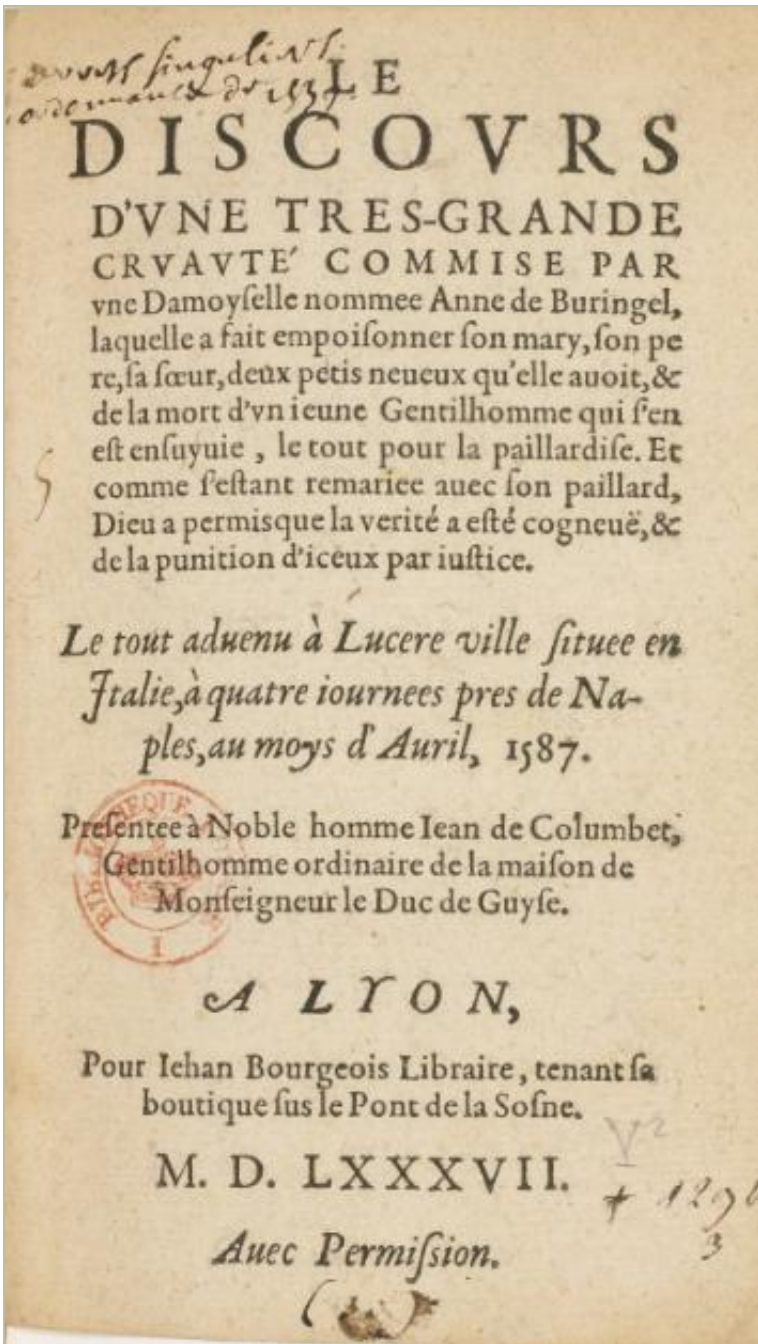
PETRUS STOCKMANS, *Tractatus de Jure Devolutionis*, bij Petrus le Grand, Amsterdam, 1667¹¹⁸.

Schrijver en jurist Petrus Stockmans (Antwerpen, 1608 – Brussel, 1671) was een belangrijk vertegenwoordiger van de jansenistische stroming. Hij doceerde Grieks en rechten aan de oude universiteit van Leuven. Hij werd ook rector van deze universiteit. Hij nam als gevolmachtigde deel aan de conferentie van de Vrede van Münster in 1648¹¹⁹.

¹¹⁷ Zie ook VAN DIEVOET G., *o.c.*, p. 114-116.

¹¹⁸ <https://archive.org/details/ned-kbn-all-00004233-001/page/n4/mode/2up>.

¹¹⁹ Zie ook VAN DIEVOET G., *o.c.*, p. 116-121.

Illustratie 37. Titelblad *Le discours d'une très-grande cruauté*,
 Lyon, M.D.LXXXVII [1587].

<https://catalogue.bnf.fr/ark:/12148cb33349843s>.

SIMON GROENEWEGEN VAN DER MADE, *Tractatus de legibus abrogatis et inusitatis in Hollandia vicinisque regionibus*, bij David Lopez de Haro en Franciscus Moyard, Leiden, 1649 (zie illustratie 36)¹²⁰.

Simon Groenewegen van der Made (Delft, 1613-1652) was een Nederlandse rechtsgeleerde en advocaat¹²¹.

Pachttafel, columbet, juris prudence

CORNELIS FRANZS EVERS DYCK, *Pacht-tafelen, waer door alle onervarene in de rekenkonste seer veerdigh en gereedt konnen calculeren de pacht, huere, onkost, en koop van lande, ten advenante van alle voorghestelde prijs, 't gemet, de morgen ofte bunder...*, bij Lambrechtsz, Jacob, Vlissingen, 1668.

Cornelis Franz Eversdyck (Goes, 1586 - Middelburg, 1666) was wiskundige en rekenmeester van Zeeland (Nederland).

Le discours d'une tres-grande cruauté commise par une Damoysselle nommee Anne de Buringel laquelle a fait empoisonner son mary, son père, la sœur, deux petis neveux qu'elle avaoit, & de la mort d'un ieune Gentilhomme qui s'en est enfuyvie, le tout pour la paillardise. Et comme s'estant remariee avec son paillard, Dieu a permis que la verité a esté cogneuë, & de la punition d'iceux par iustice, (...) presentee à Noble homme Iean de Columbet, chez Iehan Bourgeois, Lyon, M.D.LXXXVII [1587] (zie illustratie 37)¹²².

Stijl van procederen van Cortryck

Costumen der stede ende casselrye van Corteryck, Hier is noch van nieuws bij ghevoecht den Stijl ende Manière van Procederen ter Camere ende ter Vierschaere, bij Pieter Bouvet, Kortrijk, 1627 (zie illustratie 38)¹²³.

Minsingerus ad instituta

JOACHIM MYNSINGERUS, *Apotelesma, corpus perfectum scholiorum, ad institutions iustinianas pertinentium*, bij Jacobi Lucii, Helmstadt, 1595¹²⁴.

Joachim Mynsinger(us) von Frundeck (Braunschweig 1514-1588) was jurist, kanselier van het vorstendom Braunschweig-Wolfenbüttel, dichter en auteur.

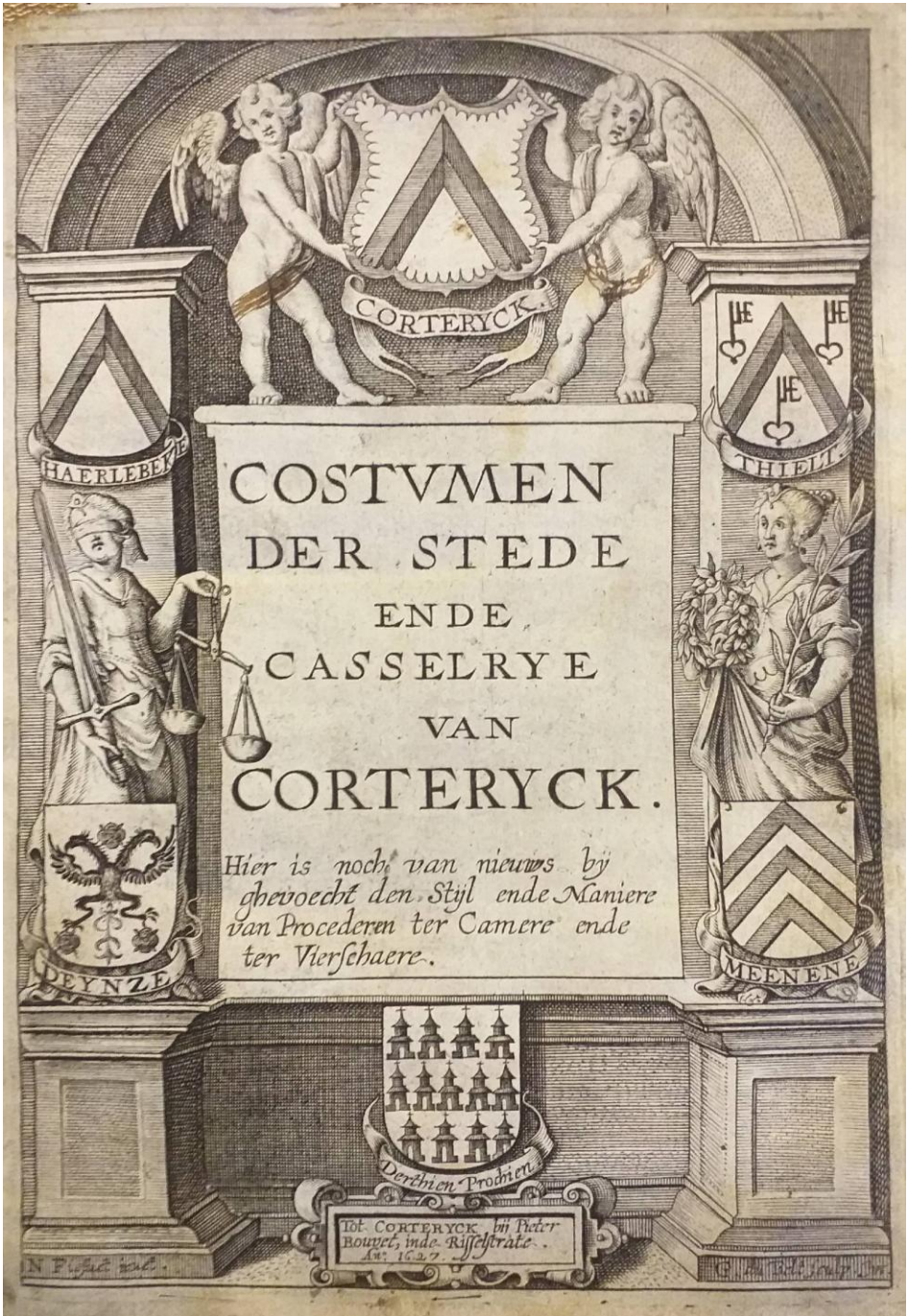
¹²⁰ Universiteitsbibliotheek Gent, BIB.137G019.

¹²¹ BN, volume 7, p. 429.

¹²² <https://catalogue.bnf.fr/ark:/12148cb33349843s>.

¹²³ Universiteitsbibliotheek Gent, BIB.ACC.005104.

¹²⁴ Zie ook DELSAERDT, p. 794.

Illustratie 38. Titelblad *Costvmen der stede ende casselrye van Corteryck*, Kortrijk, 1627.

Plaidoij de le maitre, contreversie facinet

ANTOINE LE MAISTRE, *Les plaidoyez et harangues*, chez Pierre le Petit, Paris, M.DC.LVII [1657]¹²⁵.

Antoine Le Maistre (1608-1658) was een Franse jansenist, advocaat, pedagoog en letterkundige.

De toevoeging *contreversie facinet* is waarschijnlijk een slechte verwoording van *contreversie facient*, wat zoveel wil zeggen dat het auteurschap van het werk betwist wordt¹²⁶.

Juris prudencem française

FRANÇOIS HELO, *La jurisprudence française conférée avec le droit romain*, chez Loyson, Paris, 1665.

François Hélo was advocaat bij het Parlement van Parijs, het hoogste rechtscollege tijdens het ancien regime in Frankrijk¹²⁷.

Voor onderstaande item kon geen plausibele uitgave gevonden worden omwille van de te algemene omschrijving:

Pachttafel, columbet, juris prudence

¹²⁵ https://data.bnf.fr/11991310/antoine_le_maistre/ en <https://books.google.nl>.

¹²⁶ Met dank aan Frank Vanlangenhove van de Bijzondere Collecties – Universiteitsbibliotheek Gent voor die toelichting, e-mail 25 februari 2021.

¹²⁷ <https://catalogue.bnf.fr/ark:/12148/cb133494758>.

DICTIONNAIRE OECONOMIQUE,

CONTENANT

DIVERS MOYENS D'AUGMENTER ET CONSERVER SON BIEN, ET MÊME SA SANTÉ.

*AVEC PLUSIEURS REMEDES ASSUREZ ET EPROUVEZ,
pour un tres-grand nombre de Maladies, & beaucoup de beaux Secrets pour parvenir
à une longue & heureuse vieillesse.*

Quantité de Moyens pour élever, nourrir, guérir, & faire profiter toutes fortes d'Animaux
Domestiques, comme Brebis, Moutons, Bœufs, Chevaux, Mulets, Poules, Abeilles &
Vers à Soye.

*Differens Filets pour la pêche & la Chasse de toutes sortes de Poissons, Oiseaux
& Animaux, &c.*

Une infinité de Secrets découverts dans le Jardinage, la Botanique, l'Agriculture, les Terres, les Vignes, les
Arbres; comme aussi la connoissance des Plantes des Pais Etrangers, & leurs qualitez specifiques, &c.

*Les Moyens de tirer tout l'avantage des Fabriques de Savon, d'Amidon; filer le Cotton, & faire à peu de frais
des Pierres artificielles, fort ressemblantes aux naturelles; Peindre en Mignature sans savoir le dessein, &
travailler les Bayettes ou Etoffes établies nouvellement en ce Royaume, pour l'Usage de ce Pais, & pour
l'Espagne, &c.*

Les Moyens dont se servent les Marchands, pour faire de gros établissemens; Ceux par lesquels les Anglois & les Hollandois se sont
enrichis, en traitant des Chevaux, des Chèvres, & des brebis, &c.

Tout ce que doivent faire les Artisans, Jardiniers, Vignerons, Marchands, Negocians, Banquiers, Commissionnaires, Magistrats,
Officiers de Justice, Gentils-hommes, & autres d'une qualite & d'un emploi plus relevé, pour s'enrichir, &c.

Chacun se pourra convaincre de toutes ces veritez, en cherchant ce qui lui peut convenir, chaque chose étant rangée par ordre Alphabé-
tique comme les autres Dictionnaires.

Par Mr. NOËL CHOMEL, Prêtre, Curé de la Paroisse de Saint Vincent de la Ville de Lyon.

TOME PREMIER.

Imprimé aux dépens de l'Auteur, & se vend

A LYON,

Chez PIERRE THENED, Imprimeur-Libraire, à la Grand'-rue de l'Hôpital,
à l'Enseigne de Saint Roch.

M. DCCIX.

AVEC APPROBATION ET PRIVILEGE DU ROI.

Illustratie 39. Titelblad NOËL CHOMEL,
Dictionnaire oeconomique, Lyon, 1709.

© Bibliothèque Municipale de Lyon.

3. KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN

Diction(n)aire hyconomique

NOËL CHOMEL, *Dictionnaire oeconomique, contenant divers moyens d'augmenter et conserver son bien et même sa santé. Avec plusieurs remedes pour un tres-grand nombres de maladies. Quantité de moyens pour élever toutes sortes d'animaux domestiques*, 2 delen in 1 band, chez Pierre Thened, Lyon, 1709 (zie illustratie 39)¹²⁸.

Noël Chomel (Gannat, 1633-1712) was een Frans agronoom en encyclopedist.

De werken van Cato 2 delen

Marcus Porcius Cato (234-149 v. C.) was de eerste Romeinse auteur van een werk over de landbouw. Zijn enige werk dat integraal bewaard is gebleven, is *De agri cultura* (vert. 'Over de Landbouw'), een technisch werkje over de landbouw. Het omvat voorschriften voor de akkerbouw, vooral wijnbouw en olijfcultuur, maar ook besprekingen van geneesmiddelen, recepten, formules van bezweringen, rituele gebeden, en dergelijke meer. Het bevond zich waarschijnlijk in de bibliotheek niet zozeer omwille van het onderwerp landbouw dan wel om zijn literaire waarde en de studie van het Latijn.

Pratique du jardinage et economie de la campagne

ANTOINE JOSEPH DEZALLIER, *La Théorie et la Pratique du Jardinage: où l'on traite à fond des beaux jarding apellés communément les jardins de plaisance et de propreté, composés de parterres, de bosquets, de boulingrins, &c.: contenant plusieurs plans et dispositions generales de jardins, nouveaux desseins ... & autres ornemens servant à la décoration & embélissement des jardins*, chez Jean Mariette, Paris, 1722.

Antoine Joseph Dezallier d'Argenville (Paris, 1680-1765) was raadsheer van de koning en auteur van onder meer *Conchyliologie ou traité sur la nature des coquillages* (1752), een heel populair werk bij de verzamelaars en gebruikt door Carl Linnaeus/von Linné (Rashult, 1707 – Uppsala, 1778)¹²⁹.

¹²⁸ <https://catalogue.bm-lyon.fr/ark:/75584/pf0000889141>.

¹²⁹ <https://data.bnf.fr/en/12332199/antoine-joseph-dezallier-d-argenville>.

LE PARFAIT MARESCHAL,

QUI

ENSEIGNE A CONNOISTRE
LA BEAUTE', LA BONTE' ET LES DEFAVTS
DES CHEVAUX,

LES SIGNES ET LES CAUSES DES MALADIES:
les moyens de les prevenir, leur guerison, & le bon ou
mauvais usage de la purgation & de la Saignée.

*LAMANIERE DE LES CONSERVER DANS LES VOYAGES
de les nourrir & de les panser selon l'ordre.*

LA FERRURE SUR LES DESSEINS DES FERS, QUI RETABLIRONT
les méchants Pieds, & conserveront les bons.

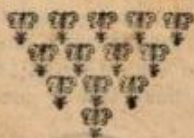
ENSEMBLE

UN TRAITE' DU HARAS, POUR ELEVER DE BEAUX ET DE BONS POULAINS,
& les Preceptes pour emboucher les Chevaux : avec les Figures nécessaires.

Par le Sieur DE SOLLEYSSEL, ECUYER.

Derniere EDITION, reveuë, corrigée & augmentée de divers Remedes, & d'un ABRÉGÉ
de L'ART de MONTER à CHEVAL.

PREMIERE PARTIE.

A AMSTERDAM,
Chez L'HONORE', & CHATELAIN.

M. DCCXXIII.

i w s o .

Illustratie 40.

Titelblad JACQUES DE SOLLEYSSEL,
Le parfait maréchal, Amsterdam, M. DCCXXIII [1723].

© Universiteitsbibliotheek Amsterdam,
<https://lib.ugent.be/catalog/ggc01:401866750>.

LOUIS LIGER, *La nouvelle maison rustique, ou Economie generale de tous les biens de campagne: la manière de les entretenir & de les multiplier*, chez Claude Prudhomme, Paris, 1721.

Louis Liger (Auxerre, 1658 - Guerchi, 1717) was een Franse agronoom¹³⁰.

Le parfait maréchal

JACQUES DE SOLLEYSSEL, *Le Parfait Maréchal, qui enseigne a connoistre la beauté la bonté et les défauts des chevaux, les signes et causes des maladies: les moyens de les prévenir, leur guérison, et le bon ou mauvais usage de la purgation et de la Saignée. La manière de les conserver dans les voyages, de les nourrir et de les panser selon l'ordre. La ferrure sur les desseins des fers, qui retabliront les méchants pieds, et conserveront les bons. Ensemble un traité du haras, pour elever de beaux et bons poulains, et les Préceptes pour emboucher les chevaux: avec les figures nécessaires*, chez L'Honoré & Chatelain, Amsterdam, M.DCCXXIII [1723].

Jacques Labessie de Solleysel (Le Clapier, 1617 - Paris, 1680), seigneur du Clapier en de La Bérardière, zoon van een officier van de Schotse gendarmen, is de auteur van meerdere werken over paarden en de cavalerie.

De eerste uitgave van *Le Parfait Maréchal* verscheen in 1664. Er volgden heel wat herdrukken, namelijk onder andere in 1667, 1691 en 1723 (zie illustratie 40)¹³¹.

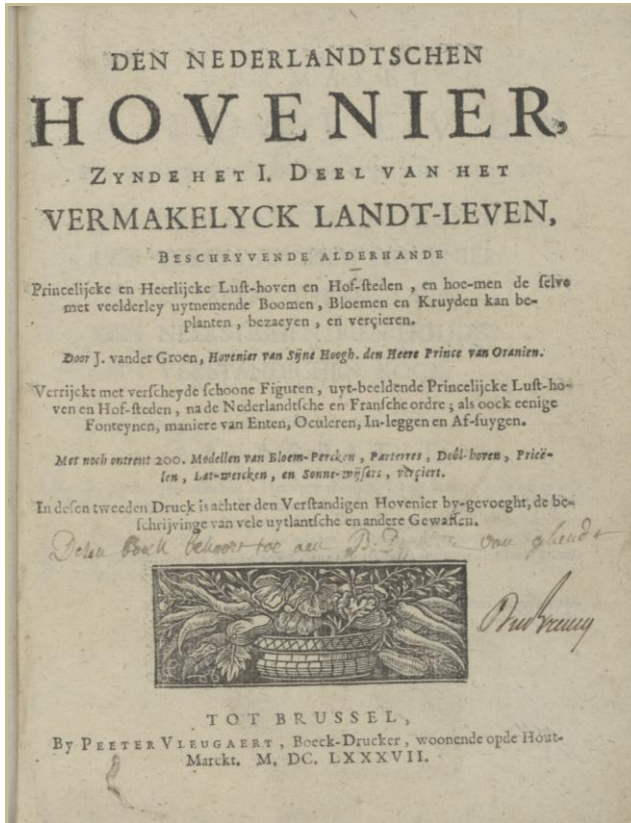
Nederlantsche hovenier

JAN VAN DER GROEN, *Den Nederlandschen hovenier, zynde het I. deel van het vermakelyck landt-leven, beschryvende alderhande Princelycke en Heerlijcke Lust-hoven en Hof-steden, en hoe men de selve met veelderley uynemende Boomen, Bloemen en Kruyden kan beplanten, bezaeyen, en verçieren*, bij Pieter Vleugaert, Brussel, M.DC.LXXXVII [1687] (zie illustraties 41 en 42).

Jan van der Groen (ca. 1624 - Rijswijk, 1671) was hovenier van de Prins van Oranje op paleis Honselersdijck en Ter Nieuburch. Zijn boek *Den Nederlandtsen Hovenier* werd voor het eerst gepubliceerd in 1669 en vervolgens vele malen herdrukt.

¹³⁰ <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k6509690p.textelimage>.

¹³¹ <https://lib.ugent.be/catalog/ggc01:401866750>.

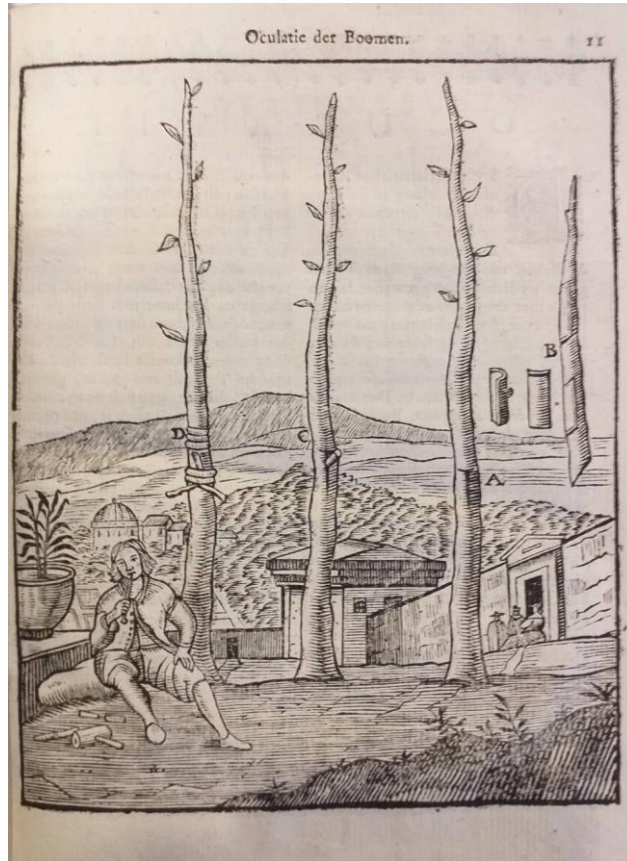
Illustratie 41.
Titelprint
JAN VAN DER GROEN,
*Den Nederlandtsen
Hovenier*,
Brussel,
M.DC.LXXXVII
[1687].
© Universiteits-
bibliotheek Gent,
BIB.ACC.008386/-2.

Queeckconst van boomen

GEORGE ANDREAS AGRICOLA, *Nieuwe en ongehoorde dog in de natuur welgegronde queeckconst van boomen, heesters en bloemgewassen, ofte derselver algemeene vermeerdering. Behelzende hoedanig men allerley boomen, door in stukken gesnedene wortels, stammen, takken, ja zelfs door bladeren, op een gemakkelyke manier kan aanqueeken en vermenigvuldigen ... uit het Hoogduyts vertaalt door J. le Long, bij Andries van Damme, Amsterdam, 1724*¹³².

De Duitse arts en botanicus George Andreas Agricola (of Georg Andreas Bauer, 1672-1738) uit Regensburg ontdekte manieren van enten van verschillende soorten fruitbomen, waardoor die verschillende soorten fruit konden dragen. Zijn baanbrekend boek over het enten werd enthousiast ontvangen in de tuinbouw en de botanische wereld en werd onmiddellijk na de verschijning vertaald in het Nederlands, het Frans en het Engels.

¹³² <https://www.worldcat.org/identities/lccn-n85017537>.

Illustratie 42. Prent uit JAN VAN DER GROEN, *Den Nederlandtschen Hovenier*, Brussel, M.DC.LXXXVII [1687], plaat 11.
© Universiteitsbibliotheek Gent, BIB.ACC.008386/-2.

Receuil de Boetius 5 volumes

ANICIUS MANLIUS SEVERINUS BOETHIUS, *De Consolatione philosophiae*, bij Joannes Moretus, Antwerpen, 1607¹³³.

Vertroostinghe der wysgeerte van A.M.T.S. Boëthius in vyf boeken vervat, en nieuwlyks vertaald door M. Gargon, bij Salomon Schouten en Hendrik Bosch, Amsterdam, 1722¹³⁴.

Permission accordée à maître Boëtius Epo, professeur de droit en l'université de Douai, de faire imprimer l'oraison funèbre qu'il a prononcée en

¹³³ <https://books.google.be/books?vid=GENT900000069167>.

¹³⁴ <https://books.google.be/books?vid=GENT900000011448>.

*novembre dernier, à l'occasion des funérailles de S. M., sur l'ordre de l'Université / 10 février 1599*¹³⁵.

*Poursuites contre l'imprimeur douaisien Jean Bogaert qui a publié sans octroi, en 1558, un livre intitulé Heriocarum et ecclesiasticarum Quaestionum libri VI composé de Mr Boëtius, professeur de droit en l'université de Douai; explications fournies par l'imprimeur. 7-14 janvier 1593*¹³⁶.

Anicius Manlius Severinus Boëtius (Rome, ca. 480 - Pavia, 525) was een christelijk, laat-Romeins filosoof, schrijver en politicus.

Epo Boëtius of Bote Ypes (Roordahuizum Friesland, 1529 - Douai, 1599) studeerde in Keulen en in Leuven en promoveerde in 1559 in de rechten te Toulouse. Daarna keerde hij terug naar Leuven, waar hij doceerde totdat hij werd gekozen tot een van de professoren van de nieuwe universiteit van Douai, een ambt dat hij zevenentwintig jaar bekleedde. Hij schreef veel werken over recht en kerkgeschiedenis¹³⁷.

Dat Franciscus Xaverius van Vilsteren, de jongste zoon van Jacques Joseph, rechten studeerde aan de universiteit van Douai, maakt het aannemelijk dat het hier gaat over het werk van Epo Boëtius.

Récréations mathématiques 2 volumes met een atlasken

[LEURECHON JEAN], *Récréation mathématique, composée de plusieurs problèmes plaisants, et facetieux. En fait d'Arithmétique, Géométrie, Mécanique, Optique et autres parties de ces belles sciences*, chez Jean Appier Hanzelet, Pont-à-Mousson, 1624.

Volgens Heffer vermeldden bijna alle bibliotheekcatalogi Jean Leurechon als auteur van de eerste edities van dat boek, nochtans ontbreekt in die boeken elke verwijzing naar die persoon¹³⁸.

Jean Leurechon (Bar-le-Duc, ca. 1591 - Pont-à-Mousson, 1670) was een jezuïet die theologie, filosofie en wiskunde onderwees in het klooster van zijn orde te Bar-le-Duc (Lorraine, France).

JACQUES OZANAM, *Recreations mathématiques et physiques qui contiennent plusieurs problèmes d'arithmétique, de géométrie, de musique, d'optique, de gnomonique, de cosmographie, de mécanique, de pyrotechnie, et de*

¹³⁵ SOENEN, 1276/264.

¹³⁶ SOENEN, 1276/339.

¹³⁷ <https://www.ensie.nl/betekenis/boetius-epo> en Biographisch woordenboek der Nederlanden, deel 5, p. 184-186.

¹³⁸ HEEFFER A., *Récréations Mathématiques (1624). A Study on its Authorship, Sources and Influence*, op logica.ugent.be/albrecht/thesis/Etten-intro.pdf.

physique: avec un traité des horloges elementaires, 3 delen, chez Claude Jombert, Paris, 1725.

Jacques Ozanam (Boulogne-sur-Mer, 1640 - Paris, 1718) was een Franse wiskundige.

Traité de matématicques 3 volumes

JACQUES-LOUIS DE BÉRINGHEN, *Traité de Mathématiques à l'Académie des Sciences*, Imprimerie Royale, Paris, 1676.

Jacques-Louis de Beringhen (1651-1723) was een Franse edelman, militair, administrateur en kunstverzamelaar.

4. TAAL- EN LETTERKUNDE

Œuvres de Tacite

Les œuvres de Corneille Tacite, de la traduction de Nicolas Perrot, sieur d'Ablancourt, chez Thomas Jolly, Paris, 1574 ¹³⁹.

Les œuvres de Corneille Tacite traduites de Latin en François par le sieur Achilles de Harlay, chez la veuve Jean Camusat et Pierre le Petit, 1644 ¹⁴⁰.

De Romeinse consul, schrijver en redenaar Publius Cornelius Tacitus (ca. 56-117) wordt vaak gezien als Romes grootste historicus. Tacitus' sympathie ging duidelijk uit naar een republikeinse staatsvorm, eerder dan naar de willekeur van sommige keizers. Hij schrijft over keizers en machthebbers met evenveel vanzelfsprekendheid als over personen van minder belang en geeft daarmee inzicht in het leven van zijn tijd.

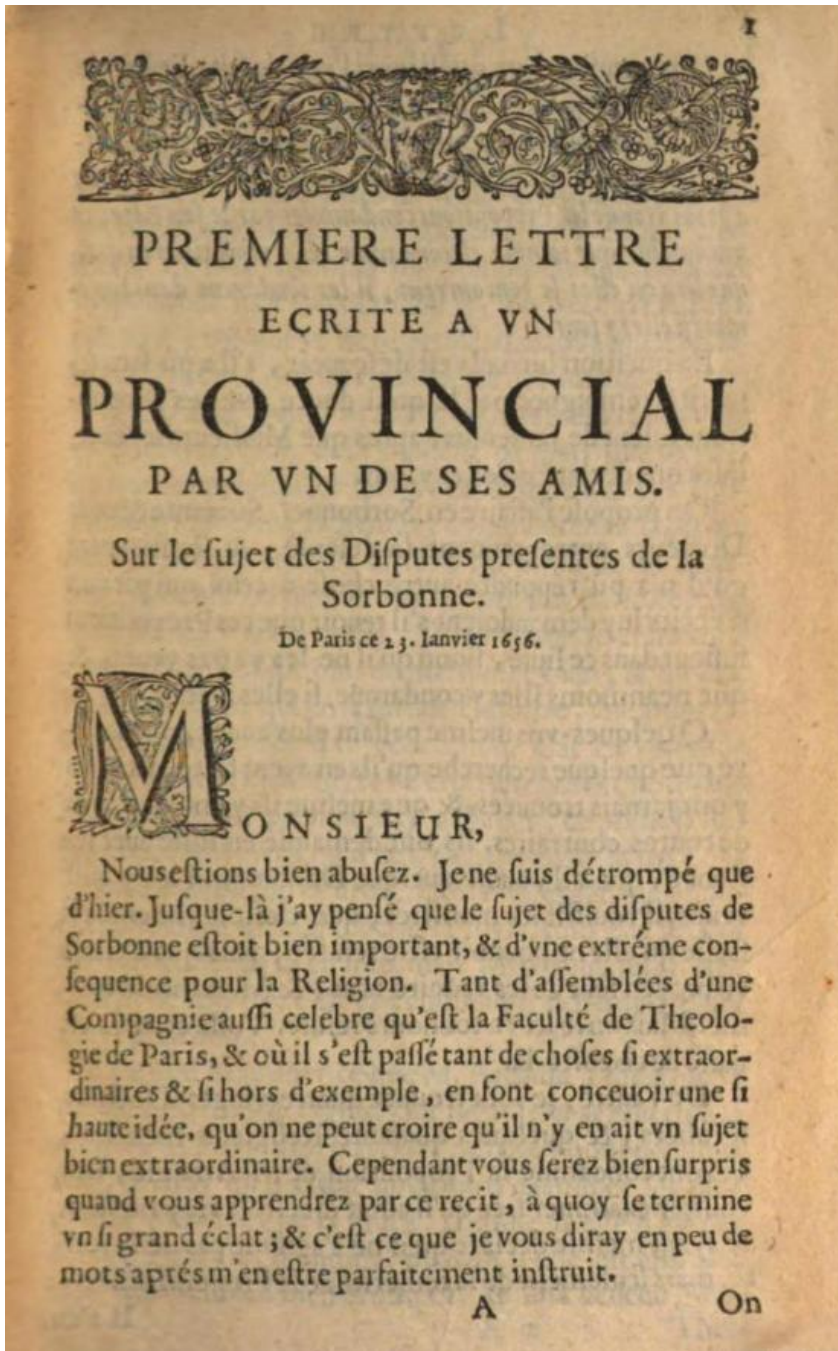
Dictionnaire espagnol, bis

Nuevo dictionario, Thesoro de la lengua Española y Flamenca, bij H. Verdussen, Antwerpen, 1659.

Tesoro de las tres lengvas española, francesa y italian: dictionnaire en trois langves divisé en III parties I. Espagnol-françois-italien, II. François-italien-espagnol, III. Italien-françois-espagnol: le tout recueilli des plus célèbres avtevsrs, chez Jean Antoine & Samuel de Tournes, Geneve, 1671.

¹³⁹ <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k87272385.textelimage>.

¹⁴⁰ <https://ccfr.bnf.fr/portailccfr/ark:/06871/0014983954>.

Illustratie 43. *Premiere lettre* uit LOUIS DE MONTALTE / BLAISE PASCAL, *Les provinciales*, Cologne, M.DC.LIX [1659], p. 1.

© <https://lib.ugent.be/en/catalog?q=Pascal+Lettres+Provinciales>.

Tachar dictionarium

GUY TACHARD, *Dictionarium novum latino-gallicum ad usum principum, Burgundiae ducis et fratrum ejus*, chez André Pralard, Paris, 1687.

Guy Tachard (Marthon, 1651 - Chandannagar, India, 1712) was een Franse jezuiet-missionaris en wiskundige¹⁴¹.

Oeuvres de Molière 8 volumes

MOLIERE, *Les oeuvres. Reveües, corrigées & augmentées*, 8 bandes, chez Denys Thierry, Claude Barbin en Pierre Trabouillet, Paris, 1682.

Molière, pseudoniem van Jean-Baptiste Poquelin, (Parijs, 1622 – 1673) was een Frans blijspelschrijver en toneelspeler.

Théâtre italien 6 volumes

Le théâtre italien, ou Le recueil de toutes le scènes françoises qui ont esté jouées sur le Théâtre italien de l'Hôtel de Bourgogne, chez Guillaume De Luyne / Gherardi, Paris, 1694.

De Italiaanse acteur Évariste Gherardi (1663-1700) arriveerde in Frankrijk begin de jaren 1670. Als zoon van een acteur van een Italiaanse toneelgroep, bijgenaamd Flautin, debuteerde hij voor datzelfde *Théâtre-Italien*, op 1 oktober 1689 in de rol van *Arlequin*.

Ovidius ad usum delphini 4 volumes

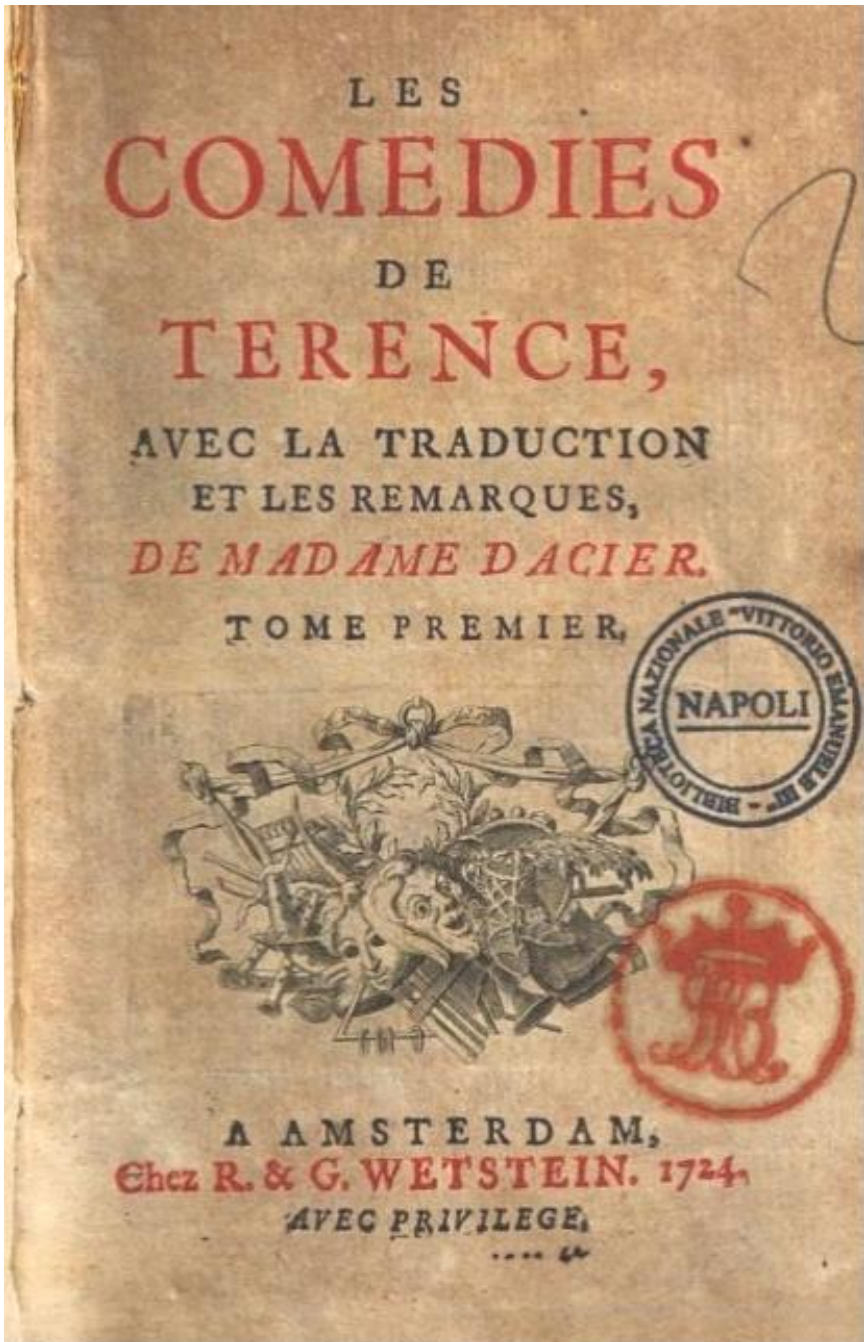
PUBLIUS OVIDIUS NASO, *Opera. Interpretatione et notis illustravit Daniel Crispinus, ad usum Delphini*, 4 volumes, chez Annisonios, Jean Pasuel & Claude Rigaud, Lyon, 1689¹⁴².

Ad usum Delphini: naam gegeven aan de uitstekende uitgaven van de latijnse klassieken bestemd voor Louis, bijgenaamd *le Grand Dauphin*, de oudste zoon en troonopvolger van Lodewijk XIV (Fontainebleau, 1661 - Meudon, 1711), waarin men enkele passages die *trop crus* werden geacht, had weggelaten. Men gebruikt nu nog ironisch de formule *ad usum delphini* om uitgaven, gezuiverd of bewerkt *pour le besoin de la cause* aan te duiden.

Sommige werken van de Romeinse dichter Publius Ovidius Naso (Sulmo [thans Sulmona], 43 v.C. - Tomi, ca. 18 n.C.) mochten zo maar niet ongekuisd in de handen gegeven worden van dauphin Lodewijk.

¹⁴¹ https://data.bnf.fr/fr/12414170/guy_tachard.

¹⁴² *Bibliotheca Hulthemiana, Catalogue ou Méthodique de la riche et précieuse collection de livres et de manuscrits délaissée par M. H. Van Hulthem, curateur de l'Université de Gand*, Gent, 1936, nr. 11406.

Illustratie 44. Titelpagina *Les comedies de Terence*,
 Amsterdam, 1724.

© Biblioteca Nazionale Vittorio Emanuele III, Napoli.

Volgend voorbeeld uit de *Metamorphoses* (een verzameling van mythologische verhalen in vijftien boeken over het thema ‘gedaanteverwisseling’):

*Quand le roi, enflammé de dépit contre elle,
La chassait de son trône ainsi que son lit,*

werd:

*Quand le roi, irrité de retour passé,
La chassait de son trône ainsi que sa cour,*

Les metamorfoses d’ovide 3 volumes

*Metamorphoses d’Ovide en rondeaux imprimez et enrichis de figures par ordre de sa Majesté et dédiéz à Monseigneur le Dauphin, chez Imprimerie Royale Sébastien Mabre-Cramoisy, Paris, 1676*¹⁴³.

*Les metamorphoses d’Ovide, traduites en françois par M. Du-Ryer de l’Academie Française, avec des explications à la fin de chaque fable, 3 banden, bij David Mortier, Amsterdam, MDCC XVIII [1718]*¹⁴⁴.

Lettres provinciales 2 tomes

Les provinciales ou lettres écrites par Louis de Montalte à un provincial de ses amis et aux RR. PP. Iesuites avec la theologie morale des dits peres & nouveaux casuistes, chez Nicolas Schoute, Cologne, M.DC.LIX [1659] (zie illustratie 43).

Blaise Pascal (Clermont-Ferrand, 1623 - Paris, 1662) was een wis- en natuurkundige, wijsgeer, apologeet en schrijver. De familie Pascal voelde zich aangetrokken tot het jansenisme. Zo werd Pascal betrokken in de strijd tussen de jansenisten en de jezuiten, en publiceerde, eerst anoniem, vervolgens onder het pseudoniem Louis de Montalte, achttien brieven (tussen 23 januari 1656 en 24 maart 1657), later tot een bundel verenigd onder de titel *Lettres écrites*, een polemisch meesterwerk dat wereldberoemd is gebleven als *Les provinciales*. Dit werk was in de contrareformatorische Spaanse Nederlanden verboden.

Comedies de terances 3 volumes

Les comédies de Térence, avec la traduction et les remarques de Madame Dacier, 3 volumes, bij R. & G. Wetstein, Amsterdam, 1724 (zie illustratie 44).

Publius Terentius Afer (Carthago, ca. 195/190 v.C. - 159 v.C.) was een Latijns blijspeldichter.

¹⁴³ <https://books.google.be/books?vid=GENT900000088303>.

¹⁴⁴ https://books.google.be/books?vid=KBNL:UBA000065365&redir_esc=y.

Anne Dacier, geboren Lefèvre (Grandchamp, 1645 - Paris, 1720), was een Franse vertaalster van werken van klassieke auteurs¹⁴⁵.

Illustratie 45. Titelprent ANTOINE GALLAND, *Les mille et une nuit*, bij Pieter Husson, Den Haag, M.DCC.VI [1706].

© https://books.google.be/books?vid=KBNL:UBL00010665&redir_esc=y.

¹⁴⁵ <https://gallica.bnf.fr/blog/04112020/anne-lefevre-epouse-dacier-pour-lamour-dhomere?mode=desktop>.

Inneide de virgile 2 volumes, bis

*Traduction de L'Eneïde de Virgile par Mr. de Segrais, chez Claude Barbin, Paris, 1668*¹⁴⁶.

Publius Vergilius Maro (Andes, thans Pietolo, bij Mantua, 70 v.C.- Brindisi, 19 v.C.), Latijns dichter. Zijn bekendste werk is de Aeneis, het epos van Rome, dat beschrijft hoe de Trojaanse prins Aeneas het brandende Troje ontvlucht en na zijn rondzwervingen door de Middellandse Zee de stamvader van de Romeinen wordt.

Memoires du duché rabutin 3 volumes

ROGER DE RABUTIN, *Les Mémoires de Messire Roger de Rabutin Comte de Bussy, Lieutenant General des Armées du Roi, et Mestre de Camp General de la Cavalerie legere, aux dépens de la Compagnie, Amsterdam, 1711.*

Roger de Rabutin, comte de Bussy (1616-1693), Bourgondisch edelman, briljant officier van de koninklijke legers, flamboyante, gecultiveerde letterkundige, gevreesde pamflettist, libertijn, frondeur, 'galant-homme', hoveling en kunstminnaar, schreef zijn *Mémoires du Duché* tijdens zijn verbanning naar zijn kasteel in Bourgondië. Hij werd van 16 april 1665 tot 16 september 1666 opgesloten in 'la Bastille' en gedurende zeventien jaar verbannen van het hof van Lodewijk XIV. Zijn *Memoires* werden voor het eerst postuum gepubliceerd in 1696.

Mille et une nuits 7 volumes

ANTOINE GALLAND, *Les mille et une nuits: contes arabes*, 7 delen, bij Pierre Husson, Den Haag, 1706-1707 (zie illustratie 45).

Rond 1700 legde Antoine Galland (1646-1715) de hand op de manuscripten van *Duizend-en-één-nacht* en maakte er een vertaling van in het Frans. Pas door diens vertaling, waarin hij de erotische passages hier en daar kuiste en veel verduidelijkende parafrasen toevoegde, werden de verhalen in wijde kring in Europa bekend en geliefd. De eerste zeven volumes verschenen van 1704 tot 1706.

Vie des hommes illustres de Plutarque 9 volumes

Les Vies des hommes illustres de Plutarque, reveues sur les MSS, et traduites en françois avec des remarques historiques et critiques et le supplément des comparaisons qui ont esté perduës. On y a joint les testes que l'on a

¹⁴⁶ https://archive.org/details/bub_gb_mjqd9dCn70YC/page/n3/mode/2up.

pu trouver et une table generale des matieres, par M. Dacier, 9 delen, chez M. Clusier, N. Gosselin, A. Coustelier, Paris, 1721.

Plutarchus (Chaeronea, Griekenland, ca. 46-120 n. C.) was een Grieks schrijver en filosoof. In de *Quae vocantur parallela: hoc est, uitae illustrium uirorum Graeci nominis ac Latini* vergelijkt Plutarchus telkens een Griek met een Romein.

André Dacier (Castres, 1651 - Paris, 1722) was, evenals zijn vrouw Anne (zie bladzijde 104), een vertaler van klassieke auteurs.

Don qui soitte de la Mancha 2 volumes

*Histoire de l'admirable Don Quichotte de la Manche, traduite de l'Espagnol de Michel de Cervantes, chez Charles Osmont, Paris, 1713*¹⁴⁷.

Miguel de Cervantes Saavedra (Alcalá de Henares, 1547 - Madrid, 1616) is één van de belangrijkste roman- en toneelschrijvers uit de Spaanse literatuur. Zijn bekendste werk, *El ingenioso hidalgo Don Quixote de la Mancha*, voor het eerst verschenen in Madrid (deel 1 in 1605 en deel 2 in 1615) werd ontelbare keren heruitgegeven, vertaald en herwerkt.

Clélie histoire romaine

Vermoedelijk twee verschillende vermeldingen voor een zelfde werk. Het betreft hier vermoedelijk de reeks die zich in de bibliotheek van Gerard van Vilsteren bevond (zie pagina's 45 en 47). Mogelijk zijn het dezelfde vijf volumes van *histoire romaine* waar, op de staat van goed van Gerard van Vilsteren, *Clélie* aan toegevoegd is.

5. GESCHIEDENIS EN AARDRIJKSKUNDE

(en aanverwante onderwerpen)

Diction(n)aire historique, 2 volumes

LOUIS MORERI, *Grand Dictionnaire historique, ou le mélange curieux de l'histoire sainte et profane, rapportant en abrégé les vies des patriarches, Iuges & Roys de l'Ancien Testament; des Souverains Pontifes de l'Eglise; des saints Peres & Docteurs Orthodoxes, des Evêques des quatre Eglises Patriarcales, des Cardinaux & Prelats celebres; & des Heresiarques, chez Jean Girin & Barthelemy Riviere, Lyon, M.DC.LXXIV [1674]*¹⁴⁸.

¹⁴⁷ https://books.google.be/books?vid=KBNL:KBNL03000212434&redir_esc=y.

¹⁴⁸ <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k15108754>.

De *Grand Dictionnaire historique* van de Franse geestelijke en geleerde Louis Moréri (Bargemon, 1643 - Paris, 1680), voor de eerste maal uitgegeven te Lyon in 1674 in één volume, bevat vooral historische en biografische artikels.

Butkens Trofens de Brabant 2 volumes

CHRISTOPHE BUTKENS, *Trophees tant sacrés que prophanes de la Duché de Brabant. Tome I. Contenant l'origine, successie et afstamming des Ducs et prinsen de ceste maison avec leurs acties plus signalées, ensemble des genealogieën de plusieurs ducs, prinsen, comtes, baronnen, seigneurs et edelen, vazallen leur et avec les subiects preuves servante à entiere verificatie (...)* ', bij Christophe Iegher, Antwerpen, 1641 ¹⁴⁹.

Christophe Butkens (1590-1650) was een Antwerpse Cisterciënzer abt, historicus en genealoog.

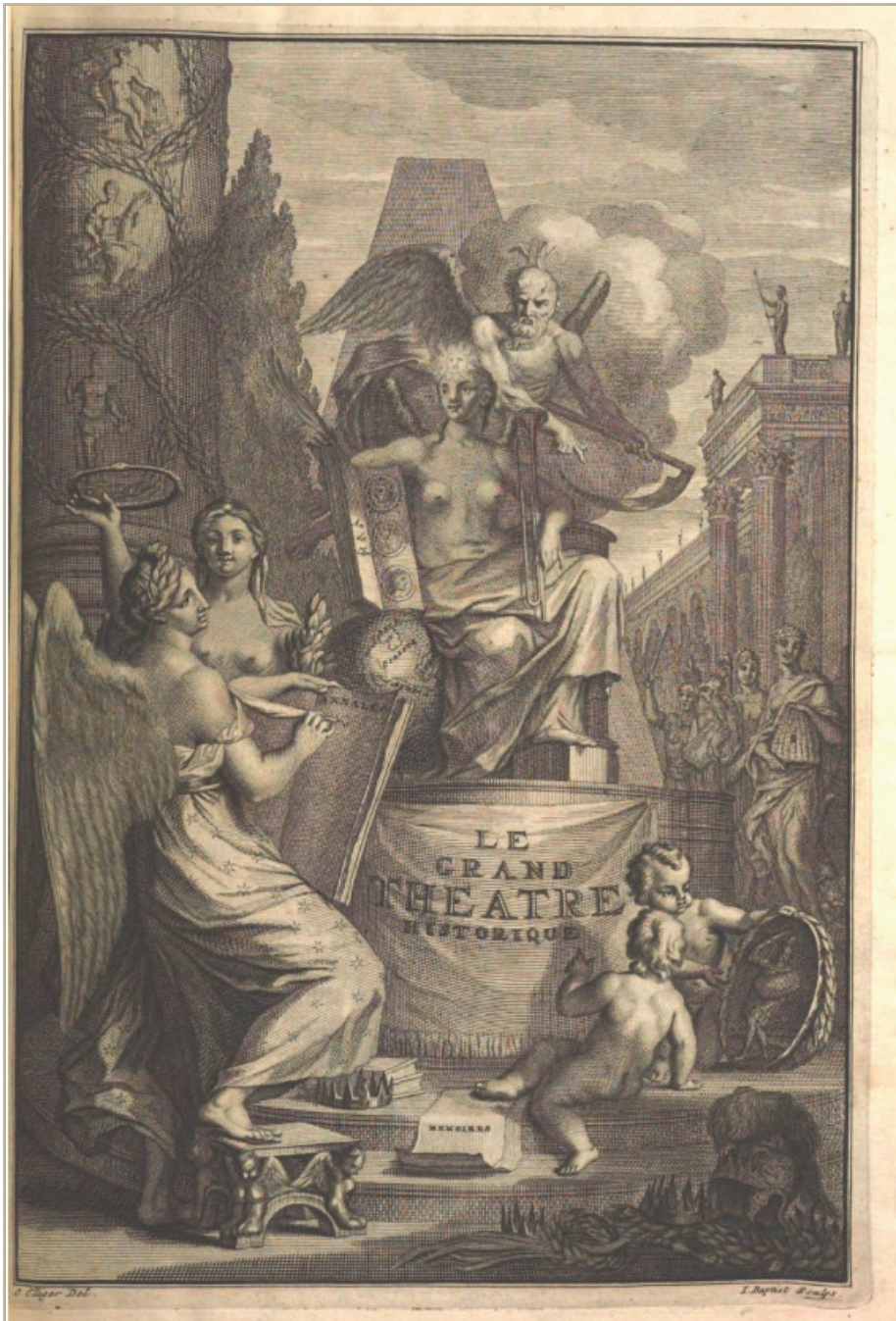
Opera Miraei 2 volumes

AUBERTUS MIRAEI, *Opera diplomatica et historica in quibus Continentur Chartae Foundationum ac Donationum piarum, Testamenta, Privilegia, Foedera Principum, & alia tum sacrae tum profanae Antiquitatis Monumenta, à Pontificibus, Imperationibus, Regibus, Principibusque Belgii edita, & ad Germaniam inferiorem, vicinasque Provincias spectantia, ex ipsis Tabularum publicarum fontibus eruta, editio secunda auctior et correctior. Joannes Franciscus Foppens, Bruxellensis, S.T.L., bij Aegidius Denique, Leuven, 1723* ¹⁵⁰.

Aubert Le Mire of Miraeus Aubertus (1573-1640) was kerkhistoricus en kanunnik te Antwerpen, waar hij in 1608 een openbare bibliotheek stichtte. In 1616 was hij hofkapelaan bij de aartshertog Isabella en in 1624 deken van het Antwerpse kapittel. Aangemoedigd door Justus Lipsius gaf hij talrijke middeleeuwse teksten uit. In 1633 was hij vicaris-generaal van het bisdom Antwerpen. Hij was zeer actief als schrijver over zowel wereldlijke, kerkelijke als monastieke geschiedenis.

¹⁴⁹ <https://books.google.be/books?vid=GENT900000162620>.

¹⁵⁰ <https://books.google.be/books?vid=GENT900000166064>.

Illustratie 46. Titelprent NICOLAS GUEUDEVILLE,
Le grand Theatre Historique, Leiden, 1703.

© https://books.google.be/books?vid=KBNL:UBL000013862&redir_esc=y.

Théâtre hystorique 3 volumes

NICOLAS GUEUDEVILLE, *Le grand Theatre Historique, ou nouvelle Histoire Universelle, tant sacrée que profane, depuis la creation du Monde jusqu'au commencement du XVIII Siècle*, 5 delen in 3 volumes, bij Pieter Vander Aa, Leiden, 1703 (zie illustratie 46)¹⁵¹.

Frans historicus en pamflettist Nicolas Gueudeville (1652-1721) trad in bij de Benedictijnen in 1671. Omstreeks 1690 bekeerde hij zich tot het Calvinisme en trok naar Den Haag in 1699¹⁵².

Vertaling van het werk van de Duitse historicus Andreas Lazarus von Imhoff (Nürnberg, 1656 - Sulzbach, 1704) *Neu eröffnete historische Bildersaal, das ist: Kurtze, deutliche und impassionierte Beschreibung der historiae universalis, vom Anfang der Welt bis auf unsere Zeiten, etc.*, Sulzbach/Nürnberg, 1692-1703¹⁵³.

L'espinoy

PHILIPPE DE L'ESPINOY, *Recherches des antiquitez et noblesse de Flandre contenant l'histoire généalogique des comtes de Flandres, avec une description curieuse dudit pays. La suite des gouverneurs de Flandres, des grands-baillys, maistres des eaves, & autres officiers principaux des villes (...)*, chez veuve Marc Wyon, Douai, 1631¹⁵⁴.

De Zuid-Nederlander Philippe de L'Espinoy (1552 - Gent, 1633) gaf zijn militaire loopbaan op om zich fulltime te wijden aan genealogische studies die in 1631 leidden tot de publicatie van de belangrijke volumes, die deels werden gefinancierd door de Gentse magistratuur. Het werk *Recherches des antiquitez et noblesse de Flandre* bevat de genealogische geschiedenis van de graven van Vlaanderen.

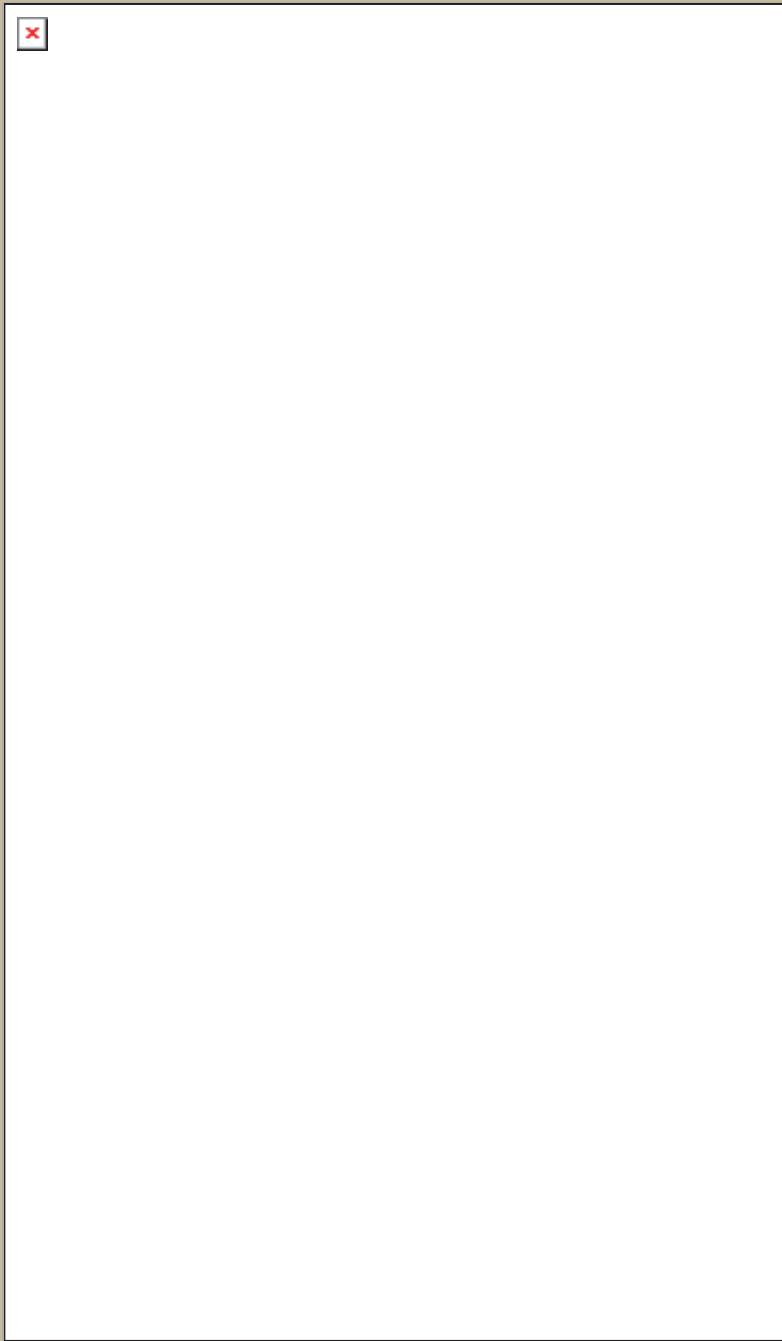
¹⁵¹ <https://lib.ugent.be/catalog/ggc01:411533983>.

¹⁵² https://data.bnf.fr/de/11906215/nicolas_gueudeville.

¹⁵³ E., 'Imhoff, Andreas Lazarus', in *Algemeine Deutsche Biographie*, 14 (1881), p. 43-44.

<https://www.deutsche-biographie.de/sfz35331.html>.

¹⁵⁴ <https://books.google.fr/books?id=IdxEAAAACAAJ>.

Illustratie 47. Titelprent *Relation de l'inauguration solennelle de sa Sacrée Majesté Imperiale et Catholique Charles VI*, Gent, 1719.

© Universiteitsbibliotheek Gent, BIB.ACC.004354.

Dapper beschrijvingen van ferien palesinen

OLFERT DAPPER, *Naukeurige beschrijvinghe van gansch Syrië en Palestijn of Heilig Lant, behelsende de gewesten van Fenicië, Celesyrië, Kommagene, Pierie, Cyrestika, Seleucis, Kassiotis, Chalibonitis, Chalcis, Abilene, Apamene, Laodicis, Palmyrene, & c. benefens de landen van Perea of Over-Jordaen, Galilea, byzonder Palestijn, Judea et Idumea vertoont in bondigh ontwerp van 's lants benamingen, bepalingen, verdeelingen, steden, vlieten, bergen, gewassen, dieren, zeden en aert der inwoonders, bestiering, godsdienst en geschiedenissen verrijkt met lantkaarten en afbeeldingen der voornaemste steden, en gedenkwaardigste gebouwen na 't leven getekent, en in koper gesneden, getrokken uit verscheide oude en nieuwe schrijvers, en bericht van ooghtuige onderzoeker, bij Jacob Van Meurs, Amsterdam, 1677-1678*¹⁵⁵.

Het leven van Olfert Dapper (1639-1689) is voor een groot deel een mysterie. We weten nauwelijks iets van de man die een groot aantal boeken over verre en onbekende landen heeft geschreven. Deze Hollandse geograaf maakte in de zeventiende eeuw een eerste wetenschappelijke beschrijving van Afrika zonder er ooit geweest te zijn.

Inauguration de Charles six

Relation de l'inauguration solemnelle de sa Sacrée Majesté Imperiale et Catholique Charles VI. Empereur des Romains toujours auguste et troisième du nom Roy des Espagnes comme Comte de Flandres: celebrée à grand ville capitale de la province, le XVIII. octobre 1717, bij Auguste Graet, Gent, 1719 (zie illustratie 47).

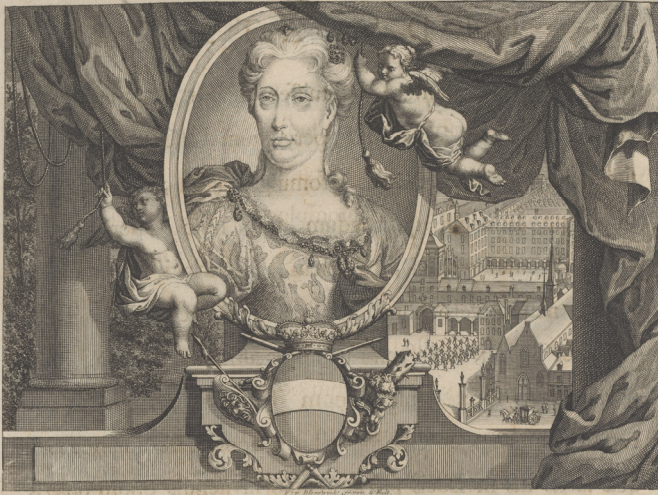
Volgens de gegevens van de Universiteitsbibliotheek Gent werkten aan die publicatie volgende kunstenaars mee: Jean-Baptiste Van Volxom, Michael Heylbrouck, Jacques Colin, C. Eykens, Jacobus Harrewyn en Jean-Baptiste Berterham.

Guerras de Flandres

FAMIANO STRADA, *Primera decada de las Guerras de Flandes: desde la Muerte del Emperador Carlos V hasta el Principio del Gobierno de Alexandro Farnese, Tercero Duque de Parma y Placencia, bij Henrico en Cornelio Verdussen, Antwerpen, 1701*¹⁵⁶.

¹⁵⁵ <https://books.google.be/books?vid=GENT900000104690>.

¹⁵⁶ <https://books.google.be/books?vid=GENT900000057081>.

SERENISSIMÆ
 MARIÆ ELISABETHÆ
 ARCHIDUCI
 BELGARUM FASCES MODERANTI.

ANC Sanderi Brabantiae Sacram
 Chorographiam, quæ jam dudum
 rarior facta est, cum ego novis

*

ty-

Illustratie 48. Dedicatio in ANTONIUS SANDERUS, *Chorographia sacra Brabantiae*, Den Haag, MDCCXXVI [1726].

© Universiteitsbibliotheek Gent, BIB.ACC.001856.

Famiano Strada (Roma, 1572-1649) was jezuïet, historicus en moralist. Op het Collegio Romano van de jezuïeten in Rome onderwees hij retoriek en Latijn aan onder meer bisschop Lorenzo della Robbia en paus Clemens IX.

GUIDO BENTIVOGLIO, *Histoire générale des guerres de Flandres*, chez Villery, Paris, 1669.

Guido Bentivoglio (Ferrara, 1579 - Roma, 1644) was een Italiaans kardinaal, diplomaat en historicus.

Le Roi, castella nobilium Brabantie

JACQUES LE ROY, *Castella et praetoria nobilium Brabantiae coenobiaque celebroria ad vivum delineata aeri que incisa in quatuor partes divisa complectens agrum Lovaniensem, Bruxellensem, Antverpiensem et Sylvae-Ducensem [...]*, bij Henricus Thieullier, Antwerpen, 1696.

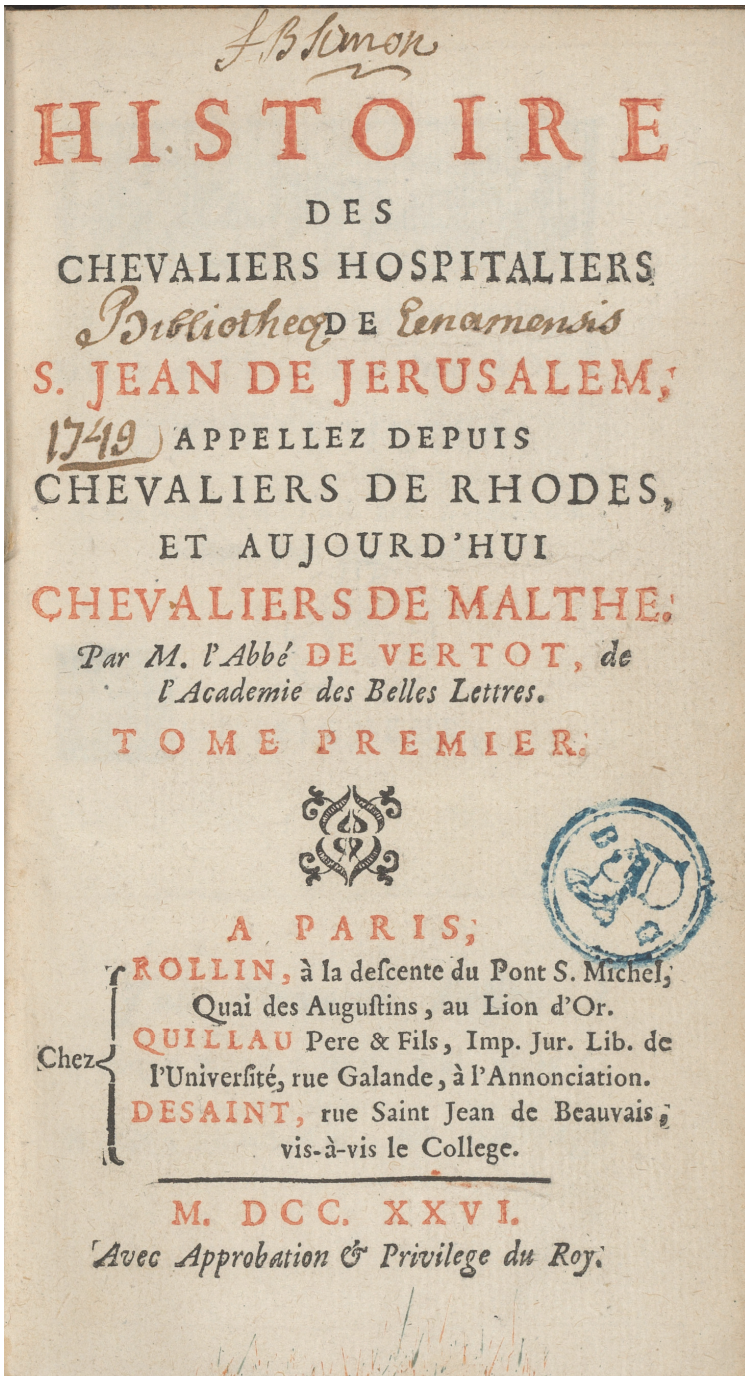
JACQUES LE ROY, *Castella & praetoria nobilium Brabantiae coenobiaque celebroria, ad vivum delineata, in quatuor partes divisa [...]* of *Kasteelen en heeren huysen der edelen van Brabant, mitsgaders de voornaamste kloosters [...]* de *quartieren van Loven, Brussel, Antwerpen, en s'Hertoghen-Bosch [...]*, bij Pieter vander Aa, Leiden, 1699.

Jacques le Roy (Antwerpen, 1633 - Lier, 1719) was een Brabants magistraat en historicus. In opvolging van Antonius Sanderus maakte hij enkele belangwekkende chorografieën van Brabant en Antwerpen.

Sanderus, Brabantia Illustrata

ANTONIUS SANDERUS, *Chorographia Sacra Brabantiae, sive celebrium aliquot in ea Provincia Ecclesiarum et Coenobiorum descriptio, monasteriorum, ecclesiarum, piarumque foundationum descriptio. Ex monasteriorum tabulis, & principum diplomatibus suis locis insertis, eruta, et imaginibus aeneis illustratae*, bij Christianus van Lom, Den Haag, 1726 (zie illustratie 48).

Antonius Sanderus: zie bladzijde 51.

Illustratie 49. Titelblad RENE AUBERT DE VERTOT,
Histoire des Chevaliers, Paris, M.DCC.XXVI [1726].
© Universiteitsbibliotheek Gent, BIB.HIST.003619.

Cronique van Vlaenderen

Die cronycke van Vlaenderen int corte vanden jare 621 tot den jare ons heeren 1532, bij Simon Cock, Antwerpen, 1539¹⁵⁷.

De cronycke van Vlaenderen int corte, van Brabant, Artois (door Marcus van Vaernewyck, enz.), bij Geeraert van Salenson, Gent, 1557¹⁵⁸.

Roma antiqua et moderna, 2 volumes

FEDERICO FRANZINI, *Descrittione di Roma antica e moderna: nella quale si contengono chiese, monasterij, hospedali, compagnie, collegij, e simenarij, tempij, teatri, anfiteatri, naumachie, cerchi, fori, curie, palazzi, e statue, librerie, musei, pitture, sculture & i nomi de gli artefici. Indice de'Sommi Pontefici, Imperatori, e Duchi. Ccon due copiosissime tauole*, Appresso Andrea Fei, Roma, MDCXLIII [1643]¹⁵⁹.

Federico Franzini was een Italiaans historicus aan wie de *Descrittione die Roma antica e moderna*, een 'bezoekergids' voor Rome, toegeschreven werd¹⁶⁰.

Histoire des Chevaliers de Malta 4 volumes

RENE AUBERT DE VERTOT, *Histoire des chevaliers hospitaliers de S. Jean de Jerusalem appelez depuis les chevaliers de Rhodes et aujourd'hui les chevaliers de Malte*, 4 delen, chez Rollin & Quillau Père & Fils & Desaint, Paris, M.DCC.XXVI [1726] (zie illustratie 49)¹⁶¹.

De Franse priester en historicus René Aubert de Vertot (Bennetot, 1655 - Paris, 1735) was de tweede zoon van een relatief arme *gentilhomme*, die echter goede contacten had in de hoogste adellijke kringen van Normandië. Zijn oudste broer was kamerheer van Philippe de France, broer van koning Louis XIV.

¹⁵⁷ *Bibliotheca Hulthemiana*, nummer 27526.

¹⁵⁸ *Bibliotheca Hulthemiana*, nummers 27530 en 27531.

¹⁵⁹ <https://archive.org/details/descrittionediro00fran>.

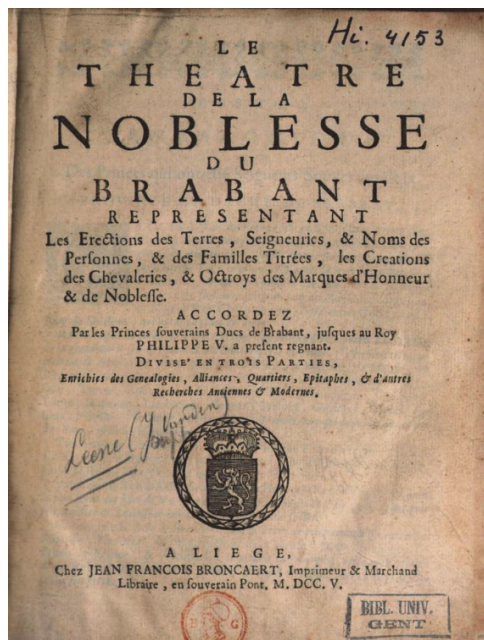
¹⁶⁰ <https://hue.crc.nd.edu/index.php/texts/about-Franzini#>.

¹⁶¹ <https://books.google.be/books?vid=GENT900000045750>.

Illustratie 50. Titelprent MARCUS ZUERIVS VAN BOXHORN,
Beschrijvinghe van Hollandt, Amsterdam.

© <https://archive.org/details/ned-kbn-all-00004269-001/page/n12/mode/2up>

Illustratie 51. Titelblad JOSEPH VAN DEN LEENE,
Le théâtre de la noblesse du Brabant, Liège, M.DCC.V [1705].

<https://books.google.be/books?id=lpVJAAAAcAAJ>

Histoire de France par daniel 7 volumes

GABRIEL DANIEL, *Abrégé de l'histoire de France, depuis l'établissement de la monarchie françoise dans les Gaules*, Paris, 1713.

GABRIEL DANIEL, *Histoire de France depuis l'établissement de la monarchie françoise dans les Gaules; nouvelles édition revue et augmentée par l'auteur*, Paris, 1729¹⁶².

Gabriël Daniël (Rouen, 1649 - Paris, 1728) trad in bij de jezuiten in 1667. Hij is de auteur van historische, filosofische en religieuze werken.

Théâtre de la noblesse de Brabant

JOSEPH VAN DEN LEENE, *Le théâtre de la noblesse du Brabant, représentant les érections des terres, seigneuries, & noms des personnes, & des familles titrées, les creations des chevaleries, & octroys des marques d'honneurs & de noblesse*, chez Jean François Broncaert, Liège, 1705 (zie illustratie 51)¹⁶³.

Joseph van den Leene (Brussel, 1654-1742) verwerkte het resultaat van zijn genealogisch onderzoek in bovenstaand werk.

Beschrijvinghe van Hollant

MARCUS ZUERIUS VAN BOXHORN, *Tonneel ofte beschrijvinghe des landts, ende steden van Holland ende West-Vrieslant*, vertaling uit het Latijn door Geeraerd Baerdeloos, bij Jacob Keyns, Amsterdam, 1634 (zie illustratie 50).

Marcus Zuerius van Boxhorn (Bergen op Zoom, 1612 - Leiden, 1653) was een Nederlandse taalkundige, geschiedschrijver en hoogleraar aan de Universiteit van Leiden¹⁶⁴.

Description de l'univers 5 volumes

ALAIN MANESSON-MALLET, *Description de l'univers, contenant les differents systèmes du monde, les cartes generales & particulieres de la geographie ancienne & moderne: les plans & les profils des principales villes & des autres lieux plus considerables de la terre; avec les portraits des souverains qui y commandent, leurs blasons, titres & livrées: et les mœurs, religions, gouvènements & divers habillemens de chaque nation*, 5 volumes, chez D. Thierry, Paris, 1683.

¹⁶² <https://books.google.be/books?vid=KBNL:KBNL03000218448>.

¹⁶³ BN, volume 11, kolommen 625-627.

¹⁶⁴ www.biografischportaal.nl/persoon/53765910.

Illustratie 52. Titelprent EVERHARD VAN REYD,
Historie der Nederlandscher Oorlogen, Amsterdam, 1650.

© Universiteitsbibliotheek Gent, BIB.ACC.001872.

Alain Manesson Mallet (Paris, 1630-1706) was een Franse cartograaf en ingenieur. Hij begon zijn carrière als soldaat in het leger van Lodewijk XIV, werd sergeant-majoor in de artillerie van de koning van Portugal alvorens terug te keren naar Frankrijk, en zijn benoeming aan het hof van Lodewijk XIV op te nemen. Zijn militaire engineering en wiskundige achtergrond hebben geleid tot zijn positie in het wiskunde-onderwijs aan het hof. Hij was inspecteur van de vestingwerken¹⁶⁵.

Historie van de nederlantsche oorlogen

EVERHARD VAN REYD, *Historie der Nederlantscher oorlogen begin ende voortganck tot den jare 1601*, Arnhem, 1628¹⁶⁶.

Historie der Nederlantscher Oorlogen begin ende voortganck tot den jaere 1601, door wijlen EVERHARD VAN REYD, seer geleerdelyck en waerachtich beschreven: Als die selver veel Secrete ende gewichtige saken bijgewoont heeft, die andere Histori-schrijvers door onwetenheyt hebben moeten voorbij gaen, of door quaet bericht onrecht stellen. Gecontinueert tot den Jaere 1644, bij Gijsbert Sybes, Leeuwarden, 1650 (zie illustratie 52).

Everhard van Reydt (Reyd, Reid) (Deventer, 1550 - Leeuwarden, 1602) kreeg een klassieke opleiding en was enige tijd ingeschreven als student te Heidelberg (1569). Na een korte periode van ballingschap was hij 1570 in zijn geboorteplaats Deventer terug. Hij vertrok opnieuw naar het buitenland. In 1578 werd hij secretaris van graaf Jan van Nassau tijdens diens stadhouderschap van Gelderland, leengriffier en burgemeester van Arnhem. Vijf jaar later vervulde hij een zending naar Dillenburg en daarna trad hij in dienst van Willem Lodewijk, stadhouder van Friesland. Hij was lid van de Staten-Generaal van Gelderland.

Atlas portative

Atlas Portatif, ou le nouveau theatre de la Guerre en Europe: contenant les cartes geographiques avec le plan des villes & forteresses les plus exposées aux Revolutions presentes, bij Daniel de la Feuille, Amsterdam, 1706 (zie illustratie 53).

¹⁶⁵ <https://catalogue.bnf.fr/ark:/12148/cb38495362n>.

¹⁶⁶ PIRENNE H., *o.c.*, p. 318, nummer 3379.

Illustratie 53. Detail uit *Atlas Portatif ou le Theatre de la guerre en Europe*, Amsterdam, M. D.CCVI [1706], kaart 83:
 "La Flandre Imperiale, La Feuille excudit".
 © Universiteitsbibliotheek Gent, BIB.HIST.008205.

Histoire de Louis quatorze 12 tomes

ISAAC DE LARREY, *Histoire de France sous la règne de Louis XIV*, 12 delen in 9 volumes, bij Michel Bohm & Co., Rotterdam, 1722.

Isaac de Larrey (Bolbec, 1639 - Berlijn, 1719) was een Franse protestantse historicus die in ballingschap ging in Holland na het Edict van Fontainebleau (1685)¹⁶⁷.

Lettres du cardinal d'ossat 5 tomes

Lettres du cardinal d'Ossat in folio. Lettres de l'illustrissime et révérendissime Cardinal d'Ossat, évêque de Bayeux. Au roi Henry le Grand et à Monsieur de Villeroy. Depuis l'année MDXCIV jusques à l'année MDCVIII, 2 volumes, chez Joseph Bouillerot, Paris, 1624.

¹⁶⁷ https://data.bnf.fr/fr/10402595/isaac_de_larrey/.

Lettres du Cardinal d'Ossat avec des notes de Amelot de la Houssaie, 5 volumes, bij Pierre Humbert, Amsterdam, 1708.

De Franse diplomaat en prelaat Arnaud d'Ossat (Larroque-en-Magnoac, 1537 - Rome, 1604) was vanaf 1584 ambassadeur in Rome. Hij bekwam van de H. Stoel de absolutie voor de oorspronkelijke protestantse koning van Frankrijk, Henri IV, vervolgens de goedkeuring van het Edict van Nantes (1598 - godsdienstvrijheid) en de vernietiging van het huwelijk van de koning met Marguerite de France. Tot kardinaal verheven in 1599 ¹⁶⁸.

Vie du duc d'ossole 3 volumes

GREGORIO LETI, *La Vie de don Pedro Giron, duc d'Ossone vice roi de Sicile et de Naples, lequel a été un Prodiges de bon Gouvernement*, bij George Gallet, Amsterdam, 1700 ¹⁶⁹.

Gregorio Leti (Milaan, 1630 - Amsterdam, 1701) was een Italiaanse historicus en satirist. Zijn werken over de Katholieke Kerk en vooral het pausschap belandden op de Index Librorum Prohibitorum (de lijst van verboden boeken). De Index was van 1559 tot 1966 een door de paus vastgestelde lijst van boeken die katholieken niet mochten lezen omdat de Rooms-Katholieke Kerk ze verwerpelijk achtte.

Vie de Charles cinq 4 volumes

GREGORIO LETI, *La vie de l'empereur Charles V: traduite de l'italien*, 4 volumes, bij Josse de Grieck, Brussel, 1710 ¹⁷⁰.

Révolutions de Rome 3 volumes

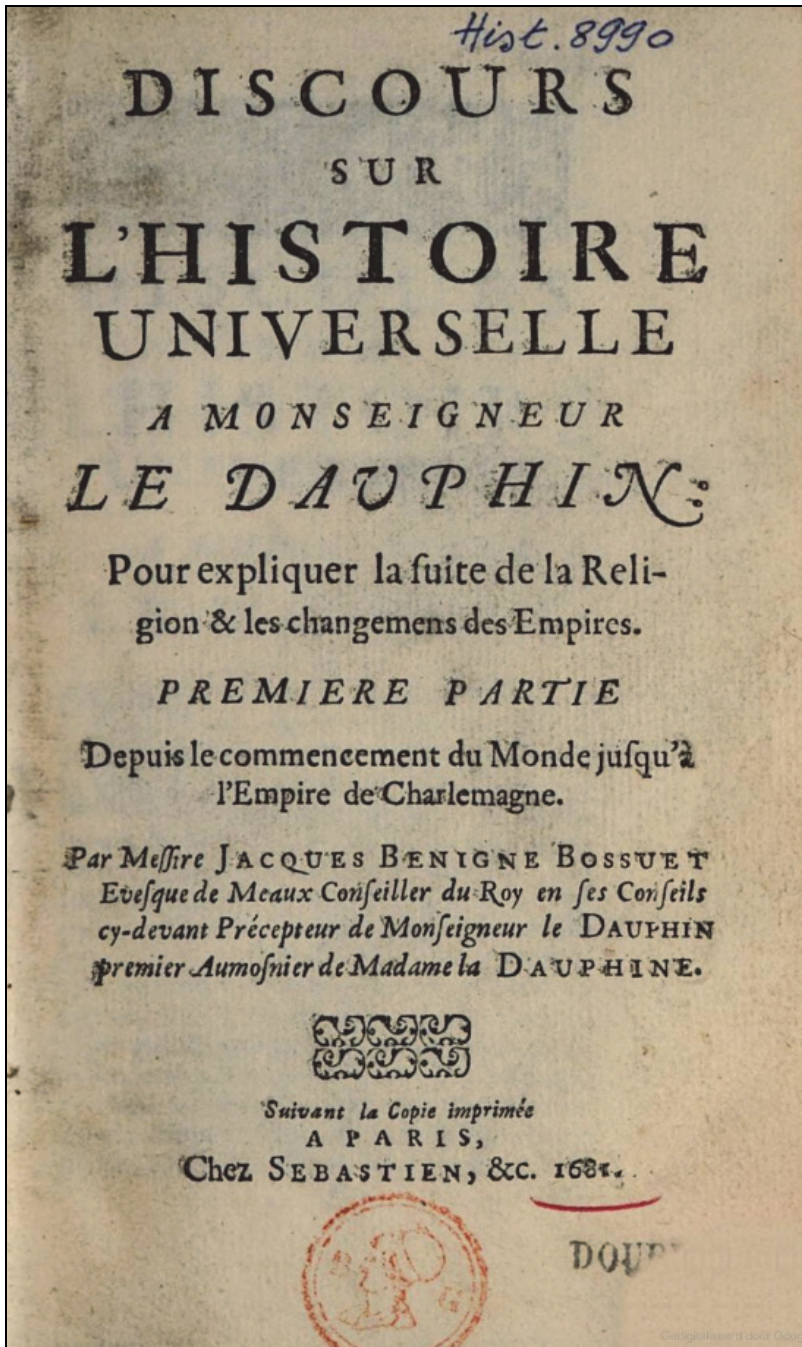
RENE AUBERT DE VERTOT, *Histoire des révolutions arrivées dans le gouvernement de la république romaine*, 3 volumes, bij H. Scheurleer, Den Haag, 1727.

Voor info over René Aubert de Vertot, zie bladzijde 115.

¹⁶⁸ https://data.bnf.fr/fr/12263103/arnaud_d_ossat/.

¹⁶⁹ *Biographie universelle, ancienne et moderne, ou histoire, par ordre alphabétique, de la vie publique et privée de tous les hommes qui se sont fait remarquer par leurs écrits, leurs actions, leurs talents, leurs vertus ou leurs crimes*, ..., tome 32, chez L.G. Michaud, Paris, 1822. Ook <https://books.google.be/books?vid=KBNL:UBA000087134>.

¹⁷⁰ ALAERTS K, o.c., bibliografie, bronnen.

Illustratie 54. Titelblad JACQUES BENIGNE BOSSUET,
Discours sur l'histoire universelle, Paris, 1681.

© <https://lib.ugent.be/en/catalog/rug01:001756872>.

Histoire d'angletaire 6 volumes

ANDRÉ DUCHESNE, *Histoire d'Angleterre, d'Ecosse et d'Irlande*, 2 volumes, par Guillaume Loyson, Paris, M.DC.XXXIV [1634]¹⁷¹.

André Duchesne (Île-Bouchard, 1584 - Paris, 1640) was een Franse geograaf, genealoog en historicus die gezien kan worden als de vader van de moderne geschiedschrijving.

Vie de Cromwell 2 volumes

FRANÇOIS RAGUENET, *Histoire d'Olivier Cromwell*, 2 vol., chez Claude Barbin, Paris, 1691¹⁷².

François Raguenet (ca. 1660-1722) was een Franse priester, natuurkundige en historicus.

Bossuet histoire universelle 3 volumes

JACQUES BENIGNE BOSSUET, *Discours sur l'histoire universelle, à Monseigneur le dauphin: pour expliquer la faite de la Religion, et les changements des Empires*, chez Sebastien Mabre-Cramoisy, Paris, 1681 (zie illustratie 54)¹⁷³.

Jacques Bénigne Bossuet (Dijon, 1627 - Parijs, 1704), bisschop van Meaux, beroemd kanselredenaar en polemist, invloedrijk politicus onder Lodewijk XIV.

Description de Paris 2 volumes

GERMAIN BRICE, *Description de la ville de Paris, et de tout ce qu'elle contient de plus remarquable*, bij Michel Charles Le Cene, Amsterdam, 1718¹⁷⁴.

Germain Brice (1652 - 1727) was een Frans historicus en topograaf¹⁷⁵.

Histoire de France par Mesere 7 volumes

FRANÇOIS EUDES DE MEZERAY, *Histoire de France depuis Pharamond jusqu'à maintenant (1598), avec un abrégé de la vie de chaque reyne*, 3 volumes, chez Guillemot, Paris, 1643-1651.

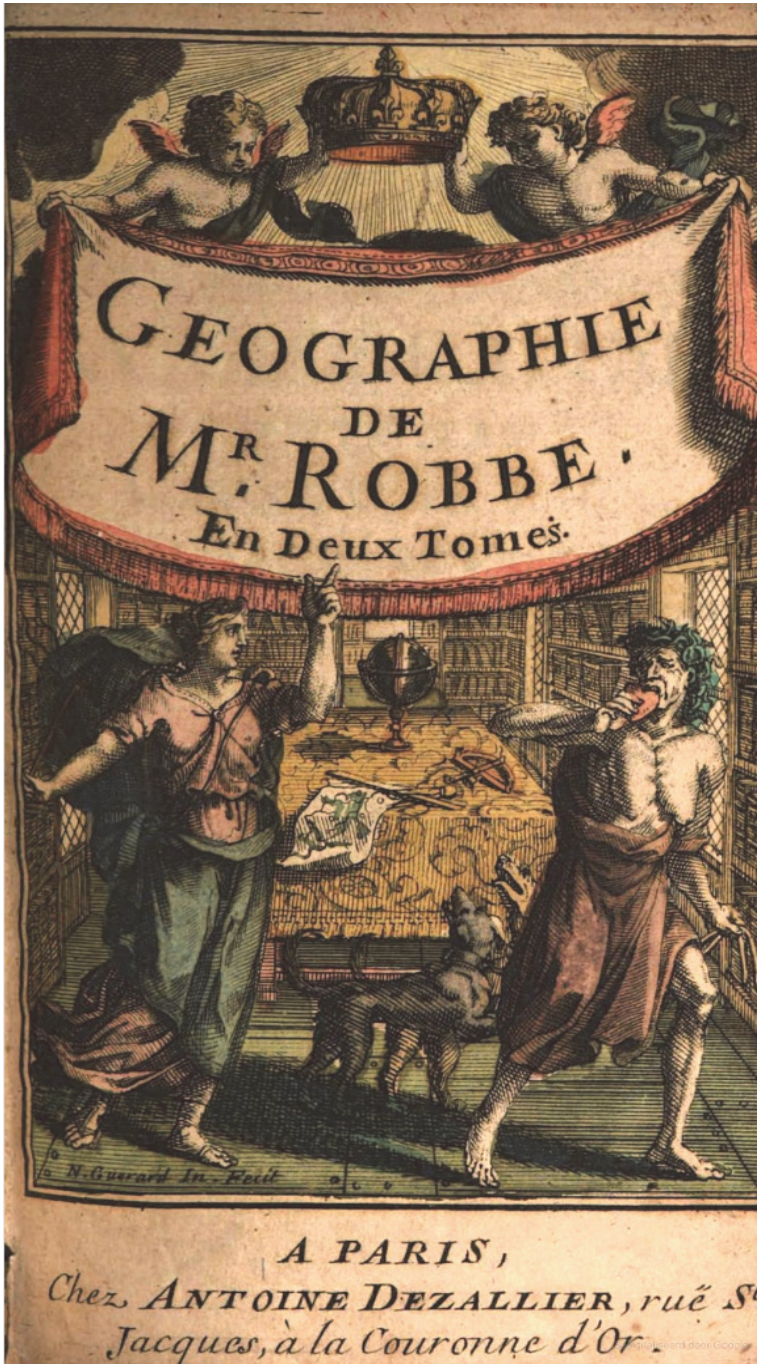
¹⁷¹ https://archive.org/details/bub_gb_LwTNJUyD3vMC/page/n7/mode/2up.

¹⁷² https://books.google.be/books?vid=KBNL:UBA000043378&redir_esc=y.

¹⁷³ https://books.google.be/books?vid=KBNL:UBA000075887&redir_esc=y.

¹⁷⁴ <https://lib.ugent.be/en/catalog/ggc01:398693439>.

¹⁷⁵ https://data.bnf.fr/12176653/germain_brice/.

Illustratie 55. Titelprent *Geographie de Mr. Robbe en Deux Tomes*, Paris, 1677.

© <https://books.google.be/books?id=67MgoFbz6vEC>.

François Eudes Mézeray (Rye, 1610 - Paris, 1683) was een Frans historicus en onder andere officiële historiograaf van Louis XIV (1661-1677)¹⁷⁶.

Mémoires de Comines 3 volumes

*Les mémoires de messire Philippe de Commines Chevalier, Seigneur d'Argenton: sur les faits & gestes de Loys onziesme, & de Charles huitiesme son filz, rois de France. De nouveau reveus & corrigez pour la seconde fois, auquel est adiousté une Epistre de Jean Sleidan, pour Abel l'Angelier, Paris, 1577*¹⁷⁷.

Philippe de Commines / Commines (bij Hazebroek, 1447 - 1511) was een Franse politicus, kroniek- en dagboekschrijver van Vlaamse oorsprong.

Memoires de Pierre le Grand 4 volumes

B. IWAN NESTESURANOI [JEAN ROUSSET DE MISSY], *Mémoires du règne de Pierre le Grand*, bij R.C. Alberts, Den Haag, bij HSR. Uytwerf, Amsterdam, 1726.

Jean Rousset de Missy (Laon, 1686 - Uithoorn (?), 1762) studeerde te Parijs, maar nam later dienst bij de 'compagnie der fransche cadetten' in Holland. Hij maakte verschillende veldslagen mee. Na zijn militaire carrière richtte hij in Den Haag een pensionnaat op voor de Hollandse adel en wijdde zich geheel aan geschiedenis, politiek en letteren¹⁷⁸.

Géographie de Robbe 2 volumes

JACQUES ROBBE, *Geographie de Mr. Robbe. Méthode pour apprendre facilement la géographie, la division de la terre et ses continents, empires, royaumes, états, républiques, provinces*, 2 tomes, chez Antoine Dezailler, Paris, 1677 (zie illustratie 55)¹⁷⁹.

Jacques Robbe (Soissons, 1643 - Paris, 1721) was een Frans ingenieur en geograaf¹⁸⁰.

¹⁷⁶ https://data.bnf.fr/fr/12301056/francois_eudes_de_mezeray/.

¹⁷⁷ <https://books.google.be/books?vid=GENT900000074332>.

¹⁷⁸ Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek (NNBW), deel 1, 1446-1447, [resources.huygens.knaw.nl](https://books.google.be/books?id=67MgoFbz6vEC) of https://dbnl.org/tekst/molh003nieu00_01/.

¹⁷⁹ <https://books.google.be/books?id=67MgoFbz6vEC>.

¹⁸⁰ <https://ccfr.bnf.fr/portailccfr/ardk:/06871/00110013238>.

Bibliothèque R. D. Abbatis Ninhouicensis

A AMSTERDAM,
Chez la Veuve Schippers et Henry Wetstein. 1681.

Illustratie 56. Titelblad FLAVIUS JOSEPHUS / ARNAULD D'ANDILLY,
Histoire des Juifs, Amsterdam, 1681.

© Universiteitsbibliotheek Gent, BIB.HIST.005503.

Strada nederlantsche oorlogen 4 volumes

*De tien eerste boecken der Nederlandsche oorloge in 't latijn door den Eerweerdigen P. Famianus Strada, Priester der Societeyt Iesu, aenvangende met het vertreck van Keyser Carel de V. tot het begin van de regeeringe van Alexander Farnesius de IIL Hertogh van Parmen en Placentes, verduytscht door Guilliam van Aelst, bij Nicolaes van Ravesteyn, Amsterdam, 1646*¹⁸¹.

Voor informatie over Famianus Strada verwijzen we naar bladzijde 103.

Histoire des juifs 5 volumes

ARNAUD D'ANDILLY, *Histoire des juifs, ecrite par Flavius Joseph, sous le titre de Antiquitez Judaïques, traduite sur l'original Grec reveu sur diverss Manuscrits, suivant la copie de Paris, bij weduwe Schippers en Henry Wetstein, Amsterdam, 1681* (zie illustratie 56).

JACQUES BASNAGE, *Histoire des Juifs, depuis J. C. pour servir de supplément à l'histoire de Joseph, 7 volumes, bij H. Scheurleer, Den Haag, 1716*¹⁸².

HUMPHREY PRIDEAUX, *Histoire des Juifs et des peuples voisins: depuis la décadence des Royaumes d'Israël & de Juda jusqu'à la mort de Jesus-Christ, 6 volumes, bij Henri Du Sauzet, Amsterdam, 1722.*

Titus Flavius Josephus (Jeruzalem, 37 - Rome, ±100), ook wel Josef ben Matitjahu genoemd, was een Romeins-Joods geschiedschrijver. Hij was een veelzijdig man: leider van de Joodse opstandelingen tegen de Romeinse bezetting, beschermeling van de Herodianen, hoveling van keizer Flavius Vespasianus en vriend van diens zoon, keizer Titus, vandaar zijn Latijnse voornamen.

Robert Arnaud d'Andilly (Paris, 1589 - Abbaye de Port-Royal des Champs, 1674) was een Frans auteur, vooral vertaler van klassieke werken¹⁸³.

Jacques Basnage, heer van Beauval (Rouen, 1653 - Den Haag, 1723), was een gereformeerde priester, auteur, theoloog, historicus en Frans diplomaat.

Humphrey Prideaux (1648 - 1724) was een geestelijke uit het Engelse graafschap Cornwall. Hij had een brede interesse in de Oosterse geschiedenis¹⁸⁴.

¹⁸¹ <https://books.google.be/books?vid=GENT900000057110>.

¹⁸² <https://archive.org/details/histoiredesjuif00unkngoog>.

¹⁸³ https://data.bnf.fr/11889161/robert_arnauld_d_andilly/.

¹⁸⁴ <https://www.worldcat.org/identities/lccn-n82040026/>.

HISTOIRE

DE

HOLLANDE.

DEPUIS LA TREVE DE 1609, OU FINIT

G R O T I U S

JUSQU'A NOTRE TEMS.

Par M. DE LA NEUVILLE.

TOME I.

Nicolas.

Boulet.

A PARIS,

Par la Compagnie des Libraires Affociez. 1702.

Et se vend.

A BRUSSELLES,

Chez JOSSE DE GRIECK, Marchand-Libraire,
proche la Stein-porte.

Illustratie 57. Titelblad ADRIEN BAILLET / DE LA NEUVILLE,
Histoire de Hollande, Paris/Bruxelles, 1702.

© Universiteitsbibliotheek Gent, BIB.133N044.

Guerres de Flandres 3 tomes

*Histoire de la Guerre de Flandre, de Famianus Strada traduite par P. Du-Ryer, bij Joseph 't Serstevens, Brussel, M.DCC.XII [1712]*¹⁸⁵.

Voor informatie over Famianus Strada verwijzen we naar bladzijde 113.

Histoire de Hollande

ADRIEN BAILLET, *Histoire de Hollande, depuis la trêve de 1609, ou finit Grotius jusqu'à notre temps*, 3 volumes, chez Compagnie des Libraires Associez, Paris et se vend chez Josse De Grieck, Bruxelles, 1702-1703 (zie illustratie 57).

Adrien Baillet (La Neuville-en-Hez, 1649 - Paris, 1706), pseudoniem de la Neuville, was theoloog en leraar.

Vie du pape sixte 2 volumes

GREGORIO LETI, *L'histoire de la vie du pape Sixte V*, chez André Pralard, Paris, 1687¹⁸⁶.

Voor informatie over Gregorio Leti, zie bladzijde 121.

Voiage historique 5 tomes

JEROME LOBO, *Voyage historique d'Abissinie. Traduit du portugais, continué & augmenté de plusieurs dissertations, lettres & mémoires*, 2 volumes, La compagnie, Amsterdam, 1728¹⁸⁷.

MICHEL GUYOT DE MERVILLE, *Voyage Historique d'Italie*, 2 volumes, bij M.G. de Merville, Den Haag, 1729¹⁸⁸.

Jerome Lobo (Lissabon, 1593-1678) was een Portugese jezuïet-missionaris in India¹⁸⁹.

Michel Guyot de Merville (Versailles, 1696 - Genève, 1755) was een Franse taalkundige, journalist en dramaturg.

Histoire du roi Guillaume 3 volumes

NICOLAS CHEVALIER, *Histoire de Guillaume III, Roy de la grande bretagne*, bij Pierre Brunel, Amsterdam, 1692¹⁹⁰.

¹⁸⁵ <https://books.google.be/books?vid=GENT900000074287>.

¹⁸⁶ <https://books.google.be/books?vid=GENT900000081672>.

¹⁸⁷ <https://books.google.be/books?vid=GENT900000095160>.

¹⁸⁸ <https://books.google.be/books?vid=GENT900000039773>.

¹⁸⁹ www.gutenberg.org/files/1436/1436-h/1436-h.htm.

¹⁹⁰ https://books.google.be/books?vid=KBNL:UBA000064954&redir_esc=y.

EMANUEL DU VILLARD, *Histoire de Guillaume III, roi de la Grande Bretagne*, bij Duvillard & Changuion, Amsterdam, 1721.

Nicolas Chevalier (Sedan, circa 1661 - Amsterdam, 1720) vluchtte na het edict van Nantes naar Amsterdam waar hij onder meer drukker-boekhandelaar was¹⁹¹.

Emanuel du Villard (Geneve, ca. 1691 - Amsterdam (?), na 1755) was als drukker-boekhandelaar actief in Amsterdam tijdens de periode 1716-1746¹⁹².

Illustratie 58. Kaart van Venetië uit ALEXANDRE DE ROGISSART, *Les delices d'Italie*, tome 1, Paris, 1707, p. 58.

© https://books.google.be/books?vid=KBNL:KBNL03000232977&redir_esc=y

¹⁹¹ MORICEAU L., 'Le Coq et l'Orange: récit d'une guerre métallique entre Louis XIV et Guillaume III', in *Revue historique des armées*, édition électronique, <https://journals.openedition.org/rha/4403>.

¹⁹² <https://www.idref.fr/077167228>.

Monarchie française 3 volumes

CHARLES SOREL, *Histoire de la monarchie française où sont décrits les faits memorables & les vertus heroïques de nos anciens rois*, chez Claude Morlot, Paris, 1629.

Charles Sorel, heer van Souvigny (Paris, circa 1602-1674), was een Frans romanschrijver en historicus. Hij was raadgever van de Franse koning en vooraanstaande historiograaf van Frankrijk¹⁹³.

BERNARD DE MONTFAUCON, *Les Monumens de la Monarchie Française: qui comprennent l'Histoire de France, avec les figures de chaque regne que l'injure des tems a épargnées*, chez Julien-Michel Gandouin & Pierre-François Giffart, Paris, 1729-1733¹⁹⁴.

Bernard de Montfaucon (Soulage, 1655 - Paris, 1741) was een Frans benedictijn en geleerde.

Histoire des empereurs 7 volumes

LOUIS-SEBASTIEN LE NAIN DE TILLEMONT, *Histoire des empereurs et autres princes qui ont régné durant les six premiers siècles de l'Eglise, des persécutions qu'ils ont faites aux Chrestiens, de leurs guerres contre les Juifs, des Ecrivains profanes et des personnes les plus illustres de leur temps*, 6 volumes, 1690-1697.

Louis-Sébastien Le Nain de Tillemont (Parijs, 1637-1698) was een Frans katholiek priester en historicus.

Delices d'Italie 3 volumes

ALEXANDRE DE ROGISSART, *Les delices d'Italie, contenant une description exacte du País, des principales Villes, de toutes les Antiquitez, et de toutes les raretez qui s'y trouvent*, chez la Compagnie des Libraires, Paris, 1707 (zie illustratie 58).

Alexandre de Rogissart was een Franse schrijver, actief vanaf 1706.

Histoire de Constantinoplen, 6 volumes

LOUIS COUSIN, *Histoire de Constantinople depuis le règne de l'ancien Justin, jusqu'à la fin de l'Empire. Suivant le copie imprimée à Paris*, 7 delen, chez Damien Foucault, Paris, 1685.

¹⁹³ ROY E., *La vie et les oeuvres de Charles Sorel, sieur de Souvigny (1602-1674)*, Paris, 1891.

¹⁹⁴ <https://books.google.be/books?vid=GENT900000093897>.

LA CLEF
DU CABINET
DES PRINCES

DE L'EUROPE,

Ou Recueil Historique & Politique sur
les matieres du tems,

Juillet 1704.

TOME PREMIER.

Imprimé

Chez JACQUES LE SINCERE,
à l'Enseigne de la Verité.

M. DCC. IV.

Illustratie 59. Titelblad van de eerste editie van *La Clef du cabinet*, juli 1704.

© Collectie Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience,
Stad Antwerpen, EHC B 620.

Louis Cousin (Paris, 1627-1707) was een Franse historicus en vertaler, advocaat, koninklijk censurist en voorzitter van het munthof.

Histoire de l'arianisme, 3 volumes

LOUIS MAIMBOURG, *Histoire de l'Arianisme depuis sa naissance jusqu'à sa fin avec l'origine et le progrès de l'hérésie des Sociniens*, 3 delen, chez Sebastien Marbre-Cramoisy, Paris, 1686 ¹⁹⁵.

Louis Maimbourg (Nancy, 1610 - Parijs, 1686) was een Franse historicus en jezuïet.

L'espion des Turcs 6 volumes

JEAN PAUL MARANA, *L'espion turc dans les cours des princes chrétiens, ou, lettres et mémoires d'un envoyé secret de la porte dans les cours de l'Europe etc.*, 6 delen, Köln, 1700.

Giovanni Paolo Marana (Genua, 1642-1693) vestigde zich in Frankrijk na medewerking aan een mislukte samenzwering in 1672 om de stad Savone onder de overheersing van de hertog van Savoie te plaatsen.

L'espion turc is een briefroman die een Oosterse man de geschiedenis en zeden van Europa en in het bijzonder van het Frankrijk van die tijd doet ontdekken en beoordelen.

Histoire romaine 5 volumes

LAURENCE ECHARD, *Histoire romaine, depuis la fondation de Rome, jusqu'à la Translation de l'Empire par Constantin, traduite de l'Anglois de Laurent Echard [par Daniel de Larroque, Ed.: François-Georges Defontaines]*, 5 volumes, bij Pieter Mortier, Amsterdam, 1730 ¹⁹⁶.

Laurence Echard (ca. 1670 - Lincoln, 1730) was een Engelse historicus en geestelijke.

Histoire de France 7 volumes

Deze titel werd nog tweemaal vermeld, maar telkens zonder auteur.

FRANÇOIS EUDES DE MEZERAY, *Abregé Chronologique de l'histoire de France*, 7 delen, bij Abraham Wolfgang, Amsterdam, 1673 ¹⁹⁷.

Over François Eudes de Meseray, zie pagina 123.

¹⁹⁵ <https://books.google.be/books?vid=GENT9000000224162>.

¹⁹⁶ <https://books.google.be/books?vid=GENT900000038049>.

¹⁹⁷ <https://books.google.be/books?vid=GENT900000094185>.

Histoire de l'empire 3 volumes

JOHANN HEISS VON KOGENHEIM, *Histoire de l'empire contenant son origine, son progrès, ses révolutions, la forme de son Gouvernement, sa politique, ses alliances, ses négociations, et les nouveaux regelemens qui ont été faits par les traitez de Westphalie & autres*, bij Adriaan Moetjens en Henri van Bulderen, Den Haag, M.DC.LXXXV [1685]¹⁹⁸.

Johann Heiss von Kogenheim (°1615 (?) - †Paris, 1688), was een Duits diplomaat die verbleef aan het Franse Hof als raadsman en tolk van koning Louis XIV¹⁹⁹.

Diversche clés du cabinet

La Clef du Cabinet des Princes de l'Europe: Ou Receuil Historique et Politique sur les matieres du tems, chez Jacques le Sincere, was een Luxemburgs maandelijks tijdschrift dat verscheen van 1704 tot 1794. Het tijdschrift was een project van boekhandelaars, drukkers en uitgevers (zie illustratie 58).

Voor volgende werken konden geen specifieke uitgaven gevonden worden:

Eenen bouck met caerten

Mémoires de Gelut

Moment de l'histoire 3 volumes

6. NIET IDENTIFICEERBARE ITEMS

216 diversche boucxkens

een deel boucxkens

ende noch eenige andere boucken

receuil des opera, 22 tomkens

twee boucken met printen

¹⁹⁸ https://books.google.be/books?vid=KBNL:UBL000014831&redir_esc=y.

¹⁹⁹ <https://catalogue.bnf.fr/ark:/12148/cb14328739j>.

DEEL 3.**ENKELE PUNTEN VAN VERGELIJKING VAN DE BIBLIOTHEKEN
VAN GERARD EN JACQUES JOSEPH VAN VILSTEREN****1. Het totaal aantal boeken en de geschatte waarde per bibliotheek**

De exacte bepaling van het totale aantal in de boekenlijst opgenomen boeken of volumes leek ons onmogelijk.

Op basis van de boekenlijst van Gerard van Vilsteren houden we het dan ook op een zeer ruwe schatting van vier- à vijfhonderd boeken, volumes of boekjes.

Bij de schatting van de waarde van de boeken van Gerard van Vilsteren kwam Pieter Sersanders tot een bedrag van 53 pond 13 schellingen, goed voor omgerekend 12.876 groten²⁰⁰. Bij dat totale bedrag zou nog de waarde van negen geïdentificeerde boeken moeten gevoegd worden. De waarde van de niet geïdentificeerde *boecken* en *boeckxkens* belooft 3.376 groten, of 26,2% van het totale bedrag.

Voor de bibliotheek van Jacques Joseph van Vilsteren houden we het op een ruwe schatting van ongeveer duizend boeken, volumes of boekjes. De totale waarde van de bibliotheek werd door Jacobus Sersanders geschat op 100 pond 6 schellingen. Alle boeken kregen, zonder uitzondering, een waardecijfer.

2. Een vergelijking volgens typering en taal

Voor de boekenverzamelingen van Gerard en Jacques Joseph van Vilsteren zetten we het percentage van de verschillende types en de talen tegen over elkaar uit.

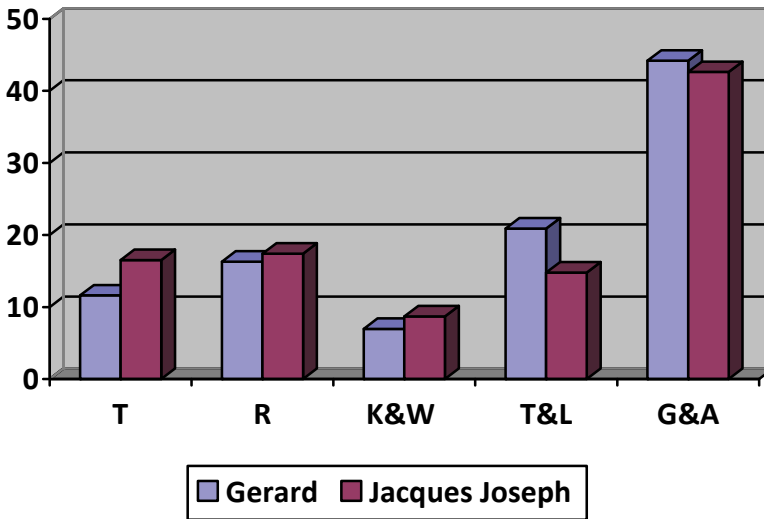
Voor de boekenverzameling van Gerard van Vilsteren gaat het over drieënveertig geïdentificeerde werken en voor die van zijn zoon Jacques Joseph van Vilsteren over honderd en vijftien.

Voor de verzameling van Gerard van Vilsteren geeft dat uiteraard een heel vertekend beeld omdat Pieter Sersanders minstens vijftig ‘geestelijke’ boeken niet nader benoemd heeft en daar bovenop over nog eens een tweehonderdtal volumes (*diversche boeken* en *boexkens*) geen enkele indicatie gegeven heeft. Mogelijk werden al die werken door de boekhandelaar als populaire literatuur en dus minder waardevol ingeschat.

²⁰⁰ Eén pond = 20 schellingen of 240 groten.

Ook voor de boekenverzameling van Jacques Joseph van Vilsteren kunnen we aanhalen dat de vergelijking op basis van de gegevens uit de inventaris een vertekend beeld geeft.

Toch kunnen we op basis van de gegevens verwerkt in grafiek 5 stellen dat de beide bibliotheken qua typering van boeken weinig verschillen.

Grafiek 5. Vergelijking van de twee boekenverzamelingen qua typering, waarden in procenten.

T = Theologie

R = Recht

K&W = Kunst en Wetenschappen

T&L = Taal- en Letterkunde

G&A = Geschiedenis en Aardrijkskunde

Dat THEOLOGIE goed vertegenwoordigd was in de bibliotheek van Gerard van Vilsteren, moet ons niet verbazen gezien het verleden van de baron: zijn vertrek uit de katholieke enclave Vilsteren in de hervormingsgezinde provincie Overijssel, zijn nauwe binding met de contrareformatorische jezuïeten en de lokale katholieke geestelijkheid, zijn trouw aan de katholieke kerk en de Spaanse vorst²⁰¹. Religie was een wezenlijk onderdeel van het dagelijkse leven van toen, zeker in de adellijke familie

²⁰¹VERSTRAETEN K., o.c., 2003-2004, p. 87: *In het archief van het kasteel van Laarne bevindt zich een – moeilijk leesbaar - kopie van het verzoek van Gerard van Vilsteren en Beatrix van der Mij aan Karel II tot het verkrijgen van de baronstitel. Hierin bevestigden zij hun trouw aan de katholieke Kerk en aan de Spaanse vorst.*

van Vilsteren. Dat merken we duidelijk aan de aanwezigheid van boeken van vooraanstaande theologen, van de contrareformatorische jezuiet pater Hazart, maar misschien nog het meest aan de talrijke gebeden- en andere devotieboekjes: *diversche vlaemsche geestelijcke boecken*, *diversche fransche geestelijcke boecken* (17 exemplaren), *diversche kerckboecken* (15 exemplaren), *Vlaemsche geestelijcke boecken* (5 exemplaren), *Fransche devotieboecken* (14 exemplaren).

Ook in de rubriek GESCHIEDENIS kunnen we boeken relateren aan de contrareformatie: *'Imago primi seculi'*, *'Afbeeldinghe van de eerste eeuwen der societeijt Jesu met figuren'* en *'Kerckelijcke historie door p. Hasaert'*.

Merkwaardig is dat de boekenlijst van de zeer katholieke familie geen bijbel bevat, noch Oud noch Nieuw Testament. Mogelijk was dit een waardevol familiaal erfstuk dat niet werd verkocht.

Op Erasmus na bestaat de rubriek LETTERKUNDE in de boekenverzameling van Gerard van Vilsteren uitsluitend uit Franse populaire romans.

Uit de boekenverzameling van Jacques Joseph van Vilsteren kunnen we afleiden dat onder andere de kijk op de Arabische wereld veranderde. De vertaling van het oosters erotisch sprookje *Duizend en een nacht*, dat verscheen tussen 1704 en 1711 in Frankrijk en werd immens populair²⁰². In dit verband kunnen we ook nog *L'espion des Turcs* citeren, het boek van Marana waarop Montesquieu zich inspireerde voor zijn beroemde *Lettres persanes* (1721). Andere werken die op belangstelling voor het Oosten wijzen: *Histoire de Constantinoplen* en *Beschrijvinghen van feriën palesinen*.

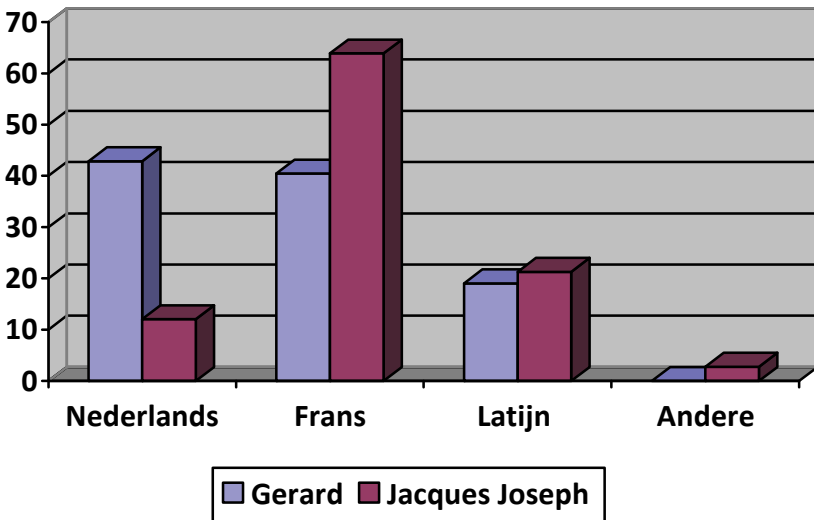
De inhoud van zijn bibliotheek sluit naadloos aan bij die van zijn ultrakatholieke contrareformatorische vader met werken van de jezuiten Hasaert, Biverus, Lessius, de Bellegarde, de dominicaan Louis de Grenade, kerkvader Augustinus en een *Histoire de Consile* (sic) *de Trente*. Een ander opvallend werk is het polemisch meesterwerk van Blaise Pascal, over de strijd tussen de jansenisten en jezuiten, *Lettres Provinciales*.

Na het overlijden van zowel Gerard als Jacques Joseph van Vilsteren werd een onbekend aantal boeken geveild. Er zijn slechts twee titels (zeven volumes) uit Gerards bibliotheek te vinden in die van Jacques Joseph,

²⁰² Tussen 1704 en 1711 publiceerde Antoine Galland zijn vertaling van *Duizend-en-één-nacht*; zie HAZARD P., *De crisis in het Europese denken. Europa op de drempel van de Verlichting 1680-1715*, Amsterdam, 1990, p. 329 (orig. *La crise de la conscience européenne*, Parijs, 1935).

namelijk Hasaerts *Catechismus* (twee volumes) en *Clélie, histoire romaine* van Madeleine de Scudéry (vijf volumes). Beide titels vonden we in veel veilingcatalogi vermeld, zodat we kunnen aannemen dat de boeken algemeen verspreid waren.

Voor wat betreft de taal waarin de boeken gepubliceerd waren, is een grote verschuiving te merken. Waar het Nederlands en het Frans in de bibliotheek van Gerard elkaar in evenwicht hielden, blijkt de bibliotheek van Jacques Joseph van Vilsteren hoofdzakelijk uit franstalige werken te bestaan. De werken in het Nederlands hadden nog slechts een aandeel van iets meer dan een tiende van de werken. Onder "andere" talen wordt verstaan: het Spaans, het Portugees en het Italiaans.

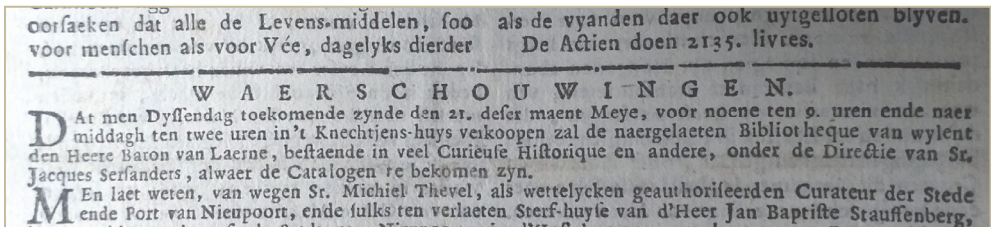
Grafiek 6. Opdeling van het totaal aantal besproken werken in taal, waarden in procenten.

Jacques Joseph van Vilsteren was als edelman ongetwijfeld cultureel georiënteerd op het Franse ideeëngoed. Het Frans was de taal van de adel en bovendien zou Franciscus Xaverius van Vilsteren (1727-1748), de zoon van Jacques Joseph, later rechten studeren aan de jezuïetenuniversiteit van Douai.

Twee werken konden niet in de boekenverzameling van Jacques Joseph van Vilsteren ontbreken. In *Flandria Illustrata* van Antonius Sanderus was

een gravure van het slot van Laerne opgenomen. In een ander werk, namelijk *Relation de l'inauguration solennelle de sa Sacrée Majesté Imperiale et Catholique Charles VI*, een gebeurtenis die plaats vond op 18 oktober 1717 te Gent, was Jacques Joseph van Vilsteren, heer van Laerne, een van de weinige edelen die de adelstand vertegenwoordigde. Wellicht jammer voor Jacques Joseph dat zijn naam foutief werd weergegeven als *Ignace Joseph de Vilteren Baron de Laerne...*²⁰³.

De aanwezigheid van meerdere exemplaren van het litterair tijdschrift *La Clef du Cabinet* kan er op wijzen dat Jacques Joseph van Vilsteren een levendige interesse had in wat er gebeurde op het vlak van nieuwe publicaties.

Illustratie 60. Aankondiging openbare verkoop op 21 mei 1743 van de *naergelaeten Bibliotheque van wylent den Heere Baron van Laerne, bestaende in veel Curieuse Historique en andere, onder de Directie van Sr. Jacques Sersanders*, in de Gazette van Ghendt van donderdag 16 mei 1743, pagina 4.

© Collectie Archief Gent, Gazette van Ghendt, 1743.

Uiteindelijk werd de boekenverzameling van Jacques Joseph van Vilsteren geveild te Gent op 21 mei 1743, meer dan tien jaar na zijn overlijden (zie illustratie 59). In het krantenartikel wordt ook melding gemaakt van een veilingcatalogoog, maar een exemplaar van die bewuste verkoopcatalogoog is blijkbaar niet bewaard gebleven.

3. Wie waren de auteurs van al die boeken?

Uiteraard zijn de auteurs van al die boeken de toenmalige intellectuelen: professoren, juristen, historici, schrijvers, wetenschappers, diplomaten en geestelijken. Vooral die laatsten nemen een prominente plaats in.

²⁰³Universiteitsbibliotheek Gent, BIB.ACC.004354, folio (25).

In de bibliotheek van Gerard van Vilsteren tellen we 34 verschillende auteurs voor de 43 boeken met een plausibele uitgave. De geestelijken, zowel seculiere als reguliere, vormen met acht de grootste groep: drie seculiere priesters en vijf jezuïeten.

Het aandeel van de geestelijke auteurs is in de bibliotheek van Jacques Joseph van Vilsteren is nog beduidend groter. Van de 107 auteurs, voor de de 115 items met een plausibele uitgave, behoorden 33 van hen tot de geestelijke stand; veertien seculiere priesters en negentien reguliere kloosterlingen: veertien jezuïeten, een kapucijn, een dominicaan, een cisterciënsers, een benedictijn en een monnik van een niet nader bepaalde orde.

Dat de geestelijken een zo belangrijke plaats innamen in de wereld van het boek had veel te maken met de contrareformatie. Deze kerkelijke hervormingsbeweging maakte dankbaar gebruik van de snel ontwikkelende boekdrukkunst om de besluiten van onder meer het Concilie van Trente (*Histoire du Consile de Trente*, p. 71) te verspreiden. De geestelijken zetten zich dapper aan het schrijven wat, naast religieuze en kerkelijk-institutionele gevolgen, ook een effect had op de literatuur, onder meer op de opbloei van mystiek en volksdevotie (*Histoire du St. Sacrament des miracles*, p. 72). In dit alles namen de jezuïeten het voortouw als fervente bestrijders van de protestantse doctrines. Met hun geschriften trachtten ze degenen die hun geloof in de Roomse Kerk hadden verloren te herwinnen en te heropvoeden (*Catechismus Hasaert, Triomph van de Christelycke Leere*, p. 32 en p. 69).

Bronnen voor de identificatie van de auteurs en hun werken

De websites en zoekmachines werden geraadpleegd en gebruikt tijdens de periode oktober 2020 - februari 2021, tenzij uitdrukkelijk anders vermeld.

BAYERISCHE STAATSBIBLIOTHEK, raadpleegbaar op <https://opacplus.bsb-muenchen.de>.

BIBLIOTHECA HULTHEMIANA, *Catalogue ou Méthodique de la riche et précieuse collection de livres et de manuscrits délaissée par M. H. Van Hulthem, curateur de l'Université de Gand, Gent, 1936, J. Poelman, Hoogpoort, 5 delen, 31685 titels*, Koninklijke Bibliotheek, geraadpleegd 13 september 2005.

BIBLIOTECA NAZIONALE UNIVERSITARIA DI TORINA, raadpleegbaar via <https://bnto.comperio.it>.

BIBLIOTHÈQUE MUNICIPALE DE LYON, raadpleegbaar via <https://catalogue.bm-lyon.fr>.

BIBLIOTHÈQUE NATIONALE DE FRANCE, raadpleegbaar via <https://www.bnf.fr/fr> - <https://data.bnf.fr> - <https://gallica.bnf.fr> of <https://catalogue.bnf.fr>.

BIBLIOTHÈQUE NUMÉRIQUE DE LYON (NUMELYO), raadpleegbaar via <https://numelyo.bm-lyon.fr>.

BIOGRAPHIE NATIONALE, *publiée par l'Académie royale des Sciences, des Lettres et des Beaux Arts de Belgique*, Brussel, 1866-1944, 28 volumes, te raadplegen op <http://onlinebooks.library.upenn.edu/webbin/metabook?id=biographienationalbe>.

BIOGRAPHIE UNIVERSELLE, *ancienne et moderne, ou histoire, par ordre alphabétique, de la vie publique et privée de tous les hommes qui se sont fait remarquer par leurs écrits, leurs actions, leurs talents, leurs vertus ou leurs crimes, ..., tome 32*, chez L.G. Michaud, Paris, 1822, raadpleegbaar via <https://archive.org/details/biographieuniver32michuoft>

CATALOGUE COLLECTIF DE FRANCE, raadpleegbaar via <https://ccfr.bnf.fr>.

DELSAERDT P., *Suum Quisque bibliothecam. Boekhandel en particulier boekenbezit aan de oude Leuvense universiteit (16e-18e eeuw)*, Leuven, 2001.

DEUTSCHE BIOGRAPHIE, te raadplegen via <https://www.deutsche-biographie.de>.

DIGITALE BIBLIOTHEEK VOOR DE NEDERLANDSE LETTEREN, raadpleegbaar via www.dbnl.org.

DUTCH REVOLT UNIVERSITEIT LEIDEN, raadpleegbaar via <https://dutchrevolt.leiden.edu>.

EERSTE NEDERLANDSE SYSTEMATISCH INGERICHTE ENCYCLOPEADIE (ENSIE), raadpleegbaar via <https://www.ensie.nl>.

ENCYCLOPAEDIA BRITANNICA, raadpleegbaar via <https://www.britannica.com>.

ERFGOEDBIBLIOTHEEK HENDRIK CONSCIENCE ANTWERPEN, te raadplegen op <https://www.consciencebibliotheek.be>.

GLASGOW UNIVERSITY EMBLEM WEBSITE, raadpleegbaar via <https://www.emblems.arts.gla.ac.uk>.

GOOGLE BOOKS, via <https://books.google.be> of <https://books.google.fr>.

HATHI TRUST, DIGITAL LIBRARY, raadpleegbaar via <https://www.hathitrust.org>.

HISTORIEK ONLINE GESCHIEDENISMAGAZINE, raadpleegbaar via <https://historiek.net>.

HISTORISCHE VERENIGING ARNEMUIDEN, raadpleegbaar via www.arnehistorie.com.

IDENTIFIANTS ET RÉFÉRENTIELS POUR L'ENSEIGNEMENT SUPÉRIEUR ET LA RECHERCHE (IDREF), te raadplegen via <https://www.idref.fr>.

INTERNET ARCHIVE, te raadplegen via <https://archive.org> of <https://web.archive.org>.

NATIONAAL BIOGRAFISCH WOORDENBOEK (NBW), deel 1, Brussel, 1964, raadpleegbaar via <https://www.kvab.be/nl/nationaal-biografisch-woordenboek>.

- NEDERLANDS INSTITUUT VOOR KUNSTGESCHIEDENIS, raadpleegbaar via <https://rkd.nl>.
- NIEUW NEDERLANDSCH BIOGRAFISCH WOORDENBOEK (NNBW), te raadplegen op <https://huygens.knaw.nl> of https://dbnl.org/tekst/molh003nieu00_01/.
- OPEN EDITION JOURNALS, raadpleegbaar via <https://journals.openedition.org>.
- PIRENNE H., *Bibliographie de l'histoire de Belgique. Catalogue méthodique et chronologique des sources et des ouvrages principaux relatives à l'histoire de tous les Pays-Bas jusqu'en 1598 et à l'histoire de Belgique jusqu'en 1914*, Bruxelles, 1931.
- PROJECT GUTENBERG, raadpleegbaar via www.gutenberg.org.
- RECHTSKUNDIG WEEKBLAD, raadpleegbaar via <https://www.rw.be>.
- SOENEN M., *Inventaire analytique des documents relatifs à l'impression et au commerce des livres (1546–1702). Contenus dans le cartons 1276 à 1280 du conseil privé espagnol*, Bruxelles, 1983.
- SHORT TITLE CATALOGO VLAANDEREN (STCV), De bibliografie van het handgedrukte boek. Vlaamse Erfgoedbibliotheek, te raadplegen via <https://anet.be/opac/stcvopac>.
- 'S WERELDS GROOTSTE BIBLIOTHEEKCATALOGUS, raadpleegbaar via <https://www.worldcat.org>.
- THE GALILEO PROJECT, raadpleegbaar via <http://galileo.rice.edu>.
- UNIVERSITEITSBIBLIOTHEEK GENT, te raadplegen op <https://lib.ugent.be>.
- UNIVERSITY OF NOTRE DAME, raadpleegbaar via <https://hue.crc.nd.edu>.
- VANDENHOLE R., *Inventaris van veilingcatalogi 1615-1914*, 2 delen, Gent, 1987.
- VAN DER AA A.J., *Biographisch Woordenboek der Nederlanden bevattende Levensbeschrijvingen van zoodanige Personen die zich op eenigerlei wijze in ons Vaderland hebben vermaard gemaakt*, 21 delen, Haarlem, 1852-1878, raadpleegbaar via <http://www.biografischportaal.nl> of https://dbnl.org/titels/titel.php?id=aa_001biog00.
- VANDER HAEGHEN F., *Bibliographie gantoise. Recherches sur la vie et les travaux des imprimeurs de Gand, 1483-1850*, 7 volumes, Gent, 1858-1869, raadpleegbaar via <https://lib.ugent.be/en/catalog/rug01:000016597?i=1&q=bibliographie+gantoise>.

Niet gepubliceerde bronnen algemene informatie

Brussel,

Algemeen Rijksarchief,

Parochieregister Sint-Bavo, Gent, begrafenissen.

Gent,

Collectie Stadsarchief Gent,

Gazette van Ghendt, 1743.

Laarne,

Kasteel van Laarne,

Archief Kasteel van Laarne (AKL), nrs. 2, 169.1 en 441.

Algemene bibliografie

- ALAERTS K., *Karel V en Filips II in de vorstenspiegels in de Nederlanden (1600-1750): het rijke kleurenpalet van verscholen deugdenmozaïeken*, op www.thesis.net/vorstenspiegels/vorstenspiegels_bibliografie.htm.
- ALLAN D., 'An Ancient Sage Philosopher': Alexander Ross and the Defence of Philosophy', *The Seventeenth Century*, 17, 2001, p. 68-93.
- ARENTS P., *De Bibliotheek van Pieter Pauwel Rubens: een reconstructie*, Antwerpen, 2001.
- BALTHAU E., *Voorlopige inventaris van het archief van de heren van Laarne, bewaard in het kasteel van Laarne (nrs. 1-1400)*, gepubliceerd op www.academia.edu, 2020.
- BARBIER, F., JURATIC, S., E. A., *Lumières du Nord: imprimeurs, libraires et "gens du livre" dans le Nord au 18e siècle (1701-1789): dictionnaire prosopographique*, Histoire et civilisation du livre, volume 25, Genève, 2002.
- BARICCO A., *De barbaren*, Amsterdam, 2010.
- BASTIAENS D.-E., 'Noord en Zuid herenigd?', *Vlaanderen*, jg. L., nr. 288, nov.-dec. 2001, p. 263.
- BEGHEYN P. J., 'Zestiende en zeventiende-eeuwse bibliotheken te Nijmegen en omgeving', in *Ons geestelijk erf*, 1981, dl. 55, pp. 269-284.
- BEUTELS R., *Leonardus Lessius 1554-1623. Portret van een Zuidnederlandse laat-scholastieke econoom: een bio-bibliografisch essay*, Wommelgem, 1987.
- BIJSTERVELD A.-J. (red.), *Adrianus Barlandus. De kroniek van de hertogen van Brabant. Vertaling, inleiding en voortzetting onder redactie van Arnoud-Jan Bijsterveld*, 's-Hertogenbosch, 2004.
- BOURGEOIS I., *Sfeer of pracht en praal. Een kwantitatieve benadering van decoratieve voorwerpen en binnenhuisversiering in achttiende-eeuwse Gentse interieurs*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling UGent, 1986.
- BOROWITZ H.O., *The impact of art on French literature: from de Scudéry to Proust*, Plainsboro, New Jersey, 1985.
- BRIELS J., *Zuid-Nederlanders in de Republiek 1572-1630. Een demografische en cultuurhistorische studie*, Sint-Niklaas, 1985.
- BROUWER H., *Rondom het boek. Historisch onderzoek naar leescultuur, in het bijzonder in de 18e eeuw. Een overzicht van bronnen en benaderingen, resultaten en problemen*, in *Documentatieblad 18^e eeuw*, 20 (1988)1, p. 51-120.
- BURKE P., *What is cultural history?*, Cambridge, 2018 (vert. *Wat is cultuurgeschiedenis?*, Utrecht, 2018).
- CASSIDY J. J., 'Nicolas Caussin', in *Catholic Encyclopedia*, deel 3, New York, 1913, p. 467.
- CHARTIER R., *Lectures et lecteurs dans la France d'ancien régime*, Paris, 1987.
- CRANE N., *Mercator. The Man who mapped the World*, London, 2002 (vert. *Mercator. De man die de wereld in kaart bracht*, Amsterdam, 2003).
- DECLERCQ G., 'Habent sua fata libelli et acta. La destruction de textes, manuscrits et documents au Moyen Âge', in ENGELS D., MARTENS D., WILKIN A. (dir.), *La destruction dans l'histoire. Pratiques et discours*, Brussel/Bern, 2013, p. 129-161.
- DE KEYSER J., 'De officiële redactie der Antwerpsche gewoonten', in *Rechtskundig Weekblad*, 7de jg, nr. 18, 16 januari 1938, p. 705-716.
- DE KEYSER R., E. A., *Studies over het Boekenbezit en Boekengebruik in de Nederlanden voor 1600*, Archief- en bibliotheekwezen in België, Extranummer 11, Brussel, 1974.

- DE KOOKER H. W., VAN SELM B., *Boekencultuur in de Lage Landen. Bibliografie van publicaties over particulier boekenbezit in Noord- en Zuid-Nederland, verschenen voor 1991*, Utrecht 1993.
- DELSAERDT P., DE VLIAGER K., *Boekgeschiedenis in Vlaanderen: nieuwe instrumenten en benaderingen*, Handelingen van Contacfora, 28 november 2003.
- DELSAERDT P., SORDET Y., *Lectures princières & commerce du livre. La bibliothèque de Charles III de Croÿ et sa mise en vente, 1614*, Paris, 2017.
- DE MOLDER TH., 'De bibliotheek van Jan van Renesse 1561', in *Bijdragen tot de geschiedenis, bijzonderlijk van het hertogdom Brabant*, reeks III, jaar I, nr. 1, 1902.
- DE MONGE L., *Sommaire du cours d'histoire de la littérature française au XVIIIe siècle*, Leuven, 1882.
- DEQUEKER L., *Het Sacrament van Mirakel. Jodenhaat in de middeleeuwen*, Leuven, 2000.
- DEROLEZ A., *Inventaris van de handschriften in de universiteitsbibliotheek te Gent*, Gent, 1977.
- DESMAELE, B., *Coup d'oeil sur quelques bibliothèques privées Bruxelloises du XVIIIe siècle*, in *Etudes sur le 18e siècle*, XIV, 1987, p. 101-124.
- DE SMET A., 'Gerard Mercator en zijn Westvlaamse voortzetter Jodocus Hondius of Joost De Hondt uit Wakken', in WESTVLAAMS VERBOND VAN KRINGEN VOOR HEEMKUNDE BRUGGE, *Album Archivaris Jos. De Smet*, Brugge, 1964, p. 313-330
- DE VLEESCHAUWER C., *De Flandria Illustrata van Antonius Sanderus*, Brussel, 1978.
- DE VLIAGER-DE WILDE K., *Adellijke levensstijl, dienstpersoneel, consumptie en materiële leefwereld an Jan van Brouhoven en Maria Livina de Beer, graaf en gravin van Bergeyck (ca. 1685-1740)*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, KUL, 2003.
- DEYS H., FRANSSEN M., VAN HEZIK V., *Guicciardini Illustratus. De kaarten en prenten in Lodovico Guicciardini's "Beschrijving van de Nederlanden"*, Utrecht, 2001.
- DHONDT L., FREDERICQ - LILAR M., 'Het culturele leven in onze provincies in de 18e eeuw, Oost-Vlaanderen', in *Driemaandelijks tijdschrift van het Gemeentekrediet van België*, 139 (1982), p. 15-42.
- DI MAURO D.R., *Gallican Vision, Anglican Perspectives: The Reception of the Works of Louis Ellies Du Pin into England*, Catholic University of America, 2012.
- DONGELMANS B.P.M., HOFTIJZER P.G., LANKHORST O.D. (RED.), *Boekverkopers van europa. het 17de-eeuwse Nederlandse uitgeveshuis Elzevier*, Zutphen, 2000.
- DUBOSQ Y. Z., *Le livre Français et son commerce en Hollande de 1750 à 1780*, Paris-Amsterdam, 1925, p. 151-175.
- FONTAINE VERWEY H., 'Uit de wereld van het boek', in *Drukkers, liefhebbers en piraten in de zeventiende eeuw*, deel II, Amsterdam, 1976.
- FREDERIKS J.G., VAN DEN BRANDEN F.J., Goidtsenhoven (*Laureis van*), in *Biografisch woordenboek der Noord- en Zuidnederlandsche letterkunde*, Amsterdam, 1888-1891, p. 281.
- HALKIN L. E., *De biografie van Erasmus*, Baarn, 1989.
- HANSELAER J., 'De oudheid op de boekenplank. Een overzicht van antieke literatuur en antiquarische werken in Antwerpse bibliotheken van de 17de eeuw', in VANDER AUWERA J., MEULEMEESTER J.L. (samenst.), *Jordaens en de antieken*, 61, september 2012, 342, p. 213-219.
- HAZARD P., *De crisis in het Europese denken. Europa op de drempel van de Verlichting 1680-1715*, Amsterdam, 1990.
- HEEFFER A., *Récréations Mathématiques (1624). A Study on its Authorship, Sources and Influence*, op logica.ugent.be/albrecht/thesis/Etten-intro.pdf .

- HOC M., *Le déclin de l'humanisme belge: étude sur Jean-Gaspard Gevaerts, philologue et poète (1593-1666)*, Brussel/ Parijs/ London, 1922.
- HOEFER J. C. F., 'Gautier de Costes de La Calprenède', in *Nouvelle biographie générale*, t. XXVIII, Paris, 1859, p. 447-449.
- INDESTEGE L., *Boekbanden uit vijf eeuwen*, Centrale bibliotheek Rijksuniversiteit Gent, 1961 (Catalogus van een tentoonstelling).
- KEBLUSCH M., *Boeken in de Hofstad, Haagse boekcultuur in de Gouden Eeuw*, Hilversum, 1997.
- KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK VAN BELGIË, *De Nederlandsche Taal en Letterkunde in België, Documenten XIIIde eeuw – 1830, Tentoonstelling*, Brussel, 1936.
- Kroniek van het Gedrukte Boek in de Nederlanden*, een kritische bibliografie die jaarlijks verschijnt in het tijdschrift *Archief- en Bibliotheekwezen in België*.
- LANDWEHR J., *De Nederlander uit en thuis. Spiegel van het dagelijkse leven uit bijzondere zeventiende-eeuwse boeken*, Voorschoten, 1981.
- LANDWEHR J., *Emblem and fable books printed in the Low Countries, 1542-1813*, Utrecht, 1988.
- LANGEREIS S., *De woordenaar. Christoffel Plantijn, 's werelds grootste drukker en uitgever (1520-1589)*, Amsterdam, 2014.
- LANKHORST O.S., HOFTIJZER P.G., *Drukkers, boekverkopers en lezers tijdens de republiek. Een historiografische en bibliografische handleiding*, Nederlandse cultuur in Europese context I, Den Haag, 1995.
- 'L'histoire abrégée des bibliothèques modernes', in *Journal littéraire*, nr. 10, juni 2001, <https://www.saintmont.com/jl/articles/jl10.htm>.
- LOWRY M., *The world of Aldus Manutius. Business and scholarship in renaissance Venice*, Oxford, 1979.
- MARION M., *Recherches sur les bibliothèques privées à Paris au milieu du XVIIIe siècle*, Paris, 1978.
- MACHIELS J., *Catalogus van de boeken gedrukt voor 1600 aanwezig op de Centrale Bibliotheek van de Rijksuniversiteit Gent*, 2dln, Gent, 1979.
- MACHIELS J., 'De Boekdrukkunst te Gent', in MACHIELS J., DEROLEZ A., DHANENS E., VAN DER DONCKT-BUVERGER G., DUVERGER E., DE SCHRIJVER A., *Gent, duizend jaar kunst en cultuur*, Tentoonstellingscatalogus, deel II, Gent, 1975, p. 1-113.
- MANGUEL A., *A History of Reading*, New York, 1996 (vert. *Een geschiedenis van het lezen*, Amsterdam, 1999).
- MARTIN H.-J., CHARTIER R. (EDS), *Histoire de l'édition française, vol. 1: Le livre conquérant. Du moyen âge au milieu du XVII siècle*, Paris, 1983.
- MEIJ P.J., *Arend van Slichtenhorst en de Gelderse geschiedschrijving*, Arnhem, 1967.
- MEULEMEESTER J. L., 'Verhalen van verzamelde boeken. Woord vooraf', in *Vlaanderen*, jg. L., nr. 288, nov.-dec. 2001, p. 257.
- MORICEAU L., 'Le Coq et l'Orange: récit d'une guerre métallique entre Louis XIV et Guillaume III', in *Revue historique des armées*, édition électronique, <http://journals.openedition.org/rha/4403>.
- MORNET D., *Les enseignements des bibliothèques privées (1750-1780)* in *Revue d'histoire littéraire de la France*, jaargang 1910, nr. 17, pp. 449-492.
- NAUWELAERS J., *Histoire des Avocats au Conseil Souverain de Brabant*, Brussel, 1947.
- NAUWELAERTS M.A., 'De universiteit van Dowaaï en het Humanisme', in *De Franse Nederlanden Jaarboek – Les Pays Bas français*, Annales 6, 1981, p. 11-28.
- NISSEN P., *Geloven in de Lage Landen, Scharniermomenten in de geschiedenis van het christendom*, Leuven, 2004.

- OPSOMMER R., 'Commentariën [...] op de leen-rechten [...] – 1699, Jan-Baptist de Clerck', in MARTYN F., BERKVENNS L., BROOD P. (red.), *Juristen die schreven en bleven. Nederlandstalige rechtsgeleerde klassiekers*, Hilversum, 2020, (Pro Memorie 21.2 (2019)), p. 64-67
- PETTIGREE A., WALSBY M. (RED.), *Netherlandish books. Books published in the Low Countries and Dutch books published abroad before 1601*, Leiden, 2011.
- PHILLIPSON C., 'Andrea Alciati and his predecessors', in MACDONELL J. & MANSON E. (eds.), *Great Jurists of the World, Londen*, 1913, p. 58-62.
- POLASTRON L.X., *Livres en feu. Histoire de la destruction sans fin des bibliothèques*, Paris, 2004.
- PAZ M., *Studies in seventeenth-century imagery*, Roma, 1975.
- REUCK J., *Bibliotheca Erasmiانا Bruxellensis: catalogus der werken van Erasmus uitgegeven in de 16de eeuw aanwezig in de Koninklijke Bibliotheek Albert I*, Monografieën van de Koninklijke Bibliotheek Albert I, Brussel, 1993.
- RIDDER-SYMOENS H., 'De universiteiten van Dowaaï en Rijsel, centra van cultuur in de Franse Nederlanden', in *De Franse Nederlanden Jaarboek – Les Pays Bas français*, Annales 11, 1986, p. 11-30
- RIETBERGEN P.J.A.N., 'The library of a dutch country squire, Thomas Walraven van Arkel (1615-1694). A contribution to the study of dutch aristocratic culture in the 17th century', in *Lias*, IX, nr. 2, 1982, p. 271-284.
- ROEGIERS J., VAN DER HERTEN B. (RED.), *Eenheid op papier. De Nederlanden in kaart van Keizer Karel tot Willem I*, Leuven, 1994.
- ROY E., *La vie et les oeuvres de Charles Sorel, sieur de Souvigny (1602-1674)*, Paris, 1891.
- SCHEPENS E.L., 'Enige genealogische gegevens over de heren van Laarne: de familie van Vilsteren', in *Castellum*, V, nr. 4, 1988, p. 7-11.
- THIJS A.K.L., 'Prosper Arents (1889-1984) : bibliograaf van Petrus Paulus Rubens ... en van vele anderen', in *De Gulden Passer*, jaargang 78-79, Antwerpen, 2000, p. 11-387.
- VANDAMME L., 'Op zoek naar particuliere bibliotheken in Vlaanderen', in *Vlaanderen*, jg. L., nr. 288, nov.-dec. 2001, p. 258-262.
- VAN DEN BRANDEN F.J., FREDERIKS J.G., 'Hasart (Cornelis)', in *Biographisch woordenboek der Noord- en Zuidnederlandsche letterkunde*, Amsterdam, 1888-1891.
- VANDENBROECKE C., 'De lokalisatie van het publikatieaanbod in de Zuidelijke Nederlanden op basis van de van Hulthembibliotheek (15de - begin 19de eeuw)', in *Handelingen van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, nieuwe reeks, 48, 1994, p. 179-192.
- VAN DER KROGT P., *Koeman's Atlantes Neerlandici, vol II: the folio atlases published by Willem Janz. Blaeu and Joan Blaeu, 't Goy-Houtem*, 2000.
- VAN DER PLAAT G., *Eendracht als opdracht. Lieuwe van Aitzema's bijdrage aan het publieke debat in de zeventiende-eeuwse Republiek*, Hilversum, 2003.
- VAN DER WOUWE CORNELIA (CORRIE-CHRISTINE), *Boekenbezit en boekenconsumptie te Gent en omstreken, 1770-1830*, Licentiaatsthesis 1986/73, RUG.
- VAN DE WIELE J., 'Gentse drukkers en drukkerijen', in *Tijdschrift voor Geschiedenis van Techniek en Industriële Cultuur*, 7, nr. 1, 1989, p. 2-19.
- VAN DE WIELE J., 'De Gentse drukkers tussen 1483-1899', in *Tijdschrift voor Geschiedenis van Techniek en Industriële Cultuur*, 7, nr. 1, 1989, p. 21-25.
- VAN DIEVOET G., *Lovanium docet: geschiedenis van de Leuvense Rechtsfaculteit (1425-1914)*, Leuven, 1988.

- VAN HAL T., ‘“Moedertalen en taalmoeders”. Het vroegmoderne taalvergelijkende onderzoek in de Lage Landen’, *Verhandelingen van de Koninklijke Vlaamse Academie van België voor Wetenschappen en Kunsten*, Nieuwe Reeks 20, Brussel, 2010.
- VAN OVERSTRAETEN J., *De Nederlanden in Frankrijk*, Antwerpen, 1969.
- VAN SELM B., ‘*Een menigthe treffelijcke Boecken*’ *Nederlandse boekhandelscatalogi in het begin van de zeventiende eeuw*, Utrecht, 1987.
- VAN WEZEL L., *De bibliotheek van Charles, deuxième duc d’Ursel (1717-1775)*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Gent, 2005-2006.
- VERSTAETEN K., *Migratie van de Noordelijke naar de Zuidelijke Nederlanden in de zeventiende eeuw. Gerard van Vilsteren: van telg uit een ‘vuil en riddermatigh gheslact’ in Zwolle tot baron van Laarne*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling UG, 2003-2004.
- VERSTRAETEN K., ‘Migratie van de Noordelijke naar de Zuidelijke Nederlanden in de zeventiende eeuw. Gerard van Vilsteren: van telg uit een ‘vuil en riddermatigh gheslact’ in Zwolle tot baron van Laarne’, in *Castellum*, XXIII, nrs. 2 & 3, 2006, p. 5-96.
- VICTOR B., DEROLEZ A., BRACKE W., OOSTERBOSCH M., KLEIN J.-W. (eds), *Corpus Catalogorum Belgii: The Medieval Booklists of the Southern Low Countries. 3: Counts of Flanders, Provinces of East Flanders, Antwerp and Limburg*, Brussel, 1999.
- WADSWORTH P.A., *The novels of Gomberville: A Critical Study of Polexandre and Cythérée*, Yale Romanic Studies 21, New Haven, 1942.
- WATERSCHOOT W., ‘Emblemataliteratuur uit de Officina Plantiniana in de zeventiende eeuw’, in *De Gulden Passer*, jg. 74, 1996, p. 451-468.
- WILLEMS J.F., *Verhandeling over de Nederduytsche tael- en Letterkunde, opzigtelyk de Zuydelyke Provintien der Nederlanden*, Antwerpen, 1819.
- WRIGHT J., *De Jezuieten*, Amsterdam, 2004.

Bijlage 1

**Kasteel van Laarne, Voorlopige inventaris van het archief van de heren van Laarne, nr. 441.
Staat van goed van Gerard van Vilsteren, 7 juli 1684**

<i>Prijsie van boecken. Catalogus librorum</i>	<i>lb.</i>
<i>Atlas bestaende alles in 9 stucken</i>	10-0-0
<i>Flandria Illustrata Sanderi 2 tom</i>	6-0-0
<i>Imago primi seculi</i>	1-0-0
<i>Historie de France par pierre Mathieu 2 tom</i>	1-3-4
<i>Introitus Fernandi Antwerpii</i>	1-0-0
<i>Kerckelijcke historie door p. hasaert 4 tom</i>	2-0-0
<i>Cathechismus hasaert 2 tom</i>	1-13-4
<i>Scrickig, et description du pays bas</i>	0-16-8
<i>Gheldersche gheschiedenisse</i>	
<i>Cronijcke van brabant</i>	
<i>Historie van keijser Carel</i>	
<i>Andermael cronijcke van Brabant</i>	1-0-0
<i>Vier diversche boecken</i>	0-10-0
<i>Polexander met 5 cleijne boecken</i>	0-10-0
<i>2 caerte boecken et triumphus Leopoldi</i>	0-10-0
<i>Atlas Mundi sieu mercator</i>	1-10-0
<i>Cleopatre 11 tom.</i>	0-13-4
<i>Le grand Cijrus tom 10</i>	1-0-0
<i>L' année chrestienne 4 tom.</i>	1-0-0
<i>S. Augustin de la cité de Dieu</i>	0-5-0
<i>Diversche stucken van Erasmus</i>	0-6-8
<i>Diversche vlaemsche boecken gheestel.</i>	0-6-0
<i>Diversche fransche geestel. boecken 17</i>	0-6-8
<i>Diversche kerck boecken 15</i>	0-6-8
<i>5 vlaemsche gheestel boecken</i>	0-16-8
<i>14 vlaemsche boexkens</i>	0-8-0
<i>14 fransche devotie boecken</i>	0-8-0
<i>Diversche studente boecken</i>	0-4-0
<i>15 diversche fransche boexkens</i>	0-6-8
<i>28 diversche fransche boexkens</i>	1-0-0
<i>4 fransche boecken</i>	0-5-0
<i>10 fransche boecken</i>	0-10-0
<i>Noch 26 fransche boecken historien</i>	2-0-0
<i>L'inventaire des histoires de Turcq</i>	
<i>L'histoire generael de l'archenael des Turcq</i>	0-10-0
<i>Afbeeldinghe vande eerste eeuwen der societijt Jesu met figuren</i>	
<i>Discours van de vereenighde Nederlanden met diversche vlaemsche boexkens</i>	0-10-0
<i>Placaetboecken van Brabant 2 tom.</i>	1-0-0
<i>Item vande wildernissen</i>	1-0-0
<i>Item placaetboecken van Vlaendren 2 tom.</i>	1-0-0

<i>Diversche boecken</i>	0-5-0
<i>Cronijcke van Zeelant</i>	0-8-0
<i>Noch 4 boecken</i>	0-10-0
<i>Costume van Ghent, item van Antuerpen</i>	
<i>Monumentorum Italie</i>	0-12-0
<i>5 parquemijne boecken</i>	0-8-0
<i>6 boecken</i>	0-4-0
<i>Costumen van Ghent, Dendermonde, met tleenhof, met de Concessie Caroline</i>	0-5-0
<i>Neghen diversche fransche boecken</i>	0-8-0
<i>25 fransche boexkens</i>	1-0-0
<i>7 boecken</i>	0-8-0
<i>Schilder tonneel van Teniers</i>	1-0-0
<i>Diversche studente boecken</i>	0-10-0
<i>Drij diversche boecken</i>	0-6-8
<i>Trouwrynck van Cath.</i>	
<i>Emblemata Alciati</i>	
<i>Les epistres spirituels de S. François de Sales</i>	0-5-0
<i>L'Astrée 7 tom.</i>	0-5-0
<i>4 vlaemsche boexkens</i>	0-13-4
<i>Les conferences politycques tom. 4</i>	0-3-4
<i>14 diversche fransche boexkens</i>	0-4-0
<i>Histoire romaine Clelie 5 tom.</i>	0-6-0
<i>La cour sainte 6 tom.</i>	0-10-0
<i>Clelie 3 tom.</i>	0-12-0
<i>17 diversche fransche boexkens</i>	0-3-0
<i>Item diversche vlaemsche boexkens</i>	1-3-4
<i>Diversche fransche boexkens</i>	0-3-4
<i>Almahide ou l' esclave reine tom. 6</i>	0-2-0
<i>Cassandre tom. 9</i>	1-0-0
<i>10 boeckxkens</i>	0-10-0
<i>La somme totale</i>	53-13-0

Aldus bij mij ghepresen dese boven beschrevenen somme ofte boecken

7 July 1684

Pieter Sersanders

Ick onderschreven kenne ontfanghen te hebben uyt der handt van mevrau van Laerne de somme van ses schellinghen ende dat van presen van boecken.

7 July 1684

Pieter Sersanders

Noot:

behalve de beginhoofdletter per item of lot werd de spelling van de oorspronkelijke documenten in bijlagen 1 en 2 niet gewijzigd.

Bijlage 2

Archief Kasteel van Laarne, Voorlopige inventaris van het archief van de heren van Laarne, nr. 169.1.
Staat van goed van Jacques Joseph van Vilsteren, 24 juli 1732.

Prijisie van de boucken bevonden ten sterfhyuse van mheer Jacques Joseph van Vilsteren, baron van de prochie van Laerne, ter Straeten, Hertselaere etc. ghedaen op den 24 july 1732 door sr. Jacobus Sersanders, bouckvercooper binnen deze stadt Ghendt als volght:

<i>Dictionnaire historique 2 volumes</i>	2-13-4
<i>Dictionnaire hyconomique</i>	2-0-0
<i>De werken van Cato 2 deelen</i>	3-10-0
<i>Tuldeni opera 4 volumes</i>	2-0-0
<i>Butkens trofens de Brabant 2 volumes</i>	2-10-0
<i>Opera Mirei 2 volumes</i>	2-0-0
<i>Theatre hystorique 3 volumes</i>	3-10-0
<i>L'espinoy</i>	2-0-0
<i>Van Leeuwen censura forensis</i>	1-8-0
<i>Catechismus Hasaert 2 volumes</i>	1-10-0
<i>Dapper beschrijvinghen van ferien palesinen</i>	1-8-0
<i>Terimis in scripturam</i>	2-0-0
<i>Vitado de sacramentis</i>	0-2-0
<i>Idem</i>	0-2-0
<i>Memoires de Gelut</i>	0-2-0
<i>Dux ad universum jus</i>	0-12-0
<i>Zoesius ad degesta</i>	0-6-0
<i>Histoire de Consile de Trente</i>	0-8-0
<i>Biverus</i>	0-1-6
<i>Lessius</i>	0-3-0
<i>Guerras de Flandres</i>	0-3-0
<i>Le Blanc in psalmes</i>	0-1-6
<i>Recht dominial van Brabant</i>	0-5-0
<i>Leenrechten door Clercq</i>	0-14-0
<i>Histoire du St. Sacrament des miracles</i>	0-8-0
<i>Oeuvres de Tacite</i>	0-3-0
<i>Tomi Aquinatus</i>	0-2-0
<i>Observationes Crespij</i>	0-6-0
<i>Inauguration de charles six</i>	0-10-0
<i>Twee boecken met printen</i>	0-15-0
<i>Le Roi, castella nobilium brabantie</i>	2-0-0
<i>Eenen bouck met caerten</i>	0-3-0
<i>Sanderus brabantia illustrata</i>	4-0-0
<i>De costumen van Vlaenderen</i>	2-16-0
<i>Cronique van Vlaenderen</i>	1-10-0
<i>Anselmus codex belgicus</i>	1- 8-0
<i>Roma moderna et antiqua 3 volumes</i>	1-5-0

<i>Histoire des chevaliers de malta</i> 4 volumes	3-10-0
<i>Ovidius ad usum delphini</i> 4 volumes	0-1-0
<i>Histoire de france par daniel</i> 7 volumes	3-10-0
<i>Histoire sainte</i> 1 volume	0-1-6
<i>Pratique du jardinage et economie de la campagne</i>	0-15-0
<i>Theatre de la noblesse de brabant</i>	0-8-0
<i>Le parfait marechal</i>	0-3-0
<i>Nederlantsche hovenier</i>	0-4-0
<i>Tachar dictionarium</i>	0-7-0
<i>Beschrijvinghe van hollant</i>	0-6-0
<i>Observationes gail</i>	0-1-0
<i>D'argentan conferences</i>	0-1-0
<i>Vinnius ad instituta</i>	0-6-0
<i>Minsingerus ad instituta</i>	0-2-0
<i>Valensius, Stockman ende Groenweghe</i>	0-10-0
<i>Description de l'univers</i> 5 volumes	1-15-0
<i>Sermoenen van den h. benedictus wesenbecius</i>	0-1-6
<i>Dictionnaire espagnol, bis</i>	0-2-0
<i>Historie van nederlantsche oorlogen</i>	0-4-0
<i>Pachttafel, columbet, juris prudence</i>	0-3-0
<i>Stijl van procederen van cortrijck</i>	0-2-0
<i>Qeeckconst van boomen, juris prudencem françoise ende annales de tacite</i>	0-3-0
<i>Plaidoij de le maitre, contreversie facinet</i>	0-10-0
<i>Atlas portative</i>	0-4-0
<i>Oeuvres de Grenade</i> 10 tomes	2-0-0
<i>Histoire de Louis quatorze</i> 12 tomes	1-10-0
<i>Oeuvres de Molière</i> 8 tomes	1-0-0
<i>Theatre italien</i> 6 tomes	1-0-0
<i>Lettres du cardinal d'ossat</i> 5 tomes	0-7-0
<i>Les metamorfoses d'ovide</i> 3 volumes	0-8-0
<i>Vie du duc d'ossole</i> 3 volumes	0-4-0
<i>Lettres provinciales</i> 2 tomes	0-4-0
<i>Revolutions de Rome</i> 3 volumes	0-6-0
<i>Vie de Charles cinq</i> 4 volumes	0-10-0
<i>Histoire d'angletaire</i> 6 volumes	0-10-0
<i>Vie de Cromwel</i> 2 volumes	0-6-0
<i>Bossuet histoire universelle</i> 3 volumes	0-8-0
<i>Description de Paris</i> 2 volumes	0-3-0
<i>Histoire de France</i> 7 volumes	0-12-0
<i>Meditations de du pont</i> 7 volumes	0-15-0
<i>Memoires de Comines</i> 3 volumes	0-7-0
<i>Memoires de Pierre le Grand</i> 4 volumes	0-8-0
<i>Geografie de robe</i> 2 volumes	0-5-0
<i>L'espion des turcs</i> 6 volumes	0-16-0
<i>Moment de l'histoire</i> 3 volumes	0-5-0
<i>Receuil de Boetius</i> 5 volumes	0-6-0
<i>Histoire de france par Mesere</i> 7 volumes	0-15-0
<i>Argentan conferences ecclesiasticques</i> 4 volumes	0-7-0

<i>Inneide de virgile 2 volumes, bis</i>	0-4-0
<i>Esprits de st. augustin 4 volumes</i>	0-8-0
<i>Souffrances de Jesu Crist 2 tomes</i>	0-4-0
<i>Strada nederlantsche oorlogen 4 volumes</i>	0-4-0
<i>Vie de elisabeth 2 volumes, bis</i>	0-8-0
<i>Receuil des opera 22 tomkens</i>	0-10-0
<i>Histoire des juifs 5 volumes</i>	0-8-0
<i>Histoire de Hollande</i>	0-6-0
<i>Guerres de flandres 3 tomes</i>	0-5-0
<i>Comedies de terances 3 volumes</i>	0-6-0
<i>Vie du pape sixte 2 volumes</i>	0-4-0
<i>Voiage historique 5 tomes</i>	0-3-0
<i>Histoire de l'empire 3 volumes</i>	0-3-0
<i>Histoire romaine 5 volumes</i>	0-8-0
<i>Histoire romaine antiqua et moderna 2 volumes</i>	0-7-0
<i>Histoire du roi guilliaume 3 volumes</i>	0-4-0
<i>Monarchie françoise 3 volumes</i>	0-4-0
<i>Memoires du duché rabutin 3 volumes</i>	0-4-0
<i>Religion du monde 3 volumes</i>	0-4-0
<i>Mille et une nuit 7 volumes</i>	0-10-0
<i>Vie des hommes illustres de plutarque 9 volumes</i>	0-15-0
<i>Histoire des empereurs 7 volumes</i>	0-7-0
<i>Delices d'Italie 3 volumes</i>	0-10-0
<i>Thien stucken van belgarde</i>	0-10-0
<i>Histoire de constantinoplen 6 volumes</i>	0-6-0
<i>Histoire de france 7 volumes</i>	0-4-0
<i>Metamorfofes d'ovide 3 volumes</i>	0-9-0
<i>Histoire de l'arianisme 3 volumes</i>	0-4-0
<i>Traité de matematicques 3 volumes</i>	0-3-0
<i>Don qui soitte de la mancha 2 volumes</i>	0-2-0
<i>36 diversche boucxkens</i>	0-15-0
<i>Recreation matematicques 2 volumes met een atlasken</i>	0-10-0
<i>Clelie histoire romaine</i>	0-12-0
<i>14 diversche boucxkens</i>	0-10-0
<i>19 diversche boucxkens</i>	1-2-0
<i>23 diversche boucxkens</i>	1-0-0
<i>25 diversche boucxkens</i>	1-7-0
<i>25 ditto</i>	1-0-0
<i>28 ditto</i>	1-2-0
<i>18 boucxkens</i>	0-10-0
<i>Een deel boucxkens</i>	0-8-0
<i>28 diversche boucxkens</i>	1-8-0
<i>Diversche clés du cabinet</i>	1-0-0
<i>Ende noch eenige andere boucken</i>	0-10-0
<i>Aldus ghepresen ter goeder trouwen, en daeghe, maende ende jaere alsoe voren</i>	100-6-0

PERSONENREGISTER AUTEURS PLAUSIBELE UITGAVEN

- Abelly, Louis: 33
 Agricola, George Andreas: 96
 Aitzema, Lieuwe van: 62, 63
 Alciati, Andreas: 43
 Andilly, Arnaud d': 126, 127
 Anselmus, Antonius: 36, 37, 84, 85
 Aquinas, Thomas: 73
 Argentan, Louis François d': 74, 75
 Augustinus: 33
 Baillet, Adrien: 128, 129
 Barlandus, Adriaan: 57
 Basnage, Jacques: 127
 Baudier, Michel: 61, 63
 Bellegarde, J.-B. Morvan de: 78, 79
 Bentivoglio, Guido: 113
 Béringhen, Jacques-Louis de: 99
 Biverus, Petrus: 69
 Blanc, Thomas le: 71
 Boëtius, Anicius Manlius: 97, 98
 Boëtius, Epo: 97, 98
 Bonnefons, Amable: 33
 Bossuet, Jacques Bénigne: 122, 123
 Boxhorn, Marcus Zuerius van: 116, 117
 Brice, Germain: 123
 Butkens, Christophe: 107
 Cafmeyer, Petrus de: 72
 Cassandre, François: 49
 Cato, Marcus Porcius: 93
 Caussin, Nicolas: 35
 Cervantes Saavedra, Miguel de: 106
 Chevalier, Nicolas: 129, 130
 Chomel, Noël: 92, 93
 Clerck, Jan Baptiste de: 83
 Commines, Philippe de: 126
 Costes, Gautier de: 45
 Cousin, Louis: 131, 133
 Crespi, Christophe: 85
 Dacier, André: 106
 Dacier, Lefèbvre Anne: 103, 104
 Daniel, Gabriel: 117, 127
 Dapper, Olfert: 111
 Dezaillier d'Argenville, Antoine Joseph: 93
 Duchesne, André: 123
 Dupin, Louis Ellies: 71
 Echard, Laurene: 133
 Erasmus, Desiderius: 49
 Espinoy, Philippe de l': 109
 Eversdyck, Cornelis Fransz: 89
 Franzini, Federico: 115
 Gabri, Carel: 39
 Gaill, Andreas von: 85
 Galland, Antoine: 104, 105
 Gautruche, Pierre: 73
 Gueudeville, Nicolas: 108, 109
 Gevartius, Casperius: 53, 54
 Gherardi, Evariste: 101
 Goidtsenhoven, Laurens van Haecht: 58, 59
 Grenade, Louis de: 75
 Groen, Jan van der: 95, 96, 97
 Groenewegen, Simon: 86, 89
 Grue, Thomas la: 75
 Guicciardini, Ludovico: 57, 106
 Haecht Goidtsenhoven, van: 53
 Hazart, Cornelis: 32, 33, 55, 69
 Hélo, François: 91
 Hertogh de Bertout, Joannes Martinus: 81
 Imhoff, Andreas Lazarus von: 109
 Jesus, Thomas de: 77
 Josephus, Titus Flavius: 126, 127
 Kogenheim, Johann Heiss von : 134
 Lallemand, Jacques Philippe: 76, 77
 Larrey, Isaac de: 120
 Leene, Joseph van den: 116, 117
 Leeuwen, Simon van: 81
 Lessius, Leonardus: 69, 72
 Leti, Gregorio: 121, 129
 Leurechon, Jean: 98
 Liger, Louis: 95
 Lobo, Jerome: 129
 Kogenheim, von: 127, 128
 Maimbourg, Louis: 133
 Maistre, Antoine le: 91
 Manesson-Mallet, Alain: 117, 119
 Marana, Giovanni Paolo: 133
 Martinez, François: 82, 83
 Mathieu, Pierre: 53
 Mercator, Gerard: 60, 61, 65
 Merula, Paulus: 39
 Merville, Michel Guyot de: 129
 Mézeray, François Eudes: 123, 125, 133
 Miraeus, Aubertus: 107
 Missy, Jean Rousset de: 126

- Molière (Poquelin J.-B.): 101
 Moreri, Louis: 106, 107
 Mynsingerus, Joachim: 89
 Nain de Tillemont, Louis Sebastien de: 131
 Nestesuranoi, Iwan B.: 126
 Ossat, Arnaud d': 120, 121
 Ovidius, Publius Naso: 101, 103
 Ozanam, Jacques: 98, 99
 Pascal, Blaise: 100, 103
 Plutarchus: 105, 106
 Ponte, Ludovicus de: 77
 Pridaux, Humphrey: 127
 Rabutin, Roger de: 105
 Ragueneau, François: 123
 Reyd, Everhard van: 118, 119
 Reygersbergh, Jan: 63
 Robbe, Jacques: 124, 125
 Rogissart, Alexandre de: 130, 131
 Ross, Alexander: 75
 Roy, Jacques le: 113
 Roy de Gomberville, Marin le: 42, 43
 Saint-Gabriel, Archange de: 77
 Sales, Franciscus van: 34, 35
 Sanderus, Antonius: 50, 51, 112, 113
 Sarpi, Paolo: 70, 71
 Schrader, Lorenz: 41
 Schri(e)ckius, Adriaen van: 55
 Scudéry, Georges de: 45
 Scudéry, Madeleine de: 44, 45, 47
 Slichtenhorst, Arend van: 57
 Soave, Pietro: 71
 Solleysel, Jacques de: 94, 95
 Sorel, Charles: 131
 Stockmans, Petrus: 87
 Strada, Famiano: 111, 113, 127, 129
 Tacitus, Publius Cornelius: 99
 Tachard, Guy: 101
 Teniers, David: 40, 41
 Terentius, Publius Afer: 103
 Tirinus, Jacobus: 68, 69
 Tulden, Diodorus van: 79, 80
 Ulloa, Alfonso de: 59
 Urfé, Honoré d': 46, 47
 Vallensis, Andreas: 87
 Verbiest, Peter: 56
 Vergilius, Publius Maro: 105
 Vertot, Rene Aubert de: 114, 115, 121
 Villard, Emanuel du: 130
 Vinnius, Arnoldus: 85
 Wesenbecius, Jacques & Mattheus: 79
 Zoësius, Hendrik Jacobus: 83

Castellum

Driemaandelijks tijdschrift van de VERENIGING VOOR LOKALE
GESCHIEDENIS VAN KALKEN EN LAARNE, 2020/3 & 4

Dienst Wettelijk Depot nr. B.D. 40.652.

Oplage: 250 exemplaren.

Omslagillustratie: Het Slot van Laarne, ingekleurde gravure uit
ANTONIUS SANDERUS, *Flandria Illustrata*, 1641-1644, deel 2, p. 605,
© Universiteitsbibliotheek Gent, BIB.ACC.022967.

Inhoud

Editoriaal

André Van De Sompel en Eric Balthau	3
De bibliotheken van Gerard (1613-1683) en Jacques Joseph (1683-1730) van Vilsteren, heren van Laarne Antoon Afschrift	9
Ten geleide	10
Inleiding	11
Deel 1. De bibliotheek van Gerard van Vilsteren (1684)	31
Theologie	33
Recht	37
Wetenschappen en Kunsten	41
Taal- en Letterkunde	43
Geschiedenis en Aardrijkskunde	49
Deel 2. De bibliotheek van Jacques Joseph van Vilsteren (1732)	67
Theologie	69
Recht	79
Wetenschappen en Kunsten	93
Taal- en Letterkunde	99
Geschiedenis en Aardrijkskunde	106
Deel 3. Enkele punten van vergelijking van de bibliotheken van Gerard en Jacques Joseph van Vilsteren	135
Bronnen	141
Bijlagen	148
Personenregister auteurs plausibele uitgaven	153
Inhoud	156